

VIGILIA

Szennay András: Egyházunk a harmadik évezred küszöbén

Béke és társadalmi igazság
Farkas Beáta és Tuba Iván írása

Ferdinandy Mihály: I Paladini di Martedi Grasso

Rapcsányi László: A „Vatikán foglya” és a királyi Róma

Beszélgetés Harmat Pállal

1991/9

FENECZY JÁNOS: Nincs itt maradandó városunk	641
SZENNAY ANDRÁS: Magyar egyházunk — a harmadik évezred küszöbén	642

BÉKE ÉS TÁRSADALMI IGAZSÁG

Az amerikai püspökök körleveléből Gazdasági igazságot mindenkinek	650
Az osztrák püspökök körleveléből Az emberi viszonyokról	654
FARKAS BEÁTA: Az egyház társadalmi tanítása és a gazdaságetika	657
TUBA IVÁN: A vállalkozói etika alapkérdései	660
RÉBAY LAJOS: A keresztény vállalkozás	666
GOTTFRIED BENN: Mégis tartsad a kardot	670
Tölem száll szemhéjadra szender (<i>versek; Tatár Sándor fordításai</i>)	671
KALÁSZ MÁRTON: Holdfény (<i>vers</i>)	671
FERDINANDY MIHÁLY: I Paladini di Martedì Grasso	672
JÁSZ ATTILA: Léptékvesztés (<i>vers</i>)	681
KÁNTOR ZSOLT: Gyémántok (<i>vers</i>)	681
KALÁSZ ORSOLYA: Derűs ének lesz (<i>vers</i>)	682
RAPCSÁNYI LÁSZLÓ: A „Vatikán foglya” és a királyi Róma	683
LÉNÁRD ÖDÖN: Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen	691

KERESZTÉNYNEK LENNI ITT ÉS MOST

RÓNAY LÁSZLÓ és KUNSZT GYÖRGY válasza	698
---	-----

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

HARMAT PÁLLAL (<i>Kenyeres Zoltán</i>)	703
--	-----

MAI MEDITÁCIÓK

VARGA ZSUZSA: Corpusok	709
------------------------------	-----

NAPLÓ

LUKÁCS LÁSZLÓ: Egyházunk a forrongó világban Az európai színódus elé	712
RÓNAY LÁSZLÓ: Egy hónap... ..	715
KENYERES ZOLTÁN: Rendezetlen könyvespolc Szépirodalmi Könyvkiadó — 1991 (<i>III. rész</i>) Gergely Ágnes: <i>Nyugat magyarja</i> , Jókai Anna: <i>A töve és a gallya</i> ; Nádas Péter: <i>Égi és földi szerelem</i> ; Domonkos Mátyás: <i>Varázstűkrök között</i> ; Sütő András: <i>Sárkány alszik veled</i>	717
Levelek—válaszok	719

FENECZY JÁNOS

Nincs itt maradandó városunk, hanem a jövődöt keressük

Oh, szende vallás! Szálld meg az elkomorult szíveket, s derítsd föl az evangélium világával. A kereszténynek tudnia kell, hogy hatalom, fény, vagy küleszközök sokasága csak az ideiglenes jónak állandóságát vehetik el: a lelkileg jó, nemes és helyes pedig fölső gondviselésnek pártolása által önmagában hordozza állandóságának alapját. Oly mag az, mely elvetve az időben gyümölcsöt hoz az örökkévalóságban. Igaz, hogy magunk mi Isten áldása nélkül mitsem tehetünk; de midőn a jó érzelmű keresztény eszközeül tekinti magát Isten kezében, hogy az örök szeretetnek céljait elősegítse: akkor az áldás sohasem marad el. Higgyétek gyöngéd hajlamú szülők, higgyétek becsületes tanítók miként a valódi keresztény bölcsességnek ifjú szívekbe oltott szelleme, az isteni félelemnek szeméi elé állított példányai nem vesznek el nyom nélkül a vész órájában fölélesztetnek azok ama jólelkek által, mely minket minden imádságra megtanít. Hidd el honpolgár, hogy a közérte ernyedetlen fölálkozás, a szilárd kitartás sohasem sikertelen: ezeknek a világ nagy rendszerében lesznek következményeik, melyek szebben jutalmazandják szívedet, sem mint az önhaszonnak gyáva kiszámításai. Hidd el emberbarát, hogy egy leszárított könny, egy fölélesztett bizalom, egy legyőzött kísértet, egy az égnek és az emberiségnek visszanyert szív nagyobb becsét nyernek Isten előtt, sem mint a rablónak kincse, a hatalmasnak nagy híre, vagy a kéjenc időtöltése. Egy életszabály van, minden változásokban változhatatlan: „kötelességedet tedd meg s azontúl légy nyugodt!” Egy ítélet nyomós, — Istennek, lelkiismeretnek ítélete. Ezt fontold meg, oh ember! Minden kezdeményedben, s egy más idő földeríti, bebizonyítja lelked előtt, mit megnyugtatott szíved most is sejt, hogy a keresztény munkájának sikere el nem vesz.

SZENNAY ANDRÁS

Magyar egyházunk

— a harmadik évezred küszöbén

Keresztény mivoltunkat hitünk határozza meg. Tudnunk kell, mit és kinek hiszünk, továbbá, hogy miként tárjuk hitünket a világ elé. Röviden: krisztushívó keresztényhez illő életet kell élnünk.

A külföldről importált marxista valláskritika ugyan „hivatalosan” már mögöttünk van, de az elmúlt évtizedekben felnőtt generáció számos tagjának lelkében vákuumot hagyott, közönyt, esetleg ellenséges érzületet alakított ki. Ha pedig a só ízét veszíti — mivel fogunk szólni (vö. Mt 5,13)?

Az igazság, Krisztus igazsága — épp e közöny vagy ellenséges érzület miatt — sokak számára elveszítette vonzó és sugárzó erejét. Ennek eredményeképpen ma a közömbösökkel, a liberális gondolkodásúakkal szemben olyan viszonylag kis létszámú keresztény közösség áll, melynek erejét nagymértékben fölemésztí a harc, még le nem döntött „bástyáinak” védelme. Ha a saját erőnkben, hitünk, kirtartásunk állhatatosságában kételkedünk — az hiba, de ha Krisztus evangéliumának, a Szentléleknek megújuló erejét vonnánk kétségbe, ha ennek az „égi” erőnek és támogatásnak segítségével nem kezdenénk el *küzdeni* mindazért, amiért a hívő embernek síkra kell szállnia — akkor bűnt, súlyos bűnt követünk el.

Válsághelyzetben

Tagadhatatlan, hogy válsághelyzetben észrevehető, hogy a közélet számos területén védekező állásból bizonytalan, olykor egymásnak is ellentmondó véleményt hangoztatunk, hozzá nem értő módon nyúlunk fontos kérdések megoldásához. Tervszerű, közös munkáról aligha beszélhetünk, minden egyéb vélekedés naiv önámítás. Még mindig félünk... Félünk az itt is ott is elhangzó primitív vádaktól, például a keresztény kurzus emlegetésétől, de — s ez a nagyobb baj — félünk szint vallani, határozott véleményt képviselni azokban az esetekben is, amikor isteni parancsokról, Krisztus igazságáról van szó, mint például az élet védelméről, az ellenségszeretetről, stb. „Kivérzettségünk” túlon túl sokat hangoztatott s már önszuggesztív hatású emlegetésének következtében félünk saját erőtlenségünkötől. Már-már egyfajta tehetetlenség, sőt rezignáció lesz úrrá rajtunk. Pedig a félelem, a „sündisznó állás”, a rezignáció rossz alapállás, rossz tanácsadó. Helybentopogásra, helybenmaradásra készlet.

Mit kellene tennünk?

Sok mindent, nagyon sokat... Mindenekelőtt belső erőnket kellene mozgósítanunk. Ez kinek-kinek elsősorban egyéni feladata. A közösség ereje ebben támo-

gathat, de egyetlen konkrét személy helyett sem képes szavakkal vagy tettekkel helytállni. Azután: végre ki kellene törnünk őszintén és bátran a védőfalnak vélt „bástyáink” közül (például nagy fontosságú kérdésekben püspökkari megnyilatkozásokkal, körlevelekkel, továbbá a médiákban). Bizakodást, reményt kellene egymásban ébresztenünk. Ez nem naiv „önvigasz” lenne, hiszen „tudjuk, hogy kinek hiszünk” (vö. 2Tim 1,12) és azt is, hogy Krisztus az útraküldő és gyengeségeinkben az erőt adó. Bármennyire is válságos a helyzet, bármennyire is nyomasztó és elkedvetlenítő sok minden, amivel ma szembe találjuk magunkat, bármennyire is „tartózkodónak” látjuk az állami vezetést, amikor az egyház ügyéről, azaz rólunk van szó: bennünk és közöttünk szkepszisnek és rezignációnak máskor sem, de különösen itt és most nincs helye. Hinnünk kell Annak erejében, aki képes lesz „átmenteni” — természetesen nem a saját közreműködésünk nélkül, de még hibáink ellenére is — az újraéledés nehéz, olykor válságosnak tűnő időszakán. És hívő öntudattal kell vallanunk: hivatásunk és küldetésünk, hogy a hit újraélesztésének, továbbadásának és erősítésének munkájában minden hívő kereszténynek részt kell vállalnia. Felelőtlen kritika lenne *minden* feladatot püspökeinkre hárítani, de ugyanígy felelőtlen bizalmatlanság lenne, ha püspökeink nem igyekeznének nagy erőfeszítéssel minél több „egyszerű” keresztényt a hit és hitélet újjáélesztésének a munkájába bevonni.

Nem kétséges, hogy *közös* felelősségünk óriási. Csakis közös erőfeszítéssel tudjuk az emberekben szunnyadó hit, remény és szeretet iránti igényt lassan ébresztgetni, életelvvé és gyakorlattá formálni. — A „terep”, amelyen a munkát végeznünk kell, nem könnyű. Környezetünk évtizedek óta beletemetkezett a kényelmes (kényelmes?) evilágiságba. Igen sokan vannak, akiket kielégít a mérhető, fogható, látható vagy éppen — ha még van pénze — a megvásárolható. Az elméleti materializmus ideológiáját ma már nem propagálják, a gyakorlati azonban, a konzumgondolkodás napról napra szerzi híveit, szedi áldozatait. Az értékek és értékelés változásának korát éljük. Egy sajátos „kereszténység utáni kor” kezd lassan intézményesülni. A feszültségeket, a bizonytalanságot még fokozza a napjaink politikai-társadalmi életében jelentkező generációváltás számos következménye. Tapasztható ez a családok életében csakúgy, mint egész társadalmunkban.

Az ébredés jelei

A kép azonban hiányos maradna, ha a más irányba mutató törekvésekről nem vennénk tudomást. Nemcsak hátat fordítókkal, hanem egyre több „ébredővel”, megújulni és megújítani kívánó egyénnel és mozgalommal találkozunk. Egyre többen keresik — főleg a fiatalok — életük értelmét, válnak nyitottakká a hitre, keresnek új, korszerű, Krisztustól érkező és feléje vezető vallási formákat. Az új tömlőkbe új bort kell tölteni... Akadnak természetesen olyanok, — főképp a megfelelő útbaigazítás híján —, akik Jézussal akarnak találkozni, de távol maradnak az intézményes egyházaktól. Mások „szelídebb és megértőbb” erkölcsi normákat igényelnének és azok szerint kívánnak élni. A vallási élet spektruma világszerte, de már hazánkban is egyre növekvőbb pluralizmusról, fokozódó sokszínűségről tanúskodik. Sok keresőből „válogató keresztény” lesz: azt „ami tetszik, megtartjuk, ami nem, azzal nem törődünk”.

A követelő hit

Kétségtelen, hogy a hit és a hit szerinti élet az egész embert igényli, nehéz, fáradságos feladatokat tartogat számára. Ez mindig így volt és lesz. Ábrahám „exodusát”, Pál „fordulását” követelte és áll ez — talán fokozott mértékben — „modern” korunk emberére is. Napjaink embere — úgy is mondhatnám: a szekularizált világ embere — betonból, üvegből, elektromos berendezésekkel telített fészkeben még mindig úgy igyekszik élni, hogy függetlenítse magát az előre nem láthatótól, a földi szemmel, érzékekkel meg nem tapasztalhatótól. Mai létünk racionális-technikai „biztosítékai” még mindig — ha csak a helyi háborúk szörnyűségeit nem kényszerül megtapasztalni — tömegek számára jelentenek biztonságot. Mégis, ebben a technikával túlszűfolt világban is van a kereszténység számára „fenntartott hely”. Világszerte így van ez, hazánkban is ezt tapasztalhatjuk. Az emberi élet nagy eseményeihez (születés, betegség, házasságkötés, halál stb.) — hogy hitből fakadó meggyőződésből-e vagy babonás félelemből, esetleg megszokásból, ezt csak a konkrét esetekben lehet megállapítani, — még mindig kéri az egyház segítségét. Az élet komoly vagy „merész” órái még mindig olyan alkalmak, amelyekben igen sokan nem akarnak vagy tán nem mernek Istenről elfeledkezni, Istent „az élet játékából” kihagyni. Kétségtelen, hogy ezek a jelenségek sok embernél esetleg csak órákat, netán perceket jelentenek, a vallásos „nyugtalanságnak” vagy éppen a megnyugvásnak hosszabb-rövidebb időszakát biztosítják. Az „ősök szokásainak” őrzése, tiszteletben tartása, netán egy sajátos „életbiztosítási szándék” — sokszor talán csak ez áll mindezek mögött. Hogy mindebben mennyi az élő hit, erre statisztikai adatokkal aligha lehet válaszolni. Az adatokat, felméréseket szociográfusok gyűjtőgethetik, értékelhetik, de a „szíveket és veséket vizsgáló Isten” nem világi statisztikák szerint értékel.

Nem tagadhatjuk — mi sem, akik hívó embereknek valljuk magunkat —, a hit nehéz, fáradságos „feladat”, egész életre szóló vállalkozás, „nagy kaland”.

Az egyház szerepe

Marcel Légaut gondolatával élve: az egyház anyánk, de egyben keresztünk is. Vajon a hitet megkönnyíti-e, vagy éppen megnehezíti a „megtapasztalt” egyház? Azt hiszem, minden józan ember az utóbbi állítással ért egyet. Az egyház a hívó vagy hinni akaró ember számára — igen gyakran — kereszt. Lehet, hogy e megállapítás után több olvasó azt gondolja: most az intézményes, a struktúrákba merevedett egyház kritikája, esetleg a római centralizmus bírálata következik. Kétségtelen, hogy mindkét vonatkozásban élhetnénk komoly, megalapozott kritikával. Inkább arra szeretnék rámutatni, hogy az egyházunkban tapasztalt problémákat, olykor nyomorúságos helyzetet látva, saját nyomorúságunkkal, gyengeségeinkkel találjuk magunkat szembe. Az egyház ugyanis nem felettünk, mellettünk vagy épp velünk szemben álló nagyság. Az egyház mi magunk vagyunk. Mindannyian: püspökök, papok, szerzetesek, világi hívők, mindazok, akik élő hittel kereszténynek vallják magukat.

Ne keressük a szálkát a vezetőik szemében, amíg szembe nem néztünk saját langyos, közönyös magatartásunkkal, amíg el nem távolítottuk saját szemünkből a gerendát. Kényelmes és olykor népszerű, de felelőtlen vállalkozás a „hi-

vatalt”, az „intézményt” bírálni úgy, hogy tanúságtevő magatartásunkkal nem igazoljuk: nemcsak a néhány vezető, nemcsak a hierarchia, hanem mi magunk vagyunk az egyház. Ne tartsuk oly nagyon fontosnak a múlt terheit magukkal hordozó, olykor valóban bírálható vezetőket. Ne szűkítsük le egyházunkat intézményes „csontvázzá”. Nincs egyház „fentről”, de „alulról” sem. Csakis a közösen úton lévő krisztushívó közösségről lehet, illetőleg kell beszélnünk, ennek *egészét* kell mindig szem előtt tartanunk. A minden krisztushívót összekötő *communio*-ból senki ki nem lehet rekeszteni, abban a keresztség jogán mindenkinek megvan a maga helye és funkciója.

Ne értsük félre: nem a hivatal, a vezetők, a hierarchia sérthetetlenségét, bírálhatatlanságát propagálom. Tudjuk — és ők is tudják —, hogy súlyos felelősséggel tartoznak Isten színe és az emberek előtt. Arról viszont egyetlen egyháztag sem feledkezhet el, hogy a vezetőket segíteni kell, ha szükséges kemény, de mindenképp szeretetből fakadó kritikával. A történelem világosan igazolja: az egyházat nehéz helyzetében — gondolhatunk az egyetemes egyházra, de hazai egyházunkra is — sohasem „szükségképp” vagy kizárólag a hivatalvezetők mentették meg, vezették ki nehéz helyzetéből, hanem a karizmájukkal élő, élet-szentségre törekvő, a szavak és tettek tanúságtételét a világ elé táró tagjai. Természetesen kívánatos, hogy a hivatalviselők is ilyen tagjai legyenek egyházunknak.

Ha bírálatot lehet és kell is mondanunk, akkor arról az egyházzal nyilatkozhatunk kritikusan (és most elsősorban ne „elvben”, hanem konkrét valóságában tekintsük mindenekelőtt hazai egyházunkat), mely szomorú szürkeségben, színtelenségben, lanyhaságban vegetál, mely egy helyben topog, mely hétmillió katolikust tart „öntudatosan” számon, de vajon hány gyakorló, hitét megvalló, hite szerint élő taggal rendelkezik? Talán egymillióval? — vagy még annál is kevesebb? — ki tudná megmondani?... Ezt a szürkeséget nem tudja feledtetni semmiféle barokk triumfalizmus, díszes felvonulás, ünnepség, még a pápalátogatás alkalmával — alkalmilag — összesereglett százezernyi ember sem.

Másra, többre van szükségünk. Önmagát a világ elé táró és hangját hallható egyházra. Papok és világiak — ki-ki a maga élethivatásának megfelelően, — vegyenek végre részt a közéletben. A közélet természetesen nem redukálható az ún. politikai életre, különösen nem arra a túlpolitizált helyzetre, melyben élünk. Miért nem lehet észrevenni a szórakoztató iparban vagy a sajtóban, hogy valóban hétmillió katolikus él hazánkban például a munkahelyeken, az alsó-, közép-, felsőoktatási intézményekben? Miért nem hallatja a püspöki kar életbevágóan fontos kérdésekben — újra és újra — a szavát? Miért kell nagyszámú világinak és számos papnak is „úszni” a közéletnek az egyháztól, a krisztusi alapelvektől egyre jobban eltávolodó árában? Vajon hamarosan odajutunk-e, hogy már csak az „elit” csoportok, sőt, a magukat „kiválasztottaknak” tartók, netán szektás szemléletet és gyakorlatot követők atomjaiból áll a magyar egyház?

Ortodoxia — ortopraxis

Az ötvenes-hatvanas években a teológiai szakirodalomban sok szó esett arról, hogy a keresztényeket nem annyira az ortodoxia, mint inkább az ortopraxis hiánya jellemzi (igaz, helyes tanítás — az eszerint való élet). Ha az állítás az adott időszakban és helyeken talán helyes is volt, a helyzet ma — elsősorban megint hazánkra gondolok, — mintha éppen fordított lenne. Vajon tud-e hite-

lesen gyakorló keresztény lenni az, aki hitének alapvető igazságait, tanítását nem, vagy hiányosan, esetleg rosszul, tévesen ismeri? Vajon hiteles keresztény lehet-e az, aki „válogat” a krisztusi tanításból, a keresztény hittartalomtól: ezt elfogadom, azt nem. Jól tudom, hogy a hiányos, sőt olykor téves hitben ismeretek az elmúlt évtizedek „külső okaira” is visszavezethetők. Közel két generáció jutott — ha némi érdeklődést tanúsított — az autodidakták sorsára. Hittankönyveink korszerűtlenné váltak, a korszerűek nem tudtak beépülni az oktatásba. Hitoktatásunk — tisztelet a kivételes, felkészült oktatóknak — igen alacsony szinten mozgott és mozog. Biztos hitbeni alapok nélkül, a valóban „ortodox” tanítás ismerete nélkül a kirándulás, gitározás lehet kellemes időtöltés, ideig-óráig jelenthet kisebb közösségek számára tisztes szórakozást, biztosíthat némi közösség-tudatot — de hűjával marad épp a lényegnek: az alapokat biztosító hitbeni ismereteknek.

Az egyház mindig jelen volt és marad ott, ahol ketten vagy hárman, bármennyien valóban Krisztus nevében gyűlnek össze. Akkor is, ha énekelnek vagy kirándulnak. De Krisztus nevében úgy összejönni, hogy a csoport tagjainak — esetleg a templomba járóknak, sőt az Úr asztalához is járulóknak — alig vagy csak kevés, zavaros, esetleg téves fogalmaik vannak arról, hogy kicsoda is Krisztus — például nemcsak testvér, de Megváltó is —, hogy mit jelent, milyen kötelességeket ró az emberre Krisztus egyházának tagjaiként élni, jelen lenni a társadalomban, — az ilyen esetekben és helyzetekben már nagyon el kell gondolkodnunk. Azt sem feledhetjük: vajon betöltheti-e a pap missziós küldetését, hivatását, ha csakis kettőt-hármat, esetleg néhányat kíván összegyűjteni? Vajon a „jézusi életprogramot” valóban csakis az a néhány száz ember követi-e, aki a csoport, a mozgalom élén álló nyomába szegődik...? Azt a problémát sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a paphiány hazánkban minden egyes pap vállára óriási terhet rak. Vajon tudják-e, átérzik-e világi híveink, hogy a legtöbb pap sokkal inkább igényli az ő munkájukat, segítségüket, mint ők a papjukét? Hogy sok megfáradt pap — sajnos, erre számos példát lehetne felhozni — a világiak cinikus közönye, kritikája miatt adja fel a küzdelmet, „zárkózik be” templomába, hivatalába.

Köztudott, hogy az elmúlt negyven év hazánkban az egyház tagjai között óriási lelki pusztítást végzett. Az „Isten-távolság”, sőt hitetlenség mind a mai napig szomorú tény. Ebben a nehéz helyzetben egy sajátos triumfalizmus — talán „ellentriumfalizmusnak” is nevezhetném — van kialakulóban, sőt, képviselőinek tábora mintha napról napra gyarapodnék. Mi, a kritikusok, a vallás- és egyházkritikát gyakorlók — hirdetik, — már többségben vagyunk. Minket felvilágosult modern embereket nem lehet „régijámbor tanokkal” untatni. Ily helyzetben, egyre jobban szekularizálódó életünkben a „felülről” kioktató igehirdetők, a nem Krisztusra ügyelő, hanem vitafórumra beprogramozott csoportok már alig-alig jelenthetnek valamit.

Legfontosabb feladataink

Mindannyiunknak, egész hazai egyházunknak a feladata, hogy felismerje: igent kell mondania a korra, amelyben él. És éppen *ebben* a korban, *ebben* a helyzetben kell a hitéletet ébresztgetnünk, fenntartanunk, tovább bontakoztatnunk. Nem olcsó kompromisszumokkal, nem a „válogatós” keresztények gyarapításával, de — amikor szükséges — felelős kritikával. Kritikával — befelé és kifelé

egyaránt. Fel kell ismernünk az órát és a helyzetet, amelyben élünk, és azt az evangélium fényében kell látnunk és értelmeznünk. Az evangélium ereje, Isten szavának ereje képes volt mintegy kétezer évvel ezelőtt egy teljesen pogány világban hatékonyvá válni és azóta is képes hatni minden korban, — ha van, aki szavával, tanúságtételével, mindenekelőtt a szeretet tetteivel arról hírt ad. Igent kell mondanunk a jelen történelmi átalakulást magával hozó időre úgy, hogy mint az egyház felelős tagjai, mint Krisztus üzenetének közvetítői éljük meg azt, vállaljunk abban felelős közreműködést.

Újrakezdés, belső evangelizáció — melyet majd követhet a külső —, ezek a mai magyar egyház ma élő tagjainak a feladatai. Ma is Isternek hozzánk érkező, kinyilatkoztatott üzenetére kell ügyelnünk, azt kell közvetítenünk. De amikor ezt tesszük, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a „valóságot”, közeget, melyben élünk. Azok evangelizálásáról van szó, akik hisznek ugyan, vagy nyitottak a hitre, de várják a segítséget, erősítést sajátos „hitlenségükben”. A lassan „belterjessé” váló csoportrendszer és csoportmunka, melynek jelentőségét, fontosságát az indulás, az újrakezdés éveiben nem lehet eléggé hangoztatni, sajnos egykönnyen gettómentalitást alakíthat ki. Mindenekelőtt az evangéliumnak van közösségbresztő és összetartó ereje, — ha lesznek, akik „kimennek a terekre és utcákra” és hirdetik. Ha Krisztus és evangéliuma újra ismertté lesz, akkor majd egyre többen „fedezik fel” az imádság, a szentségek közösség-összetartó erejét.

A felelősségünk óriási. A hit átadásának feladatát vállalva az isteni „titokzatos életet” ébresztgetjük kortársainkban, főleg a fiatalok lelkében. Hogy ezt az életet továbbadhassuk, ahhoz minden rendelkezésre álló lehetőséget és útkeresést szem előtt kell tartanunk. Nem „minden meggyógyítható”, minden problémát megoldó teljességgel új utakról és eszközökről van szó. Az útonjáráshoz továbbra is nélkülözhetetlen marad a családi nevelés, a hitoktatás (korszerű módon, formában!) és a felnőtt katekézis. A keresztyén közösség felelőssége e „hagyományos területeken” nem hangsúlyozható eléggé. Segítségére kell sietnie a fiatal családoknak, a gyermeküket magányosan nevelőknek. Fel kell tennünk — afféle nyilvános lelkiismeret-vizsgálat módján — a kérdést: hogyan állunk a felnőtt-katekézissel? Erőinket arra kellene összpontosítanunk, hiszen az elmúlt évtizedek során sok százezernyi gyermek, fiatal, kapcsolatba sem kerülhetett az egyházzal, esetleg erőszakkal kiszakították abból. Hogyan adják tovább, vagy hogyan tegyenek élettanúságot a mai fiatalabb és a már idősebb felnőtteknek arról, amit nem vagy csak alig, esetleg torzított módon ismernek?

A keresztyén közösség „belső életének” újraélesztése, elmélyítése ugyancsak fontos feladatunk. Ez lehet csak alapja jelenlétünknek a nyilvános közéletben. Különböző *egyesületeink* négy-öt évtizeddel ezelőtt a közéletben jelentős szerepet vállaltak. A társadalmi megújuláshoz, felemelkedéshez ezekre ma is — újra — szükségünk van. Van-e, lesz-e püspöki karunknak, papságunknak és az elkötelezett világiaknak elégséges ereje, kitartása, hogy a „Csipkerózsika álmát” alvó régi vagy az új profilú, a mában igényelt feladatokat ellátó egyesületeket felélessze, illetve újtára indítsa? Nem anyagi támogatásra gondolok, bár a szociális-karitatív munka felélesztése szintén nagy fontosságú feladatunk. Találnak-e beszélgetőpartnert, kérdéseikre feleleteket adót (és nem kioktatókat) az érdeklődők, az újszerű gondolatokkal, ötletekkel, tervekkel jelentkezők? Van-e jogunk arra, hogy bárkit is „kinn hagyjunk”, megvárakoztassuk — azért, mert magunk nem vagyunk elégségesen felkészülve, mert a jelentkezők terveikkel, ötleteikkel „zavart keltenek”? Van-e jogunk arra, hogy megtagadjuk a testvéri segítséget

attól, aki — mint a Beteszda tó melletti béna — azért nem tud „lábra állni”, mert nincs, aki vezesse, támogassa? A kérdéseket szinte vég nélkül folytathatnánk. A válaszadás a „hivatalos személyek”, az egyes közösségek és egyének lelkiismeretére van bízva.

Fontos, hogy újjáépítsük, újra felépítsük intézményrendszerünket. Ám ha ezek egyike-másika lelkileg kellően meg nem alapozott, ha csak új munkaalkalmakat, „állást” jelentenének, akkor komoly veszedelem fenyeget. Bármilyen újjáéledő vagy újként újtára induló bürokratikus-adminisztratív szervezet kellő „lelkésítés” nélkül, belső lelki alapozás nélkül zörgő csontváz maradna.

Küldetésünk — egyetemes

Az egyház — *communio*, közösség. Nem az egymás mellett, hanem az egymással élők megélt közössége. A közösség belső és kifelé folytatott kommunikáció nélkül előbb utóbb elsatnyul, elhal. Isten kinyilatkoztatásával nemcsak szólt az emberekhez, hanem meg is szólította őket. Élő kapcsolatot teremtett az emberrel. Vajon ezt az élő kapcsolatot felfedezhetjük-e igehirdetésünkben, kommunikációs eszközeinkben? Kétségtelenül fel-felcsillannak ennek nyomai. De megelégedhetünk-e ennyivel? Természetesen nemcsak a „belső” kommunikációra, párbeszédre kell gondolnunk, bár e téren is rengeteg a pótolnivalónk, mi több, olykor a „semmitől” kell új életet csiholnunk. De egy pillanatra sem feledhetjük: *dialógust kell kezdenünk a kívülállókkal, távolállókkal* is. Azokkal is, akik már elhagyták az egyházat vagy akik még nem találtak rá, esetleg kifejezetten elutasítják. Dialóguskészségünk fogyatékoságait a többi keresztény egyházzal, egyházi közösséggel, felekezettel folytatott párbeszéd laza, tartózkodó jellege is igazolja. Váltunk-e nem katolikus testvéreinkkel őszinte és szeretetből fakadó szót? Gondolunk-e rá, hogy „több híd” vezet az Isten országa felé? Nem védekezhetünk azzal, hogy részünkről sem történtek még jelentős lépések. Nekünk a mi kötelességünket — a „hivatalos” egyház által is szorgalmazott — feladatainkat kell végeznünk. Vannak dicséretes egyéni kezdeményezések, de a valódi közös munka még csak gyermekcipőben jár.

A „nyitott kapuk” egyháza vagyunk, küldetésünk mindenkihez szól. „Az ember az egyház elsődleges útja, küldetése őhozza szól. Ezt az utat maga Krisztus nyitotta meg... Az ember az egyház útja, amelyre minden egyéb út ráépül, melyeken az egyháznak járnia kell, mert az embert — kivétel nélkül mindegyiket — Krisztus megváltotta. — ...Mivel pedig az egyház mindennapi életének és tapasztalatainak, küldetésének és munkájának útja, az egyháznak mindig meg kell újulnia, tekintetbe véve azokat a körülményeket, amelyek között az ember él. Tudnia kell az ember egyre újabb képességeiről ...de ismernie kell az emberre leselkedő veszedelmeket is...” (II. János Pál: *Redemptor hominis*).

Ha mélyebben önmagunkba nézünk, talán abban fedezhetjük fel dialóguskészségünk legfőbb akadályát, hogy félünk. Félünk az embertől, az emberektől. Vagy önmagunktól? Talán saját ürességünket, fogyatékoságunkat, felkészületlenségünket röstelljük — mind az ortodoxia, mind pedig az ortopraxis terén? Ha erre kellene rádöbbenünk, akkor súlyosan nehezedik ránk a felelősség, hogy lelkileg-szellemileg töltekezzünk, pótoljuk hiányosságainkat, mulasztásainkat. És ami a legfontosabb: el kell mélyítenünk a mindenki felé forduló szeretetet. Mert enélkül szavaink, érveink csak zengő érc, pengő cimbalom maradnának.

Röviden utalunk még a médiáknak, a tájékoztató eszközöknek fontosságára. Mindig, de egy liberális-pluralista társadalmi közegben még nagyobb ezeknek a jelentősége. Túl hamar és könnyen bíráljuk a „liberális” nyomtatott és elektronikus sajtót — anélkül azonban, hogy ezeken a területeken kellő felkészültségre törekednénk, anélkül, hogy az egyházi vezetés ezek vonatkozásában sokkal határozottabban foglalna állást, nyújtana személyi és anyagi támogatást. A világi hívőknek pedig a médiákkal kapcsolatban kellő önbírálattal, de bírálattal is a társadalom nyilvánosságára elé kell lépniük.

A fent idézett pápai szöveg utal rá, hogy a keresztény üzenetnek, az evangéliumnak címzettjei nem csupán a keresztények, hanem a közélet minden résztvevője, a társadalom egésze. Ezért sem volt soha és nem is lehet a vallás „magánügy”, mert Krisztus mindenkihez intézi szavát. Annak viszont, aki meghalotta, magáévá tette — missziós küldetése van.

Ha újra élővé és éltető erővé akarjuk tenni a keresztény hitet társadalmunkban, ha fel akarjuk ajánlani másoknak, ha közelebb kívánjuk azt hozni távol álló, bizalmatlankodó kortársainkhoz, akkor — püspököknek, papoknak és világiaknak — közös munkát kell vállalnunk. Közös a felelősségünk a hit ébresztésében és elmélyítésében. Nem pénzt, nem vagyont, hanem önmagunkat kell „investálnunk”, hogy munkánk — Isten támogatásával — százszoros termést hozhasson. A keresztények személyes tanúságtétele nélkül azonban nem lehet átütő ereje társadalmunkban egyetlen közös püspöki megnyilatkozásnak, de még a jól előkészített prédikációnak sem. Minden kereszténynek önmagát kell „bevetnie” a tisztultabb, jobb jövő érdekében.

Napjaink megtapasztalt bizonytalanságai egyben komoly lehetőséget is rejtenek magukban. Ha ezt a lehetőséget alaposabban elemezzük, ha egyre tudatosabban látunk munkához, akkor — és csakis akkor — újra ébredezni, erősödni fog környezetünkben az evangéliumra, a keresztény értékekre nyitott hit és a jövőbe vetett bizalom.

A „zárt keresztény társadalom” rég múlt történeti emlék. Ugyanakkor a mai felvilágosult, liberális, de az értékekre nyitott világban az egyháznak éppen úgy missziója van, mint útraindulásakor, a „pogány” antik világban volt. A XX. század üldözései még alig vannak mögöttünk, mégis ébredőben, erősödőben vagyunk. Az egyház jel — nemcsak a népek között, de — itt is, hazánkban is. Igaz, a múltból számos ballasztot le kell vetnünk, hátat kell fordítanunk mindenféle triumfalizmusnak és klerikalizmusnak, de mindenen nyomán — mint a léggömb — megkönnyebbülünk és lassan felfelé emelkedünk. Rajtunk a sor, hogy hitünket és hitelreméltóságunkat — hívő tanúságtétellel — az élet minden területén igazoljuk. Hogy a még csak pislákoló reménynek és a kevés örömmel gyarapítói, erősítói legyünk. Hittel valljuk, hogy „sorsunk az ég”, ezért lehetünk — a harmadik évezred küszöbén — fákllyavivői az „örömmel és reményességnek” (*Gaudium et spes*).

Béke és társadalmi igazság

Az amerikai püspökök körleveléből

Gazdasági igazságot mindenkinek!

Elsősorban azért írunk, hogy útmutatást nyújtsunk egyházunk azon tagjainak, akik gazdasági ügyekben véleményük kialakítására törekcsenek. Senki sem állíthatja magáról azt, hogy keresztény, ha kényelmesen szemléli azt az éhezést, otthon nélküliséget, bizonytalanságot és igazságtalanságot, melyet ebben az országban és a világban talál. Ugyanakkor szeretnénk hozzátenni véleményünket az USA gazdaságának lehetséges irányulásáról szóló közvitához. Keressük azok együttműködését is, akik nem osztoznak hitünkben és hagyományainkban. Abéli reményünknek, hogy országunk képes egy megújított közkerkölcs elképzelését megvalósítani, forrása az emberiség közös köteléke, mely minden egyént összekapcsol. A kérdések alapvetőek és a válaszok gyakran nehezen megfogalmazhatók; arra készítetnek, hogy komolyan és kitartóan figyeljünk a gazdasági igazságosságra.

* * *

Az igazságosság azt követeli, hogy a társadalomban a jövedelem, a gazdagság és a hatalom elosztását aszerint értékeljük, milyen hatással van azokra az emberekre, akiknek alapvető anyagi szükségletei nincsenek kielégítve. A II. Vatikáni zsinat megállapította: „Mindenkinek joga van saját és családja számára elegendő földi jóhoz. Az egyházatyák és az egyház doktorai vallották azt a nézetet, hogy a szegények segítségére kell sietnünk, és nem csupán fölös javainkat kell felajánlanunk.” A minimális anyagi források feltétlenül szükségesek az emberi élethez. Ha az egyéneket az emberi közösség tagjainak tekintjük, akkor a közösségnek kötelessége ezeket az alapvető szükségleteket kielégítenie, hacsak az erőforrások teljes hiánya nem teszi ezt egészen lehetetlenné. Ilyen hiány nincs ma az Egyesült Államokban.

Az igazságosság kiterjed a nagyobb társadalmi, gazdasági és politikai intézmények szerveződésére is. A társadalmi igazságosság azt jelenti, hogy az egyének kötelesek aktívan és produktívan részt venni a társadalom életében; a társadalomnak lehetővé kell tennie, hogy ezt valóban megtehessek. Az igazságosság e formáját „hozzájárulónak” is nevezhetjük, mivel azok kötelességeit hang-

Részletek az *Economic Justice for All: Catholic Social Teaching and the U.S. Economy* című pásztorlevélből. (1986. nov. 13)

súlyozza, akik képesek közreműködni az egész közösség jólétéhez szükséges javak, szolgáltatások, és más — nem anyagi vagy szellemi értékek — létrehozásában. XI. Piusz pápa szavaival: „A társadalmi igazságosság lényege az, hogy mindent megkövetel az egyéntől, ami szükséges a közjóhoz.”

A termelékenység feltétlenül szükséges, ha a közösségnek mindenki jólétének szolgálatába kell állítania az erőforrásokat. Mindamellett a termelékenység nem mérhető pusztán a javak és a szolgáltatások mennyiségével. A termelési rendszert is aszerint kell megítélni, milyen hatással van az alapvető szükségletek kielégítésére, a foglalkoztatottsági szintre, a diszkrimináció mintáira, a környezet minőségére és a közösségtudatra.

A társadalmi igazságosság jelentése olyan gazdasági és társadalmi intézmények megszervezését is magában foglalja, melyek lehetővé teszik, hogy az emberek munkájuk szabadságát és méltóságát tiszteletben tartó módokon járulhassanak hozzá a társadalom életéhez. A munkának segítenie kell a dolgozó embereket „emberibbé” válásukban; képesebbé tenni őket arra, hogy szabadon, intelligensen, az önmegvalósításuk érdekében cselekedjenek.

Az alapvető igazságosság arra szólít, hogy az anyagi jólét mindenki számára biztos alapját teremtsük meg. Ez az egész társadalom feladata, de nagyobb kötelezettséget ró jobb erőforrásokkal rendelkező tagjaira. Ez a kötelezettség megkérdőjelezi a jövedelem és a fogyasztás kirívó egyenlőtlenségeit, mikor annyian szűkölködnek. A katolikus szociális tanítás nem állítja, hogy az igazságosság követelménye a jövedelmek és a vagyon teljes, számszerű egyenlősége, de igenis kétségsbe vonja az emberek tömegeit elszegényítő gazdasági intézkedések helyességét. Továbbá úgy látja, hogy a kirívó egyenlőtlenségek veszélyt jelentenek az emberi közösség szolidaritására, mivel mély társadalmi véleménykülönbségekhez és konfliktusokhoz vezetnek.

Az egyéneknek és a társadalom egészének is „a szegények oldalára” kell állnia. A kötelesség, hogy a szegények és a hatalomnélküliek szemszögéből vizsgáljuk a társadalmi és gazdasági tevékenységeket, a „szeresd felebarátodat mint tenmagadat” radikális parancsából táplálkozik. A társadalom peremén élők és a jogfosztottak előjoga igazságosságot követelni mindenki számára. Ez a kötelezettség mélyen a keresztény hitben gyökerezik. Ahogy VI. Pál pápa kijelentette: Mikor az Evangélium irgalmasságra tanít minket, arra int, hogy különleges tisztelettel legyünk a szegények és a társadalomban elfoglalt speciális helyzetük iránt. A szerencsésebbeknek le kell mondaniuk néhány jogukról, hogy javaik egy részét nagylelkűen mások szolgálatára bocsássák. II. János Pál így fogalmazta meg a szegények iránti kötelezettségeinket: „Ez azt jelenti, hogy különlegesen nyitottak legyünk a kicsik és a gyengék, a szenvedők és a sírók, a megaláztatottak és a peremre szorultak iránt, azért, hogy segíthessük őket, hogy elnyerjék a méltóságot, ami emberként és Isten gyermekeként megilleti őket.”

A kormányzati beavatkozás hatáskörének és korlátainak meghatározásához alapul szolgáló norma a fent idézett „segítségnyújtás elve”. Ez az elv kimondja, hogy az alapvető igazságosság megőrzése érdekében a kormánynak csak olyan kezdeményezéseket kell vállalnia, amelyek meghaladják az egyének kezdeményezéseit. Inkább segítenie kell nekik abban, hogy sokkal hatékonyabban járulhassanak hozzá a társadalmi jóléthez, és ki kell egészítenie tevékenységüket, ha az igazságosság követelményei túllépi kapacitásukat. Ez mégsem jelenti azt, hogy az a kormány kormányoz a legjobban, amelyik a legkevesebbet kormányoz. Inkább úgy határozható meg a jó kormányzati beavatkozás, mint amelyik

őszintén „segít” más társadalmi csoportoknak, hogy hozzájárulhassanak a közjóhoz, úgy irányítva, ösztönözve, visszafogva és szabályozva a gazdasági tevékenységet, ahogy „az alkalom megkívánja és a szükség diktálja”. Ez együttműködést és konszenzust kíván gazdasági életünk különböző tényezői között, beleértve a kormányt. Az ebbe a folyamatba való kormányzati beavatkozás pontos formáját nem lehet meghatározni elvont módon. A speciális igények felbecsülésétől függ, és attól, hogy melyek megközelítésük leghatékonyabb módjai.

* * *

Az igazságos gazdaság alapja a teljes foglalkoztatottság. A hazai gazdaságpolitika legsürgetőbb prioritása megfelelő fizetést és rendes munkakörülményeket biztosító új munkahelyek teremtése. Az országban lehetővé kell tennünk minden álláskereső számára, hogy ésszerű időn belül munkát találjon. Ennek a célnak a hangsúlyozása azon a meggyőződésen alapul, hogy az emberi munka különleges méltósággal bír, és kulcs az igazságos társadalom eléréséhez.

A foglalkoztatottság alapvető jog, olyan jog, amely védi mindnyájunk szabadságát a társadalom gazdasági életében való részvételére. Olyan jog, mely a fent vázolt igazság elveiből ered. A társadalom feladata, hogy megfeleljen ennek a jognak, s biztosítsa e jog védelmét. Ennek a jognak a fontossága nyilvánvaló abból a tényből kiindulva, hogy a munka sok ember számára alapvető az önmegvalósításhoz, és lényeges az anyagi szükségletek kielégítése szempontjából. Mivel gazdaságunkban nagyon kevesen rendelkeznek produktív ingattal, a munka a szegénységgel szembeni védelem első lépését is jelenti. A munkalehetőségek hasznára válnak a társadalomnak éppúgy, mint a munkásoknak, mivel több embernek tesz lehetővé, hogy hozzájáruljanak a közjóhoz és az egészséges gazdasághoz szükséges produktivitáshoz.

* * *

A társadalmi szolidaritás elve azt sejteti, hogy a szegénység enyhítéséhez alapvető változtatásokra lesz szükség azokban a társadalmi és gazdasági szerkezetekben, amelyek állandósították a kirívó egyenlőtlenségeket, s állampolgárok millióit vágják el az országuk gazdasági és társadalmi életében való részvétellel lehetőségétől. A változtatási folyamat olyan legyen, mely egy közösségbe vonja az összes állampolgárt, gazdasági státuszukra való tekintet nélkül.

A részvétel elve arra a meggyőződésre vezet minket, hogy a szegénység kiküszöböléséhez vezető legmegfelelőbb és legalapvetőbb út olyan lesz, mely lehetővé teszi, hogy az emberek irányíthassák saját életüket. Mert a szegénység nem csupán a megfelelő anyagi források hiányát jelenti. Sokkal nagyobb nélkülözést von maga után, lemondást a társadalom gazdasági, társadalmi és politikai életében való részvételről, valamint azt, hogy az emberek képtelenek befolyásolni azokat a döntéseket, amelyek kihatnak életükre. Olyan értelmű erővesztést jelent, ami nemcsak az emberek zsebéből támadja meg, hanem alapvető emberi méltóságukat is. Ezért olyan megoldásokat kell keresnünk, amelyek lehetővé teszik, hogy a szegények segíthessenek magukon olyan eszközökkel, mint például a munka. El kell kerülni azokat az atyáskodó programokat, melyek túl sokat tesznek a szegényekért, de túl keveset vélnék.

A szegények helyzetén való enyhítés felelőssége a társadalom valamennyi tagját érinti. Minden egyes állampolgárnak kötelessége, hogy jótékonyági és személyes cselekedetekkel segítse a szegényeket. De az egyéni jótékonyág és az önkéntes cselekedetek nem elegendők. Azzal is eleget teszünk a szegények segítése és erősítése iránt vállalt felelősségünknek, hogy közösen, a kormányon keresztül munkálkodunk igazságos és hatékony elvek kidolgozásán.

* * *

Nyomatékos lépéseket kell tenni a nők és a kisebbségek teljes és egyenlő foglalkoztatása útjában álló akadályok eltávolítására. Túl sok nő és kisebbség van beszorítva olyan munkába, ahol alacsony a fizetés, rosszak a munkakörülmények, és kicsi a szakmai fejlődés lehetősége. Addig, amíg eltűrünk olyan helyzetet, ahol teljes munkaidőben dolgozó emberek a szegénységi határvonal alatt élhetnek — ami általános a minimális bért keresők között —, addig továbbra is túl sokan fognak a „dolgozó szegényekhez” tartozni. Koncentrált erőfeszítéseket kell tenni szakmai képzés, megerősítő intézkedések és egyéb eszközök révén azok megsegítésére, akik jelenleg nem képesek nagyobb profittal járó munkát szerezni. Intézkedéseket kell hozni az alacsonyabb fizetésű munkák szintjének javítására és azoknak a bérkülönbségeknek a korrigálására, amelyek igazságtalanul diszkriminálják a nőket.

A szegények önsegítő erőfeszítéseit különböző programok és intézkedések révén támogatni kell mind a magán-, mind pedig az állami szektorban. Úgy gondoljuk, hogy a szegénység elleni támadás hatékony útja olyan programokon keresztül vezet, amelyek skálája kicsi, melyek a helyi körülményeken alapulnak s melyek célja a szegények erősítése, hogy önellátóvá válhassanak. Vállalatok, magánszervezetek és az állami szektor a legkülönbözőbb területeken tudnának pénzületi, szakképzési és technikai segítséget és szervezeti támogatást nyújtani önsegítő munkákhoz, ilyen területek pl. az alacsony bevételű lakásépítés, hitel-egyesületek, munkás szövetkezetek, jogi segítség és körzeti és közösségi szervezetek. Különösen fontosak azok az erőfeszítések, amelyek lehetővé teszik a szegények számára, hogy részt vegyenek a tulajdonlásban és ellenőrizzék a gazdasági erőforrásokat.

Erőt kell adni a szegényeknek ahhoz, hogy kezükbe vehessék saját jövőjüket és felelősséget vállalhassanak saját gazdasági helyzetük javulásáért. A társadalmi reformmal kombinált személyes motiváció és ösztönző eszközök fontos elemei a szegénységből menekülni kívánó emberek számára nyújtott segítségnek. Ha kihasználhatják az oktatás, a foglalkoztatás és a szakképzés adta lehetőségek előnyeit s ha együtt dolgozhatnak a változásért, a szegények segíteni tudnak magukon, hogy gazdasági, társadalmi és politikai életünk teljes jogú résztvevőivé válhassanak.

Az osztrák püspökök körleveléből

Az emberi viszonyokról

Az egyháznak ragaszkodnia kell ahhoz, hogy vallási küldetéséből ered azon joga, hogy kiálljon a közéletben az emberi méltóság és jog mellett. Így fog cselekedni akkor is, ha ezt mások helyeslik, és akkor is, ha helytelenítik. Mindebben nem politikai hatalomvágy és nem kiváltságokra való törekvés vezet, hanem a párbeszéd és a szolgálat alapján a saját küldetéséhez való hűség. A jövőben fokozottabban kell törekednünk a társadalompolitikai gondolkodásnak és képzésnek az Evangélium szellemében történő megváltoztatására. Az előttünk álló nagy társadalmi problémákat, a munkanélküliséget, az öregek és betegek ellátását, a menekültek és bevándorlók elhelyezését, a harmadik világ fejlesztését, a teremtett világgal és a természeti környezettel szembeni feladatokat csak akkor tudjuk megoldani, ha a lakosság széles rétegei társadalmi felelősségükre ébrednek. Senki sem áltathatja magát azzal, hogy ezek a feladatok ne lennének nagyon nehezek, és hogy ne kellene sok akadályt elhárítani. A felebaráti szeretet az egyház vallási üzenetének alapja. Ezért mind az országon belüli, mint az országhatárokon kívüli szolidaritásra való felszólítás az egyház joga és kötelessége. Döntő kérdés, hogy megjelenik-e és részévé válik-e mindez a teológia tudományának, a konkrét lelkipásztorkodásnak, a prédikációknak, a hitoktatásnak, a képzésnek, az egyházközségi munkának.

Gazdasági rendszer

Emberképéből kiindulva az egyház ismételten állást foglalt a gazdasági rendszerekkel és a gazdasági gyakorlatokkal kapcsolatban. Elutasította az elmúlt századok liberális kapitalizmusát, mert az volt a felelős a proletariátus „majdnem rabszolgai igájáért”. (*Rerum novarum* 2.) Elítélte a kollektivista gazdasági rendszert, mert az az embert tárgyá értékeltelenítette (*Sollicitudo* 15.). Az egyháznak azonban más gazdasági rendszerekkel kapcsolatban is fel kell emelnie kritikus szavát, ha meg van győződve arról, hogy veszélybe kerülnek egyes emberek vagy társadalmi csoportok jogai. Az ilyen kritika abból a meggyőződésből fakad, hogy hosszabb távon csak az emberarcú gazdaság felel meg a gazdaság saját törvényeinek és szükségleteinek.

Mezőgazdaság, falu

A vidék számára különösen fontos az életképes mezőgazdaság. A magántulajdonhoz való kötődésnek lényeges társadalomalkotó feladata van; a személyes felelősség és vállalkozás mindennapi tapasztalattá vált. A parasztcsaládoknak nemcsak gazdasági mutatóik, hanem társadalmi jelentőségük is igen fontos. A paraszti gazdaság minden átalakulása ellenére vidéken élnek még fontos kulturális értékek: szomszédsági kapcsolatok, az egymással való szolidaritás, vallási és kulturális közösségek működése. Ezek ösztársadalmi hatását nem szabad alábecsülni.

Szükséges, hogy mezőgazdasági vidékeken új munkahelyeket teremtsenek, hogy a paraszti gazdaság és a falusi és kisvárosi népesség a fő-, mellék- és

kiegészítő jövedelemszerzés rendszerében létezhesen. A mezőgazdasági vidékek csak modern infrastruktúra, valamint az oktatás és továbbképzés, az idősök és betegek gondozása és a szabadidőtöltés lehetőségeinek bővülése esetén tudja a szolidaritáson alapuló vonzerejét megőrizni.

Környezet, környezetvédelem

A teremtett világ, a természet, a környezet megóvása az egyén és közvetlen életkörnyezete legszemélyesebb kötelességei közé tartozik. A természetért és a környezetért felelősek vagyunk életvitelünkkel, a technikai eszközök korlátozott alkalmazásával, a nyersanyagok és az energia takarékos felhasználásával, a mérgező anyagok óvatos kezelésével, a hulladék és szemét által történő környezet-szennyezés megakadályozásával. Kritikus önvizsgálat és belső változás nélkül az ökológiai kérdés nem oldható meg megfelelő módon. „A gondolkodásmódban és a magatartásban is meg kell térni.” (II. János Pál 1990. évi békevilágnapi üzenete.).

Egyre tisztábban látható, hogy a teremtett világ, a természet, a környezet fenyegetettsége már olyan méretű, hogy szükségessé vált az állam közvetlen beavatkozása. A természet és környezet megőrzése és helyreállítása gazdasági és anyagi áldozatot és lemondást fog követelni. Ezt a szolidaritás nevében kell követelni és teljesíteni. Az államnak ez joga és a közös érdekében kötelessége is.

Család

Meg kell állapítanunk, hogy a többgyermekes családok még mindig jelentős gazdasági hátrányokban szenvednek. Látjuk sok család, különösképpen a nők küszködését, hogy összhangba hozzák az otthoni és a kereső munkát. Halljuk a panaszokat, hogy a kisgyermekes gondozásához és neveléséhez, az idős és a beteg emberek ápolásához, s nem utolsósorban a haldoklók otthoni ellátásához hiányzik a családot kiegészítő segítség. Figyelmeztetünk arra, hogy a törvény szerinti nyugdíjellátás még mindig nem veszi eléggé figyelembe a gyermekgondozásban eltöltött időt. Gondban vagyunk a sokgyermekes családok, valamint a házaseletük kezdetén álló fiatalok lakásproblémái miatt.

Még nagyobb gondot okoz az, hogy a család mint az egészséges társadalom alapsejtje Ausztriában visszaszorul. Mindez annak ellenére történik, hogy a társadalomban rendkívül nagy az igény a rendezett családi életre. Ugyanakkor azonban egyre többen szenvednek amiatt, hogy vágyukat, személyes vagy társadalmi okból egyre nehezebben tudják megvalósítani. Ezt az olyan kulturális tendenciák erősítik, amelyek inkább az egyéni önmegvalósítás és a személyes jólét vezéreszméjéhez, semmint a családnak, a társadalom alapsejtjének az erősítéséhez igazodnak. Elképzelhető, hogy ezzel rövid távon széles társadalmi rétegek értenek egyet, és politikai sikert hoz, hosszú távon azonban magának a társadalomnak kell a súlyos, káros következményeket viselnie. Az egyház nem fogadhatja el, hogy más életformák előnyben részesítése miatt a házasság és a család veszélybe kerüljön. Végül is mind a felnőtteknek, mind a felnövő gyermekeknek árt, ha az életnek egyre kevesebb olyan területe van, amelyeket a hűségből és a szeretetből következő stabilitás határoz meg.

A családjáért való felelősségből mi is részt vállalunk. A jövőben fokozott figyelemmel fordulunk a házasság és a család gazdasági, társadalmi, kulturális és vallási szükségleteinek kérdései felé. Az egyháznak saját területén is javítania kell a feltételeket, hogy tagjai meggyőző módon valósíthassák meg a házasságot és a családot.

Nők

Elvi érvényű tétel, hogy a társadalomnak egy gyermekes anyát nem szabad arra kényszerítenie, hogy a gazdasági szükségszerűségből kereső munkát vállaljon. Az emberi munkával foglalkozó társadalmi körlevél a család javát és a társadalmi közjót szem előtt tartva, „a józan ésszel ellentétesnek” nevezi. (*Laborem exercens* 19.) Az egyház persze tudatában van annak, hogy a nők korántsem csupán anyagi megfontolásból vállalnak otthonon kívüli munkát. Erre gyakorta csak olyan esetben van módjuk, ha a férfiak az eddiginél nagyobb mértékben részt vesznek a családi feladatokban. Ez a férfiaknak nem sikerül, amíg a munkaszervezet és a gazdaság nem változik a megfelelő módon. A mai gazdasági és társadalmi viták célja, hogy a nők a férfiak által uralt intézményekben és struktúrákban egyenjogúvá váljanak. A gazdasági és a társadalmi berendezkedést oly módon kell befolyásolni és megváltoztatni, hogy lehetővé váljék a családban, a munkában és a szabadidőben a férfi és a nő rugalmasabb feladatmegosztása. Az olyan törekvések, mint a rugalmas és a részmunkaidő, a férfi és a nő által egyaránt igénybe vehető gyermekgondozási idő, a nőknek a munkába való visszatérését és új előléptetési lehetőségeit biztosító vállalattervezés egyaránt azt mutatja, hogy ezen követelések a legkevésbé sem utópikusak.

Fiatalok

Senki sem vállalhatja magára a fiatalok felelősségét saját jövőjükkal kapcsolatban és senki sem kényszeríthet rájuk semmit, ami nem benső meggyőződésükből fakad. Társadalmunk azonban megteremtheti, s meg kell, hogy teremtsen a feltevételeket a fiatalok bevonására és cselekvésre készítetésére. Ifjúságunknak tapasztalnia kell, hogy éppen ott, ahol az őt érintő ügyekről döntenek, szükség van rá és a felelősségben való részvételre hívják; tapasztalnia kell, hogy a gazdasági és a társadalmi életben felismerhet olyan értékeket és célokat, amelyeknek valós alapjuk van; tapasztalnia kell, hogy érdemes erőfeszítéseket tennie a közéletben, mert nemcsak propaganda célból ígérnek reformokat, hanem azok meg is valósulnak; a fiataloknak tapasztalniuk kell, hogy társadalmunknak nem egyedüli célja az anyagi jólét fokozása, hanem hogy vannak a szűk önzésen túlmutatható igazságok, értékek és célok is, mint az emberi méltóság, az igazságosság, a szegényekkel való szolidaritás, a teremtett világért való felelősség.

Azt követeljük a gazdaságtól és a társadalomtól, hogy új módon vállaljon szolidaritást az ifjúsággal. Az egyháznak is hasonlóképpen kell cselekednie. Nem akarjuk magára hagyni az ifjúságot az értelmes élet keresésében. Osztozunk a társadalmunk ellentmondásai miatt érzett csalódásaikban. Erősítjük őket abban a szándékukban, hogy kötelezzék el magukat az emberhez méltóbb jövő mellett. Mellettük akarunk állni önmagukkal folytatott elkerülhetetlen vitáikban. Meg vagyunk győződve arról, hogy sokuk számára a Krisztus személyével és szavával való találkozás új életre szóló döntést fog jelenteni. Ebből a találkozásból nemcsak saját életük alakításához és a társadalom emberibbé tételéhez nyernek értékeket, erkölcsi irányítást és biztonságot. Új felelősségre fognak ébredni abban az egyházban, amely a történelem változásaiban ma is és holnap is Jézus Krisztus egyháza. Felajánljuk a fiataloknak szolgálatunkat ahhoz, hogy találkozzanak azzal, aki az ő számukra „az út, az igazság és az élet” akar lenni (Jn 14,6).

Az egyház társadalmi tanítása és a gazdaságetika

A gazdaságetika mint új tudomány

A nyolcvanas években előtérbe került egy új tudományág, a gazdaságetika. Először is azt vizsgálja, hogy a menedzserek számára milyen támpontokat lehet találni azokban az üzleti döntésekben, amelyeknek következményei erkölcsi mérlegelést igényelnek. Különösen az USA-ban született hirtelen széles körű irodalma.

Feltehetően az idézte elő ezeket a fejleményeket, hogy a gazdaság működését konokul kísérik olyan problémák, amelyeket sem a piac, sem az állam nem tud megoldani. A legfontosabb ilyen természetű probléma a környezetvédelem. Sem a piaci mechanizmus utólagos jelzései, visszacsatolása az árrendszeren keresztül, sem az állami szabályozás nem bizonyulnak elegendőnek. A megfordíthatatlan káros folyamatok a közvetlenül termelést folytatók felelősségteljes magatartása nélkül nem kerülhetők el. Hasonló gondolatmenet érvényes a fogyasztók védelmére. A mai bonyolult technikák, technológiák alkalmazása mellett a menedzserek felelős döntéseit semmi sem pótolhatja, gondoljunk csak az összetett hatású vegyi anyagokra.

A gazdaságetikai tanulmányok ezeken kívül gyakran foglalkoznak a reklámmal, a termékek biztonságával, a tisztességes foglalkoztatás- és üzletpolitikával. Vizsgálják a vállalatvezetők etikai beállítottságát, tipizálják stratégiáikat. Kimeríthetetlen azoknak a problémáknak a tárháza, amely az első és a harmadik világ gazdasági szereplőinek találkozásából adódik.

De mit mond a gyakorlat? Nem illúzió-e erkölcsös magatartást keresni a gazdasági életben? A magyar olvasó élettapasztalatai alapján minden bizonnyal hajlik arra, hogy igennel válaszoljon. Magyarországon is megjelent T.J. Peters — R.H. Waterman: *A siker nyomában* (Kossuth-KJK, 1986) című könyve. A szerzők tartósan eredményes amerikai vállalatokat vizsgáltak, hogy sikerük titkát megfejtse. Azt találták, hogy ezeknek a cégeknek a vezetésére magas fokú erkölcsi igényesség jellemző. Nem gondolhatjuk persze, hogy a piaci versenyben a „jó” mindig elnyeri jutalmukat, a rosszak pedig büntetésüket”, de a kutatások meggyőzhetnek arról, hogy van játéktér a piaci feltételek mellett is, hogy az erkölcsi szempontok szerepet kapjanak.

A gazdaságetika létjogosultságának elismerése nem magától értetődő. A modernizáció folyamatát a társadalomelméletek meglehetősen egyöntetűen úgy írják le, mint a különböző társadalmi szférák, alrendszerek (gazdaság, politika, jog, kultúra, stb.) viszonylagos önállósodását. Ezek az alrendszerek azután a saját törvényszerűségeik, szabályrendszerük szerint működnek. Így felmerül az a kérdés, hogy ebben a világban mi az erkölcsi értékek helye, kiterjed-e a hatókörük a személyes kapcsolatokon kívülre. Például a gazdaságban lehet-e a vállalkozónak más szempontja, mint a profit növelése. Nem kevés azoknak a szakembereknek a száma, akik ezt tagadják. Fontos látnunk, hogy ezek a szigorúan liberális (ha úgy tetszik libertariánus) szerzők, élükön Milton Friedmannel,

olyan érvek alapján teszik ezt, amelyeket nem lehet egyszerűen lesöpörni. A szocialista kísérletek totális kudarcából láthatjuk, hogy a gazdaság valóban nem viseli el egy határon túl, hogy más logika alapján beavatkozzanak a működésébe. Viszont azt sem magyarázhatjuk politikai szűklátókörűség vagy érdekcsoportok mesterkedése következményeként, hogy az állam gazdasági és szociális szerepe minden antietatista dörgedelem közepette sem csökkent a fejlett országokban, inkább formákat váltott. Az igazi nehézséget nem az okozza, hogy belássuk a piaci vagy az állami koordináció korlátait. Olyan bonyolult és dinamikus rendszerben, mint a gazdaság, nehéz megtalálni azokat az arányokat a piaci, az állami és az erkölcsi szabályozás között, amelyek lehetővé teszik a kiegyensúlyozott fejlődést.

Azok a szakemberek, akik azt állítják, hogy a gazdasági kérdésekben is van jelentőségük az erkölcsi értékeknek, éppen a valóság összetettségéből indulnak ki.

Az egyházi tanítás és a gazdaságetika viszonya

A modernizáció jelzett sajátosságai folytán új, szokatlan helyzetbe került az egyház. Míg a kapitalizmus előtti világban az erkölcs integráló szerepe automatikusan az egyházon keresztül érvényesült, és egyúttal a vallás révén a világ értelmezési keretét is az egyház nyújtotta, addig a modern világban a vallás intézményi kereteivel együtt egy alrendszerre vált a társadalom egészében. Minden fundamentalista kísérlet gyökere, hogy nem tud mit kezdeni ezzel a helyzettel, és valamiképpen vissza akarja szerezni azt a pozíciót, amelyből az egyház az egész társadalom világnézeti és erkölcsi integrálását elvégezheti, végső soron az állami törvényhozást is igénybe véve (lásd a lengyel püspöki kar álláspontját az abortuszkérdésben).

Az egyház hivatalos tanítása már a *Rerum novarum*tól kezdve elismeri, hogy az egyes társadalmi szféráknak megvannak a maguk törvényszerűségei. Ugyanilyen következetességgel tagadja azonban azt, hogy ez a társadalmi szférák, közöttük a gazdaság működésének erkölcsi semlegességét jelentené. A II. Vatikáni zsinat azután határozottan körvonalazta azt a modellt, amelyben az egyház számára nem fundamentalista módon össze lehet egyeztetni a modernizációt (azaz a viszonylag önálló alrendszerek létét) az erkölcsi értékek személyes kapcsolatokon túli univerzális érvényességével. Az egyház elfogadta a lelkiismereti szabadságot, a pluralizmust. Ugyanakkor fenntartotta magának a jogot, hogy az általa képviselt erkölcsi értékekkel szembesítse a társadalmi gyakorlatot, de ezt többé már nem az államhatalmon keresztül kényszeríti rá a társadalomra, hanem a belső meggyőződésüket követő keresztények, azok társadalmi szervezetei jelenítik meg a saját életükben és a közéletben.

Mindebből következik, hogy az egyház társadalmi tanítása és a gazdaságetika társadalomelméleti előfeltevései azonos tőről fakadnak. Mindkettő állandó feszültséget és egymásrataltságot feltételez a gazdaság három koordináló mechanizmusa a piac, az állami és az erkölcsi szabályozás között. Az egyház társadalmi tanításának gazdaságra vonatkozó része sokkal szélesebb tematikát ölel fel, mint a gazdaságetikáé. Az egyház tanítása a gazdasági berendezkedés alapsztruktúrájáról, a gazdasági szereplők jogairól, erkölcsi kötelességeiről beszél. A gazdaságetika csak egyes gazdasági szereplők, mindenekelőtt a menedzserek magatartását, döntési helyzeteket teszi vizsgálat tárgyává.

Felvetődik a kérdés, hogy hogyan lehet egy pluralista társadalomban „jelző nélküli” gazdaságetikát művelni. Hiszen a különböző etikai irányzatok rendkívül eltérő módon alapozzák meg az erkölcsi értékeket. A kutatók azonban azt tapasztalják, hogy az eltérő megközelítések ellenére létezik olyan közös nevező, amely alapján a gazdaságetikát mint alkalmazott etikát művelni lehet, különböző világnézeti kutatók együtt tudnak működni.

A keresztény kutatók számára is lehetséges, hogy más világnézetiekkel együttműködve keressék a gazdaságilag és erkölcsileg egyaránt kielégítő megoldásokat.

Hazai feladatok, hazai lehetőségek

A gazdaságetika művelése a gazdasággal elméletileg és gyakorlatilag foglalkozó szakembereknek Magyarországon is fontos feladata lenne. A szocialista kísérlet bukása után egyértelműen a valóságos, életképes piacgazdaság keretein belül kell a minél emberibb utakat megtalálni. Ezt a tanulságot az egyház is megerősíti a *Centesimus annus* kezdetű pápai enciklikában.

Számtalan terület van, ahol a keresztények sokat tehetnének egy emberszabású piacgazdaság kialakításáért. Szerveződhetnének különböző munkacsoportok, amelyek kifejezetten abból a szempontból vizsgálnák a gazdasági gyakorlatot, hogy mennyire mozdítja elő az ember egész személyének fejlődését, tehetnének javaslatokat, beépítve a fejlett piacgazdaságok tapasztalatait is. Ha már lenne kiforrott véleményünk a legégetőbb kérdésekről (például a munkanélküliség kezeléséről), lehetne kapcsolatokat keresni menedzserklubokkal. Egy dialógus, egy előadás során tudatosítani lehetne az ott találkozók vezetőiben választási lehetőségeiket. Együtt lehetne működni más világnézeti alapról induló, a humanizmus talaján álló kutatókkal.

Mielőtt még jobban elengednénk a fantáziánkat, nem árt egy pillantást vetni a valóságra. Ugyanis ahhoz, hogy az előbbi irányba elkezdhessünk tervezni, egy alapkérdésnek el kell dőlnie a magyar egyházban. Mi fog hangsúlyt kapni a jövőben? Az a beállítottság-e, amelyik minél szélesebb körben újjá akarja élesíteni a régi egyházszerkezeti kereteket, minél több állami garanciával, vagy amelyik vonzó, új eleven életmodellekkel akar másokat megragadni? Amelyik be akarja biztosítani magát, mert igazából nem bízik a kereszténység „versenyképességében”, vagy amelyik vállalja a kor kihívásait?

A rendszerváltás folyamatában sajnos egyértelműen az első magatartási módra került a hangsúly, ez teszi ki ma a többséget a magyar katolikus egyházban. Ennek hatása nagyon könnyen áttevődhet az egyház gazdasággal, társadalommal szembeni hozzáállására. Az egyház — néhány jótékonyásra buzdító intelem kíséretében — könnyen válhat a legkisebb rossz logikájának védelmezőjévé. Ez alatt azt értem, hogy a nyugati országok polgárai nagyon gyakran a létező szocializmus működésképtelenségére hivatkozva minden újítást elhárítanak a létező piacgazdaságban. Ha az egyházon belül nincs pezsgés, lendületes megújulás, ha nincs tere a képzelőerőnek, az alkotó készségnek, akkor kizárt, hogy a társadalom iránt prófétai hivatásának eleget tudjon tenni, és új meg új megoldások keresésére ösztönözze tagjait a saját szakterületükön. Az elmúlt két év tapasztalatai után be kell vallanom, csupán abban bízom, hogy hátha a XX. sz. végén is történhetnek csodák...

A vállalkozói etika alapkérdései

Átalakuló társadalmi rendünkben döntő és pótolhatatlan szerep jut a vállalkozónak. Ha összehasonlítjuk a piacgazdasági rendszereket a tervgazdálkodásos országokkal, legszembeütőbb az a különbség, hogy a verseny rendező elvén alapuló gazdaságok rendelkeznek olyan dinamikus vállalkozókkal, akik képesek jól ellátni javakkal és szolgáltatásokkal a népességet. A tervgazdálkodással szervezett hiánygazdaságok nemcsak a tőkében voltak szegények, hanem vállalkozókban is. Problémáik csak dinamikus vállalkozó személyiségek kinevelésével oldhatók meg.

Kicsoda a vállalkozó? C.A. Andreae szerint olyan valaki, „aki nemcsak reagál a megváltozott körülményekre, hanem aktív módon kezébe veszi a kezdeményezést” (*Kath. Soziallexikon*). A vállalkozó embert a teljesítőkedvvel, határozottsággal, teremtő aktivitással és kockázatvállalási készséggel lehet jellemezni. Ellenképe az „ellátott” embernek. Nyilvánvaló, hogy a javakat és szolgáltatásokat produkáló vállalkozó mint munkáltató és mint átlagon felüli felelősséggel bíró ember nagyban szolgálhatja a társadalom javát. A növekvő munkanélküliség, a megoldatlan szerkezeti problémák, az államadósság és a pangás, a hosszútávú koncepció hiánya nyugaton is a társadalom kulcsfigurájává teszik a vállalkozót.

Etikai motívumok sokkal nagyobb szerepet játszanak a vállalkozói döntésben, mintsem a széles nyilvánosság gondolná. Erkölcsi indíttatásúnak kell lennie már az életdöntésnek is, hogy valaki ezt a felelősségteljes hivatást vállalja, még ha közrejátszanak racionális megfontolások is, mint például a magasabb jövedelem esélye. Működése közben pedig lépten-nyomon olyan döntések meghozatalára kényszerül, amelyek meghaladják az üzemelés horizontját. Felelősséget vállal gazdasági, szociális és politikai döntésekben is. Segítheti a gazdaság haladását, hozzájárulhat az általános életszínvonal növekedéséhez. Mindez a vállalkozói etika kidolgozása mellett szól.

Az orvos különleges döntési helyzeteire van orvosi etika, a vállalkozó erkölcsileg motivált cselekvésének is vannak különleges követelményei. Amint a meg nem született élet körüli döntésszituációkban az általános érvényű normákon túl tekintetbe kell venni az anya szituációját (amiből bizonyos prioritások adódnak az értékrendben anélkül, hogy megkérdőjeleznék a meg nem született élet védelmének alapszabályait), úgy kell a vállalkozónak is döntéseket hozni az egész vállalkozás fönntartása érdekében, amelyek súlyos lelkiismereti megterheléssel járnak, például régi munkatársak elbocsátásával.

A vállalkozói etika az etika rendszerében

Normatív értelemben a vállalkozói etika tanítás a vállalkozó helyes cselekvéséről és döntéséről olyan egzisztenciális kérdésekben, amelyekben a gazdasági-racionális motívumok (a nyereség elve) nem eléggé igazítanak el. Ebben az érte-

lebenben egyfajta individuális etika, a vállalkozó személyére vonatkozó deontológiáról (kötelességtan) beszélhetünk. Megérdemli azonban a *személyiségetika* nevet, hiszen az embernek az a rendeltetése, hogy megvalósítsa önmagát, kibontsa személyiségét, érvényesítse a benne rejlő erőket — mindig új kezdeményezésekkel. Márpedig a vállalkozó szakmai és személyes tekintetben ilyen önmegvalósítást végez. A versengés minduntalan rákényszeríti, hogy képességeit érvényre juttassa.

A vállalkozó nem él elszigetelten a társadalomtól. Benne él a vállalatban, kontaktusban van munkatársakkal, vevőkkel és üzlettársakkal, közigazgatási személyekkel és érdekképviselőkkel. Sokszor funkcionárius és/vagy politikus, így tevékenységei túlnőnek vállalkozáskörén, részt vesz a társadalom alakításában, gyakran tevékenykedik a politikai döntés folyamatában is. Így szociáletikai tekintetben is hárulnak rá feladatok és követelmények.

A vállalkozói etika bizonyos tekintetben a *gazdaságetika* része (ami ugyancsak fontos mindazoknak — a gazdaságpolitika és jog mellett —, akik korunk oly bonyolult gazdaságtársadalmában áttekintésre törekszenek), bár számos társadalompolitikai kérdés (például a szakmai képzés problémája) túlhaladja az ökonómiát.

Elméletileg az *utilitarizmus* annyiban áll közel a vállalkozói etikához, hogy ez is a vállalkozói cselekvések és döntések következményeit elemzi, hosszútávú összefüggéseit kutatja. De a nyereségre törekvésen túl biztosítani akarja a vállalkozást, a munkahelyeket és a vállalkozó egzisztenciális életcélját, az önmegvalósítást. A haszon elve csak a szolidaritás elvével összefüggésben lehet a vállalkozói etika alapja: a haszon maximuma megkívánja az egyének együttműködését. A klasszikus utilitarizmusnak (önérdek mint etikai axióma) legalább szociális utilitarizmussá kell tágulnia (J. Messner). Az érdekek harmóniája pedig nem születik meg magától: szükség van az állam rendező funkciójára és az érdekszervezetek közreműködésére.

A vállalkozási etikában pragmatikus-teleologikus gondolkodás jelentkezik. A pragmatikus gondolkodás kevésbé törekszik az emberi ítélet igazságára, inkább a döntés gyakorlati következményeire ügyel. Az érthetően sikerorientált vállalkozónak is kiindulópontja kell legyen az erkölcsileg jó, ami az emberi élet végrehajtásában hasznos.

A vállalkozói döntéshelyzet módfelett differenciált és különböző. Adott esetben a legjobb megoldás keresése közben előkerülnek a *szituációs etika* szempontjai. Egyébként a jelentős vállalkozók állásfoglalásaiban leginkább a liberalizmus sokrétű eszmei kincsestára érvényesül: a vállalkozó eredendően viszolyog a kívülről tervezett egzisztenciától. A neoliberalizmus azonban fölismerte, hogy a piaccgazdasági rendszer csak úgy működhet, ha megfelelő versengéstörvény biztosítja. Működésképes versenyrendszer nagyobb szabadságteret garantál a piacon konkurrencia nyomása alatt álló vállalkozónak, a törvényhozás korlátozhatja a tisztességtelen versenyt.

A vállalkozói etika főként *felelősségetika*: a nehéz cselekvés- és döntéshelyzetben álló vállalkozót fontos felelősség illeti meg a modern, bonyolult gazdasági társadalomban, de a politikai rendszerben is.

Az etika nemcsak normarendszer: tudományosan vizsgálja az erkölcsileg fontos tényeket, a morális tettek végső indoklásának és igazolásának kérdéseit, az erkölcsi cselekvést és döntést. Így válik döntő kérdéssé a lelkiismeret ténye és funkciója. A lelkiismereti döntésnek a vállalkozói etikában is elsőrangú jelentő-

sége van. Támaszkodik az általános etika fölismeréseire és belátásaira, különösen azokra a fölismerésekre, amelyek a lelkiismeretre mint tapasztalati tényre vonatkoznak. A lelkiismeret lehetővé tesz az emberben egy alapbelátást a legáltalánosabb és közvetlenül belátható erkölcsi igazságokba. Ebből indul ki a vállalkozói etika is.

A vállalkozói etika középpontja a döntési helyzet

Kötelességet teljesíteni csak akkor lehet, ha az embernek van lehetősége a megfelelő cselekvésre. Erről csak akkor van értelme beszélni, ha a cselekvő cselekvésében szabad. Ez a cselekvő számos kötöttségnek lehet alávetve, de ezek ne legyenek változhatatlan tények. Kell, hogy szembehelyezkedhessék velük, „kapcsolatba kerüljön velük, megnevezze, megítélje, elismerje vagy pedig elutasítsa őket” (O. Höffe).

A tudással, képzettséggel rendelkező vállalkozó mindig új kihívásokkal találja magát szemben: döntési helyzeteken csak dinamikus és merész magatartással lehet úrrá lenni. Szakmai kényszerek (törvények, adók) sokszorosán szűkítik a cselekvés és döntés játékerét. Ennek lehető tágítása a feladata annak a gazdaság- és társadalompolitikának, amely a szubszidiaritás (kisegítés) elve alapján olyan társadalmi rendre törekszik, amelyben meghatározó az önállóság és az egyéni felelősség.

A vállalkozás *nyílt társadalmat* (Karl R. Popper) föltételez, ahol a szabad vállalkozók lelkiismeretük felelősségével racionális motívumok alapján dönthetnek és cselekedhetnek. Ez a nyílt társadalom stabil politikai viszonyokat föltételez, a rendezett szabadság gazdasági rendjéhez kapcsolódó szabadságorientált politikai rendszert. Ez működőképes versenyt és legalább alapvetően piacgazdasági rendszert jelent. A politikai rendszer stabilitása (társadalmi béke + a pénzürték állandósága) a rendezett szociális változások alapfeltétele, nem jelenti tehát a gazdasági megmerevedést, hanem kedvez a reformerőknek.

A vállalkozói döntések mindig társadalmi kötöttségek közt születnek, ezért nem szabad szociális összefüggésükből kioldani őket. Miként a többi ember, a vállalkozó is szolidáris kötelékben él a társadalommal. Fontos társadalmi helyzetéből adódó különleges *szolidaritás-kötelezettségei* lényegesen befolyásolják konkrét döntéseit is. A szolidáris alpmagatartást a társadalmi fejlődés érdekében különösen a *Laborem exercens* enciklika (1981) hangsúlyozza — „mind azok számára, akik dolgoznak, mind azok számára, akik termelőeszközökkel rendelkeznek”.

A vállalkozók döntései kreatívak is: új igényeket és kihívásokat új módszerekkel és lehetőségekkel kell megoldaniuk. Ez nem csak a technológiai fejlődésre vonatkozik. Az „új” etikában hangsúlyozott, hogy az etika rádiusza megnövekedett, az egyén hatalmi helyzetétől függően felelősséggel tartozik környezetéért. A környezetprobléma a növekvő energiaigénnyel összefüggésben egyre élesebbé válik. A vállalkozókra itt teljesen új kihívások várnak. Az atomenergia-gazdálkodás alakulásával nő a felelősség mértéke, s ebben az értelemben a vállalkozói etikának mint felelősségetikának az értéke is.

A vállalkozói személyiség

Kreativitás és ötletgazdagság, a teljesítés és a határozás öröme, innovációs készség — efféle tulajdonságok jellemzik a vállalkozót. Persze vállalkozás vezethető ilyen föltételek nélkül is. De minden szorosabb versenyben álló vállalkozásra érvényes, hogy a vállalkozó különleges képességei döntő módon hozzájárulnak a vállalkozás főcéljának eléréséhez, vagyis saját egzisztenciája és a megfelelő vállalkozói siker biztosításához.

A versenyben döntő fontosságú a vállalkozó *fair* magatartása. A jogi rendezés csak nagyon általános kereteket szabhat a gazdasági versengésben. Bármilyen becsület-kódex mellett az etikailag releváns magatartások és erények elengedhetetlenek a fair verseny érdekében.

A vállalkozás technikai-szervezői vezetéséhez megkívánt tehetségek mellett — legalább a közép- és nagyvállalatoknál — a vállalkozónak rendelkeznie kell azzal a képességgel, hogy munkatársait a lehető legjobb együttműködésre motiválja. Ehhez szociális felelősségtudat és emberismeret szükséges.

XII. Pius óta a pápák nemcsak az együttes döntés, a közreműködés és beleszólás jogát hangsúlyozzák a gazdasági vállalkozásokban, hanem azt is, hogy a termelőeszközök fölötti rendelkezés hatalmát nem lehet elvonni a tulajdonos személyes felelősségétől, és átvinni névtelen kollektívumokra. A Zsinat tanítása szerint „Jusson mindenki tevékeny szerephez a vállalatok ügyeinek irányításában, akár tulajdonosok, akár munkavállalók, akár vezetők, akár dolgozók, tekintettel kinek-kinek a feladatkörére, és megtartva a munkavezetés szükséges egységét” (GS 68). Meg ne bénítsa a partneri vezető stílus és a kooperatív viszony a vállalkozó felelősségteljes kreativitását!

Ma a gazdaság minden területén kívánatosak mind a magánvállalkozók, mind a menedzserek jelenléte. A modern piacgazdaságban a magánvállalkozónak azonban különleges a szerepe és funkciója. A termelőeszközök magántulajdonának döntő jelentősége van. Ezért kell egy jövőre irányuló társadalompolitikában nagyra értékelni a középosztálybéli vállalkozót.

Társadalmi összetartozásban

Sok vállalkozónak kell üzemi és vállalkozói kötelezettségein túl fontos funkciót vállalnia a társadalomban és a politikában, akár szövetségi funkcionáriusként, akár politikusként (sokszor a két tevékenység összekapcsolódik). A vállalkozói etika szemszögéből a felelősségteljes feladatok vállalása értelmesnek és szükségesnek tűnik: egy szabadságorientált gazdasági és társadalmi rendszer fönntartása és biztosítása lehetőleg sok vállalkozó aktív együttműködését kívánja a közéletben, különösen a kommunális politikában. De minden vállalkozótól elvárható az élénk politikai érdeklődés, főleg saját érdekszövetségei feladataiban. Az érdekszövetségektől meghatározott demokrácia kiegyensúlyozott képviselőket kíván. Szerzte a világon a hatalom decentralizálására törekszenek, túlzott a hivatalnokok reprezentációja a törvényhozásban, fenyeget a politikai tevékenység professzionalizálódása. Nem kívánatos, hogy a szakszervezeteknél koncentráldó hatalommal a munkaadók gyöngye érdekképviselője álljon szembe.

A politika mint rendezési feladat független személyiségek együttműködését igényli; ők vannak abban a helyzetben, hogy a függőség új formáihoz vezető

trendekkel szembeszálljanak. A nagy társadalompolitikai feladatok, mint a béke biztosítása az államon belül, a lehető legigazságosabb jövedelemelosztás problémája, működőképes verseny rendjének fönntartása, a környezetvédelem megoldása stb., a vállalkozók és érdekképviseleteik aktív együttműködése nélkül nem valósíthatók meg. A vállalkozói etika kiter ezekre az összefüggésekre, és a vállalkozókra háruló feladatokat különleges kihívásként állítja be. Ebben az értelemben a vállalkozói etika: felelősségetika.

Gazdaság és kultúra

A gazdaság a kultúra szerves alkotórésze. A vállalkozók termelik az összes javakat és nyújtják a szolgáltatásokat a szellemi-kulturális fejlődéshez, és a gazdasági tevékenység is kulturális értékeket valósít meg. Ezen túl a vállalkozók politikai elkötelezettségükkel, szétszórt erők összefogásával nagyon lényegesen hozzájárulnak a demokratikus és humánus politikai kultúrához.

Ortega y Gasset *A tömegek lázadásában* megállapította, hogy korunk sokoldalú elidegenedésében az ember elvesztette leglényegesebb tulajdonságát: azt a képességét, hogy elgondolkodjon, magába gyűjtse önmagát. Épp e képességben van a kulturális és szellemi élet nagy lehetősége. A vállalkozói etika rámutat az önálló és kreatív gondolkodás szükségességére. Ortega hozzáfűzi, hogy az állami beavatkozások, sőt életünk államosítása a spontaneitás elnyomására, az emberben lévő teremő erők visszaszorítására vezet. A vállalkozói etika a dirigista, intervencionalista, „gondoskodó” államrendszerrel szemben biztosítani akarja azokat a szabadságtereket, amelyek szükségesek egy szabad és független vállalkozói döntés meghozatalához. Ez a nyílt társadalom garantálja a szellemi és kulturális fejlődés legjobb esélyeit is.

De a nyílt társadalom „a rendezett szabadság szociális gazdaságát” (J. Messner) óhajtja: ebben a gazdasági rendszerben emberhez méltó egzisztenciája van az emberek többségének, a távolabbi jövőben — ha lehetséges — mindenkinek. A vállalkozónak a törvényhozásban a gazdasági kontinuitás az érdeke, hiszen ez teszi lehetővé a hosszútávú szervezést. A vállalkozói etika mégis okozhat nyugtalanságot a politikában. A fennállóknak kritikus megkérdőjelezésével (K. Barth) hatalmas erőket szabadíthat föl az újra. A döntéseket a politikai helyzet kritikus vizsgálata kell, hogy megelőzze.

Ma egyre több embert foglalkoztat — főleg az életkor növekedésével — az élet értelmének kérdése. A nyugati világban az anyagi értékek már nem állnak annyira a személyes érdekek előterében. Empirikus vizsgálatok mutatják, mennyire rangos érték — gazdasági vezető erőknél is — a személyes függetlenség; előtérbe kerülnek az értelmi kérdések. Ezzel nő az esély, hogy mind több politikai erő törekszik a gazdaság és társadalom olyan rendjére, amely a szabadság alaptételéből indul ki, és megvalósítja a rendezett szabadság gazdasági rendszerét.

Menedzserek és vezető alkalmazottak

A tulajdonos vállalkozók elsőbbségének elismerése mellett szólni kell arról az új, befolyásos rétegről, amely az alkalmazottak társadalmi osztályából emelkedett ki. Noha a menedzserek (funkciós vállalkozók) a munkaadókhoz tartoznak,

a munkavállalók közé számítódnak, bár ők is fontos vezető feladatokat végeznek. Szerinte a világon a kapitalizmus szerkezete, illetve a tőke szerepe a gazdasági életben főleg a tekintetben változott, hogy ma a menedzserek társadalmi osztálya a nagyüzemekben vállalkozói funkciót gyakorol anélkül, hogy általában jelentősen részesednék a vezetett vállalkozás tőkéjében. A nagyüzemekben a tulajdonos vállalkozó szerepe csökken a menedzserekkel szemben. Ennek a fejleménynek következménye, hogy a tőke szerepe és hatalma csökken a munkavállalók nagyobb hatalma javára. A vállalkozás csúcsmenedzsereit vagy a tőketulajdonosok képviselői választják, vagy bevonják a munkavállalókat is. A modern nagyüzem vállalatvezetése legtöbbször vezető team kezében van. Ez az új vezetőcsoport közvetíthet a tőke és a munka között. De minél nagyobb a befolyása a döntési folyamatokban, annál sebezhetőbb az érdekütközéseknek.

A vállalatvezetőktől függ, hogy mennyire szolgálják az egyes vállalkozások a közjót, különösen a felelős gazdasági tervezést és a társadalom valódi érdekeit. Teremtő felelősségükön múlik a gazdasági és társadalmi haladás, a megközelíthetőleg teljes foglalkoztatottság, a biztonsági intézkedések maximális mértéke és az egészséges üzemi klíma. Kiegyenlítő szerepet töltenek be a tőkét nyújtók jogos várakozásai és a szükséges beruházások, valamint az ökológiai követelmények között. Ők felelnek a fair konkurrenciaharcért, az őszinte információért üzemen belül és a nyilvánosság előtt, a tiszta reklámért, a törvényes rendelkezések megtartásáért. Tőlük függ, mennyire áttekinthető a nagyvállalkozások aktivitása a munkaadók, a tőkés és a nyilvánosság előtt.

Mindebből következik annak fontossága is, hogy a vezető osztály szerepe és hatalmi jogosítványai világosan meg legyen határozva. Hogy elég tér maradjon tervezésre és kezdeményezésre, de a munkaadók részvétele is biztosítva legyen alapvető változtatások esetén.

A vizsgálatok arra mutatnak, hogy a vállalkozások vezetőit egyre inkább az a tudat vezeti, hogy vállalkozásuk nemcsak gazdasági, hanem társadalmi jelentőséggel is bírjon. Ennek megfelelően a tőkéseket és a foglalkoztatottakat megelőzve főként a vevők iránt éreznek felelősséget. Hosszú távon ez biztosan javára válik a munkáltatóknak is. Minden résztvevő nyer, ha a vállalkozás egészen világosan a vevők, és így a közjó szolgálatára van rendelve.

Társadalmunk problémáinak kezelése rendkívüli morális erőfeszítést kíván. A szociális piacgazdaság csak akkor üzemelhet, ha kölcsönös bizalom, közös ideálok és szociális célok kötik össze a partnereket. Seholy sem könnyű a szabad piacot a szociális igazságosság felé terelni úgy, hogy el ne vesszék a teremtő szabadság és kezdeményezés. De a társadalom céljai túlmutatnak a piaci mechanizmuson: tagjainak szükségleteiről a család mintájára kíván gondoskodni. Ennek a gondnak oroszlánrészét vállalják magukra — kiemelkedő képviselőik vallomása szerint — a vállalkozók

Irodalom:

Bernhard Häring: *Frei in Christus*. Herder, Freiburg, 1981/1989. Karl Hörmann: *Lexikon der christlichen Moral*. Tyrolia Innsbruck 1976. Katholisches Soziallexikon (Hrsg. von A. Kose, W. Mantl, V. Zsifkovits) Graz-Innsbruck 1980. Alfred Klose: *Unternehmerethik*. Veritas, Linz, 1988. Johannes Messner: *Der Eigenunternehmer in Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik*. Heidelberg, 1964.

A keresztény vállalkozás

Első hallásra azt hinnénk, hogy a közelmúlt politikai és gazdasági vállalkozásai hozták kapcsolatba egymással a kereszténység és a vállalkozás fogalmát. Széles nyilvánosság előtt nem beszélhettünk a keresztény élet gyakorlati kérdéseiről, az anyagi javakhoz való viszonyunkról. Tulajdonképpen azonos ok miatt nem lehetett szó a vállalkozásról, különösen pedig gazdasági vállalkozásról sem. E kérdés a vállalkozókat és a vezető munkakörben dolgozókat érinti, hiszen első sorban ők a felelősek munkatársaikért, az általuk végzett munkáért, a vállalkozás sikeréért.

Mi köze lehet egymáshoz a két fogalomnak? Egyre többen részesülünk a vállalkozás előnyeiből, de ugyanannyira szenvedünk káros következményeitől is. Éppen a liberalizált vállalkozás rossz hatásai miatt támad bennünk az összeférhetetlenség érzése; talán mert hajlamosak vagyunk csak a rosszat észrevenni, és kereszténységünket jámbor magántügynek tekinteni. Először is el kell gondolkoznunk, mi is a legfontosabb számunkra?

A vállalkozás lényege a gazdasági eredmény, a nyereség, hosszú távon a vállalkozás növekedése. A gazdasági eredmény a boldogság elérésében csupán eszköz, de a vállalkozásban cél, és mivel mérhetőnek kell lennie, ezért a nyereséggel fejezhető ki a legjobban. Beszélhetünk keresztény célú és keresztény erkölcsű vállalkozásról, számunkra ez utóbbi a fontos. A vállalkozás maga tehát nem lehet keresztény, hanem azáltal válik kereszténnyé, hogy az abban résztvevők, elsősorban a vállalkozás irányítói, de akár valamennyi tagja is a keresztény erkölcs szerint él és dolgozik. Ezzel el is értük kérdésünk lényegéhez, keresztény mivoltunkhoz. Mondhatjuk tehát, hogy akkor és olyan mértékben lehet szó keresztény vállalkozásról, amikor és amilyen mértékben keresztény emberek módjára élünk.

A következőkben a vállalkozást, a vállalkozói magatartást keresztény felfogásban, a keresztény ember oldaláról vizsgáljuk. Egy külföldi lapban olvastam azt a megállapítást, hogy a kereszténység a családban szükséges, a társadalomban megtűrhető, az üzletben tilos. Azaz valaki a lakása ajtajáig keresztény, azon kívül mondjuk közömbös, a cég kapuján belül pedig megszűnik számára minden keresztény érték. Számunkra kereszténynek lenni elsősorban azt jelenti, hogy Jézushoz szeretnénk mind hasonlóbbá válni. Hasonlítni hozzá a szeretetben, elfogadásban, engedelmisségben, az Atya szándékára való figyelésben, a szolgálatban. Hogyan tudnánk ezt a lakásban hagyni? Vagy talán így kellene tennünk a feleségünk, gyermekeink, barátaink iránti szeretetünkkel is? Egyetlen megoldás van tehát, kereszténynek lenni minden körülmények között. Keresztény vállalkozó tehát az, aki egyébként is keresztény. Akkor válik keresztény

A szerző szerelőipari vállalkozásban dolgozik, több évet töltött vezetői beosztásban. Jelenleg részben állami, részben magántulajdonban lévő Kft. ügyvezetője. Írása nem tudományos igényű, hanem gyakorlati szempontok figyelembevételével készült.

vállalkozóvá, ha képes vállalkozóvá válni. Én ebben látom kérdésünk lényegét. Bennünket nem a vállalkozás műszaki, kereskedelmi, stb. vonatkozásai foglalkoztatnak, hanem a vállalkozói magatartás. A munkahelyi magatartás, légkör legfontosabb meghatározója a vezető, ezért elsősorban a vezetéssel kell foglalkoznunk. A tőkés társadalomban a vezetővel szemben az alábbi követelményeket támasztják:

- legyen egészséges és életerős,
- intelligens,
- jellemezze akarat erő, elszántság, merészség, a felelősség bátor vállalása, kötelességtudás és a közérdek iránti elkötelezettség,
- magas fokú általános műveltség,
- vezetési készség (előrelátás, tervezés, szervezés, irányítás, az emberekkel való bánásmód képessége, ellenőrzés, általános ismeretek a vállalat valamennyi egységéről, a lehető legmagasabb fokú szakmai hozzáértés).

A fenti tulajdonságok általánosak, függetlenek a vállalkozás irányától. Azonos szinten az ipari, kereskedelmi, politikai, szakmai és egyházi vezetők hasonlítanak egymásra. Az erkölcsi tulajdonságok szempontjából megállapítható, hogy a felső vezetők morális hiányosságai nagyon hátrányos következményekkel járnak az egész vállalkozásra nézve. A vezetés felső szintjén a hibák hatványozottan károsak.

A felsorolt vezetői tulajdonságokat vizsgáljuk keresztény szempontból, amelyek közül számunkra az elkötelezettség, a vezetés, és ezen belül az emberekkel való bánásmód a legfontosabb.

A vezető a közösség pásztorja és egyben szolgája. Nem képzelhető el baráti légkör ott, ahol a vezető egyéni sikerre törekszik. Célja elsősorban munkatársainak lelki gazdagítása legyen, amit saját életpéldáján keresztül, az örök emberi értékekre való felhívással, a munkatársak emberi fejlődésének figyelemmel kísérésével, támogatásával, egyidejűleg szabadságának elfogadásával kell elérnie. A vállalat nagyságától is függ, tud-e a vezető minden dolgozóval kapcsolatot teremteni. Nagy vállalatoknál az igazgató a felső vezetők kiválasztására fordítsa a legtöbb figyelmet. Így válhat a vállalat egy közösséggé. Ebből azonban nem következik, hogy a vállalat emberi arculatát teljes mértékben a vezető határozza meg. Mindig lesznek olyan munkatársak, akik a társaság, vállalat arculatával, céljaival, műszaki és egyéb vonatkozásban azonosulni tudnak, de emberi, világnézeti kérdésekben nem. A vezető nem azért felel, hogy a lehető legjobb munkatársai legyenek, hanem azért, hogy munkatársaiból, adottságaikból a legjobbat tudja előhívni, fejlődésüket ösztönözze, előmozdítsa. Jean Vanier szerint a közösségnek szüksége vagy a gyengékre is, hogy teljességében megéljék a szeretetet, így válik a gyengeség a közösség erősítőjévé. A mi esetünkben ez azt jelenti, hogy feltárjuk problematikus munkatársunk gyengeségeit, ennek okait, megismerjük erősségeit, vágyait, és ezen az úton indítjuk el. Amennyiben ez a közösségen belül nem lehetséges, keressünk számára más, alkalmas munkahelyet.

A vezető, bár egyszemélyi felelős, mégsem önmaga révén valósítja meg a vállalkozás célkitűzéseit, hanem mindig munkatársai által. Nem ő áll a közép-pontban, hanem a közösség. A vezető számára ez az állandó egység az egyetlen lehetőség, hogy a közösséggel együtt, a közösség által maga is fejlődjön, és váljon vele eggyé. Ilyen felfogásban betöltött vezetői munkakör adhat bizalmat, bátorságot, biztonságot arra, hogy vezetői munkáját, a társaság munkáját, hibá-

ikkal, gyengeségeikkel együtt Isten kezébe, pártfogásába ajánlja, az ő szeretetére, szándékára, akaratára bizzza. A vezetőnek állandóan tudatában kell lennie, hogy ő is Istent képviseli: dialógusban kell lennie Vele. Azoknak a munkatársaknak, akik Istent nem ismerik, a szeretetét kell adnia. Hinnie kell a szeretetben, mert csak a szeretet által evangelizálhatja munkahelyét, közösségét. Csak a szeretetben vállalt szolgálat által van reménye arra, hogy munkatársaival felismerteti Isten lényegét, a szeretetet.

Tapasztalatom szerint a vezetés gyakorlati teendőit jelentősen megkönnyítik, ha a fentieket önmagunkkal kapcsolatban tisztázzuk. Nézzünk meg még néhány fontos vezetői feladatot, előrebocsátva, hogy a vezető elengedhetetlen feladata, hogy ismerje a vezetés elméleti kérdéseit, a korszerű módszereket, technikákat, a vezetőképzésben részt vegyen. Magyar nyelvű szakirodalom, több hazai személyiségfejlesztő és vezetőképző társaság nyújt erre lehetőséget.

1. *A tulajdon.* A vállalkozás működésére, az alkalmazottak viselkedésére, közérzetére, érdekltségére jelentős befolyással van tulajdonosi helyzetük. Amennyiben a társaság tevékenysége, a szükséges tőke nagysága lehetővé teszi, az alkalmazottak túlnyomó többsége legyen egyben tulajdonos is. Az anyagi érdekltségéről, ösztönzésről a vezető nem mondhat le. A felső vezetés nagyobb szerepének megfelelően nagyobb tőkerészesedéssel vegyen részt, ezt a munkatársak is így tartják méltányosnak. Elkötelezettségüket ilyen formában is ki kell fejteniük.

2. *A tervezés.* A fentiekből következik, hogy a vállalkozás tervezése, különösen a hosszú távú tervezés csak a tulajdonosok részvételével lehetséges. Így biztosítható a kollektív felelősség és kötelezettség, ami természetesen nem csökkenti a felső vezető felelősségét. A vezetőnek tudnia kell, hogy a munkatársak a segédmunkásig bezárólag kiváló elképzelésekkel, piaci ismeretekkel rendelkeznek, amelyekre neki szüksége van. Az ismeretek rendszerezése, a lehetőségek megítélése, a végrehajtás feltételeinek értékelése, a szervezés összefoglalóan a hármas vezetői funkció, a tervezés, irányítás, ellenőrzés a felső vezetés feladata.

3. *A motiváció.* Az emberi motiváció a vállalkozás sikerének egyik fontos meghatározója, ahol a keresztény értékeknek igen nagy szerepük van. A vezetéstudomány szerint a hangsúly az emberek cselekvését meghatározó szükségleteken és az ebből adódó feszültségeken van. Az emberi szükségletek előre meghatározható módon alakulnak, az alapvető fiziológiai szükségletektől az önmegvalósítás igényéig. A szükségletek szintjének növekedését természetesen általánosságban a kultúra, az anyagi, társadalmi javak fejlődése viszi előre. Ez azonban nem kizárólagos. A keresztény ember Isten szeretetébe, törődésébe gyökerezve úgy éli meg anyagi, szellemi, érzelmi szükségleteinek fejlődését, hogy kiteljesedését a szeretetben, szolgálatban, Istennel és az emberrel való legszorosabb baráti kapcsolatban látja.

4. *Az ösztönzés.* Az ösztönzés módja, eszköze idomul a motiváltság szintjéhez. A társaság eredményességét elsősorban a nyereség nagyságával, a tőke gyarapodásával mérjük. Azonban ebből még nem következik, hogy az ösztönzés egyetlen eszköze az anyagi ösztönzés. Bizonyára ez az általánosan alkalmazott legfontosabb módszer, de nem lehet kizárólagos, ugyanis a vezetésnek tisztában kell lennie a munkatársak személyes igényeivel, és ehhez kell alkalmazkodniuk. Az anyagi ösztönzők manapság ritkán válthatók át valami másra, de az emberi, érzelmi érdeklődés, támogatás, barátság, részvétel, egyéb fejlődési lehetőségek biztosítása nagyon fontosak. Ne felejtjük el, hogy a szeretetnél nagyobb ösztön-

ző erő nincs, tulajdonképpen csak ennek pótlékai vannak, amiket felfedeztünk azért, mert szeretetünk nem volt elégséges.

5. *A nyereség felosztása.* Becsületes adófizetőnek lenni nem szégyen. Vagyis, amikor a költségeket elszámoljuk, ott azt szerepeltetjük, ami oda való és nem mást. Egyetlen szempontunk lehet csupán, hogy azt mondjuk és tegyük, ami az igazság.

Vissza kell térnünk a szociális tennivalókra. Szerencsés, ha a vállalkozás eredményéből segíteni tudjuk az anyagi támogatásra szorulókat: például szociális segéllyel, lakásépítési segéllyel vagy kölcsön nyújtásával. Jó, ha a kollektíva kész arra, hogy támogassa az egyházakat, a kultúrát, az egészségügyet. Fontos, hogy a tulajdonosok e kérdésekben egyetértsenek, a juttatások nyilvánosak legyenek. Nem érthetünk egyet a jövedelmek növelésének olyan módjával, amikor bizonyos juttatásokat költségként számolunk el, megtakarítva ezzel a társadalombiztosítást, a személyi jövedelemadót.

6. *A vállalkozás, verseny.* A verseny döntés elé állítja a keresztyény vállalkozót. Még ha anyagi érdekei követelnék is, akkor sem vállalkozhat olyan munkára, mely közvetlenül vagy közvetve sérti az emberi értékeket, az emberi életet (például: környezetszennyezés, egészség károsítása, pornográfia, a terhesség megszakítása). A társadalom e károkozás ellen — fejlettsége függvényében — törvényekkel védekezik, míg a keresztyényt elsősorban Isten törvényei segítik.

A verseny tisztasága számunkra a vetélytárs elismerését, megbecsülését, sőt tiszteletét, a valóságnak, szándékunknak megfelelő nyílt magatartást, tevékenységet, a megbízó iránti jóakaratot jelenti. A verseny során az ajánlati munkának döntő szerepe van. Úgy dolgozzuk ki ajánlatainkat, hogy tartalmuk egyértelmű legyen, ne tetszés szerint magyarázható. Ne építsünk be olyan lehetőségeket, melyekkel szükség esetén — a megbízót megtévesztve — árainkat emelni tudjuk. Hívjuk fel a megbízó figyelmét jobb (akár költségesebb) megoldásra, ha az ajánlati felhívás tartalma nem lenne megfelelő.

Nem tehetjük, hogy végül ne említsük meg a családukkal szembeni felelősségünket. Elengedhetetlen, hogy a vállalkozó — legyen az nő vagy férfi — elfoglaltságát, munkáját családjá elfogadja és támogassa úgy, hogy szeretetben növekedjenek. Ez azt is jelenti azonban, hogy a család érdekében le kell mondanunk munkahelyi sikerekről, ha azok a család békéjét veszélyeztetik. Csak olyan munkakört vállalhatunk, amelyet még sikeresen el tudunk látni. E téren naponta kerülünk konfliktushelyzetbe, melyet csak a legnagyobb önzetlenséggel és szeretettel lehet reményünk megoldani.

Felvetődhet a kérdés, nem csökkenti-e vállalkozási lehetőségeinket, sikereinket keresztyény mivoltunk. Azt tapasztalom, hogy ha veszítettünk is, nem a fentiekben bemutatott magatartás miatt. Nem tagadhatom, hogy ez a gondolat engem is kísért, sőt lehet, hogy esetenként igaznak látszik. Ilyenkor arra gondolok, hogy mennyivel több bátorítást, szeretetet kapunk cserébe, ami az isteni béke örömeivel tölthet el bennünket.

GOTTFRIED BENN

Mégis tartsad a kardot

*A szociológusi mérleg,
mely aludt éonok megett,
így szól: volt pár nagy lélek,
ki mélyen szenvedett.*

*Így szól: érezni csendet,
Sils-Maria legét,
beteljesülés sebez meg,
ha van beteljesülés.*

*Így szól: pár harcos, kik kidőltek;
halódó, kínzott a test,
ma ők és holnap a győztes —:
miért alkottad ezt?*

*Így szól: marván a férfit kígyók,
mérget, marást, fogat,
félelmes Ecce homo-t
vérébe oltanak —*

*így szól: mennyi a rom már:
a sok faj nyugodni vágy,
ám te merülj le, mert vár
majd a Végnélkili rád —*

*s végül: hallgass, uralkodj,
tudván, hogy vesznie kell,
mégis tartsad a kardot,
világ-vég ha közel.*

(1933)

Tatár Sándor fordítása

GOTTFRIED BENN

Tőlem száll szemhéjadra szender

*Tőlem száll szemhéjadra szender,
csók tőlem ül meg ajkadon;
éjt s gondot bírnom énnekem kell,
az álmot magam hordozom.*

*Tőlem tűnik föl arcodon gyász,
örömet én hozok reád,
ámde az éj s halálszorongás
az én bensőmet járja át.*

*Te, aki mélyen adni gyenge,
s egész valóm túl sok neki —
föl kell hát kelnem éjjelente
szendert és csókot küldeni.*

(1936)

Tatár Sándor fordítása

KALÁSZ MÁRTON

Holdfény

*... amíg megtévesztésig az,
akinek később nem hisszük. Ért ki a földből,
pillants körül, s ne szabadkozzunk még a földnek —
ne is mutakozz meg a holdfénynek, földig szorulva: vándor*

*földig: féreg. S amiből szétszelt járatunkon át a szív
hangozva kényed hangozhatna, föl, alkalmas kertig —
s a valóságos szél bonthassa kint az édent, védve: fagy jön.
Reggel a homály éghetetlen, párán a héjon. Ránk férköző nyomok*

FERDINANDY MIHÁLY

I Paladini di Martedì Grasso

Húshagyó kedd lovagjai

PRAELUDIUM

(1909)

*Quien no llena su mundo de fantasmas,
se queda solo.*

Antonio Porchia

„Aki nem tárja sarkig városa-vára kapuját lélekjárások előtt, ne csodálkozzék, ha magára marad.”

Eképp idéztem — hogy kedvet csináljak magamnak Karneválhoz és Revolúcióhoz: előadásomhoz, amire még itt, a máris félhomályos, holott még koradélután pesti utcán is „előkészültem” — eképp idéztem magamban egy régen olvasott, nevét sem tudom már, talán dél-olasz, talán dél-amerikai szerző szavait. Arra alkalmasak lehetnek — tűnődtem álmatagon bandukolván át üres utcákon, üres tereken, — hogy fölidézzék a már évtized óta bennem mohosodó fantazmagóriák tömkelegét... Valaha, közel tíz éve már, dolgozatom, hála a „kis Gyuri” baráti hírverésének, keltett ugyan némi föltűnést, én azonban újra elő nem kapartam volna, ha Rektorom meg nem bíz, hogy farsang utolsó napján tartsak ezzel a hangzatosra fényesített címmel: „Karnevál és Revolúció” — a régi dolgozat címe „Megjegyzések a Harlekin-figura eredetkérdéséhez” volt — egy fakultások feletti ún. *publicumot* a diákság, de egyben meghívott közönség előtt is.

Úgysem lesz ott senki. Ilyen ocsmány időben, — biztattam magamat. Sötét hófelhők lógtak az alacsony égen. Időről időre fölrikoltott a szél, nem szilaj, mégis rosszindulatú szélroham. Mielőtt lejöttem a Várból, kinéztem a Bástyára. Ott sem volt különösebben hideg, de a nyílt bástyákon cudar — jóval erősebb, mint itt, az utcák között — szél fúj a Budát környező hegyek irányából. Látható ugyan belőlük csak egy volt: a Kis Sváb-hegy. Mögüle, a felhőtakarta magasabb hegyek felől vihar leselkedett. Lilásfekete felhők takarták az egész látóhatárt. Akit — ott fönt — beszorítottak maguk közé, annak most rossz dolga lehetett. Aligha vállalom el a mai előadást, ha egyetemi mentorom, Némethy Géza rá nem beszél. Én vagyok fakultásunk legfiatalabb magántanára, a felkérés — a Rektor részéről — kitüntetésszámba megy, s ha csak egyetlenegyszer végigolvasom régi dolgozatomat, a téma „visszajön”. Bizhatok ebben.

A tanács jó tanácsnak bizonyult. Nemcsak a régi szöveg ébredt új életre bennem, hanem — várakozásom: a rossz idő ellenére — közönségem is támadt. A Filozófiai Fakultás másodemeleti nagy előadóterme színültig megtelt. „Bejöttek” megkötyögösítva a téma új címétől, meg utcaszerte a fényes fehér plakátoktól is, amikkel én sem találkoztam, csak most, idejövet. Hát — odaálltam közönségem elé.

Színész a tanár, ha nem is olyan mértékben, mint a pap. Ő másként ölt jelmezt, mint a pap, ha „színpadjára”: katedrájára, mint amaz oltárához, szószékére lép. Föllépése, odaállása, kézlejtése, amivel szavait kíséri, ünnepélyesen fölemelt vagy gúnyorossá stilizált hangja s főleg arcjátéka merőben más most, mint otthonában, kandallója előtt ültében vagy magányos sétáin odafenn a Bástyán. Játszik. Naponta vagy hetente „megújítja” magát szerepében, — úgy mint a hajdani Commedia dell’Arte tipikus szereplői, a Pantalecnék, az Arlecchinok, a Pulcinellák meg a többiek. Akár ezek, a pap, a tanár is: nem valamely jelen sem lévő auktor szócsöve, hanem a jelenvolta egész jelentőségével szellemét, ötleteit, alakítását színpadra vivő aktor, színjátész. Mint az ősi aktor, akiben annyira egybeolvadt ember és szerep, hogy kettős ábrázatú „mesében” élt, amit így fejezett ki: *favola doppia*. Úgy él, ahogy én magam is élek: otthon Péter vagyok, hisz’ ennek kereszteltek, de itt vagy máshol, ahol a játszottam szerep kerül előtérbe: Sergius tanár úr.

Minap Sergius tanár úr, a pesti élet Commedia dell’Arte-jának szereplője, épp olyan ártatlan színjátész, mint egy mai Pantaleone vagy Arlecchino a maga színpadán. De Sergius tanár úr éppen ezt nem akarta, sőt minden erejével ellenszegült annak, hogy így legyen ezúttal is, mint minden szerepben, mint minden színpadon. Nem! mint a mítosz és történelem határterületei tárgykörének magántanára, most — ha már arra kényszerült, hogy erről a határterületről: Karnevál és Revolúció, nyilvánosan *színt* valljon, — azt akarta, hogy a *felszín* betörjön és ami alatta kísért, föltörjön. Legalább itt és most: *ebben* az előadásban. Eképp fordultam hát hallgatóságomhoz:

Minden színházlátogató előtt világos, Hölgyeim és Uraim, hogy a Comicum mélyén tragicum lapul. Harpagont kinevetjük, de minő tragédiának leszünk tanúi, ha fölértjük a kincsesládájától megfosztott fősvény belső összeomlását. Kinevetjük a mizantrópot, de egyszerre arcunkra fagy a nevetés, ha meggondoljuk, micsoda tragikus hős ez az Alceste, aki egy egész társadalom képmutatásával, hazug voltával veszi föl a harcot. Még szegény fölszarvazott férj, George Dandin tragicum-a is egyszerre kiviláglik, ha ő maga irányából nézzük, ami vele történt és történik.

Lehet, hogy éppen Molière művében megy végbe a korszakváltás: Molière az, akinek kíméletlen görbe tükrében komikus maszkká torzul a belétekintő tragikus arc.

Hajdan nem így volt.

A korai Barokk még tudta, hogy a szereppel vállalt, ma már komikus hatású álarc valaha szörnyű volt. Mágiája arra, aki képére kötötte, az ábrázolta démon erejét-hatalmát is átruházta. Még tudta, hogy a farsang maskarái valaha baljós szerepet játszottak, hogy a Karneválban ősvilági tragédiák töredékei öröklődtek reá. Harlequin, amit viselt, „az ördög álorcája”, köpenye „az ördög palástja”, agancskoszorús fején „az ördög koronája” volt. Így válik érthetővé, hogy farsang vidám hercege: Carnavale cifra lárvája mögött a haláldémon ül, — hogy a farsang játékaiknak csapongó tömkelegében halálkultuszok értelmüket vesztett törmelékei kísértének. A Karnevál római elődje, a Szaturnáliák hosszú napokon át minden tobzódása korlátlan haszon élvezőjévé tette választott fejedelmét, a rex Saturnalicus-t, amíg aztán az ünnep utolsó napján, *ezen a napon*, amelyen a brumale solstitium setét ködei ülnek a világon, e naptalan napon, quo angusta lux est, vérpadra nem hurcolja, hogy kiomló vérével engeszteljen meg istent és embert elmúlt hatalma minden égbekiáltó szabadosságért.

A római farsangnak és királyának nevet adó Saturnus jótékony isten volt a történet századaiban. Ám lénye másik, ősbibb oldalát sem feledték. Tudták róla, hogy sötét és pusztító alvilági úr: megkötözve ül temploma mélyén, hogy ártani ne tudjon. A Szaturnáliák első napján azonban fölnyitják béklyózárait. S ezzel aztán láncáról szabadul mindaz, ami irtózatból és szilaj kicsapongásból összeszóttan a Szaturnáliák ünnepét teszi. Nincs törvény többé, a tiltott megengedetté, mi több: megköveteltté válik. A társadalom rendje fölborul: a szolgák együtt lakomáznak uraikkal, uraik szolgálgják ki őket, sőt eltúrik a kárpálást, a büntetést is, amit tőlük elszenvednek. A felborult rend — látjuk — meglesi a maga fonák királyát. Gyakran — nem föltétlenül — a legmélyebb néprétegekből merül fel az efféle princeps. Napjai számlálván: ugyanazok áldozzák föl húshagyó kedd éjszakáján, akik tegnap még rettegve várták minden intését, készséggel valóstították meg legvadabb ötleteit. A véres oltár alatt sötét száda nyílik: ott székel Saturnus. Am az ő napja is lejár: kezét-lábát újra megbilincselik, talán még száját is betömik. Czoki, istenség! ha nem kellesz már.

(Meglepődtek, sőt — megrendültek? Ó, nyájas közönség... nyomorult közönség! sok nektek egyszerre egy letaglózott király s egy bebörtönzött isten?... Várjatok csak: lesz ez még cifrább is.)

Egy perce csupán, hogy fölrémlett szemük előtt — mélyen tisztelt Hölgyek és Urak! — a Commedia dell'Arte nagy bohóca: Harlekin. Nevét ne olvassák most franciásan. Mondják ki a szókezdő h-t, ne ósítsék a szóközépi e-t, ne nazalizálják az utolsó szótagot. Tehát: Harlekin. Ki ő?

Angol etnológusok kimutatták XI. századunk szövegeiből. Ott nyargal, azok lapjain, egy kísérteties éjjeli lovas-raj, a familia Herlekinini élén. Neve ott még — harilo-king, a bőszült raj királya. Jönnek, hogy holtá sápasszák az élőt és magukkal ragadják fekete országukba.

Még egy hónapja sincs, hogy új verseskönyvében mai magyarságunk legnagyobb költője a mi számunkra is fölidézte ezt a látomást:

*Holdvilágos fehér úton,
Mikor az égi pásztorok
Kergetik felhó-nyájokat,
Patkótlanul felénk-felénk
Ügetnek a halál-lovak.*

*Nesztelen, gyilkos paripák,
Árnyék-lovagok hátukon,
Bús, néma árnyék-lovagok,
A hold is fél és elbúvik,
Ha jönnek a fehér úton.*

*Honnan jönnek? ki tudja azt?
Az egész világ szendereg:
Kengyelt oldnak, megállanak,
Mindig van szabad paripa
S mindig van gazdátlan nyereg.*

*S aki előtt megállanak,
Elsáppad és nyeregbe száll
S fehér úton nyargal vele
Holdvilágos éjjeleken
Új utasokért a halál.*

Honnan jönnek? — kérdezi költőnk. Henye a kérdés, meg sem válaszolja. Mikor jönnek? — kérdezzük mi. Ez a lényeges kérdés: van is rá válaszunk.

A bősziült raj a téli napfordulat utáni legsötétebb és legrövidebb napok éjszakai „jár”, fellépése hát egybeesik a Szaturnáliák, a farsang, a germán magas éjszak Aasgardreid-je vagy Jul-lovazása, a német hagyomány das wilde Heer-nek nevezett hasonló vagy azonos jelenségeivel.

A német Wütesheer vezetője Wodan maga. Így megvilágosul, kicsoda lényegében a bősziült raj királya, a harilo-king. Megvilágosul az is, miért halhatatlan: haláltalan, valámig a Szaturnáliák királya s az idők hajnalán még a princeps Carnavale is — aki manap, ha egyáltalán, csak megjátssza egykori feláldoztatását — uralma végső napján kiszolgáltatódik a halál hatalmainak.

A halál hatalmai viszont halhatatlanok.

Wodan, akit nem kisebb tekintély, mint Tacitus maga azonosított Mercuriuszal haláltalan, mint minden igazi isten. S ahogy északon Mercurius-Wodan, a görög hagyományban is Hermész — jöllehet a maga legsötétebb aspektusában, — Hermész a görög bősziült raj, a kómos Hekatés éllovasa. Ő a sötét, söt alatomos Hermész, aki beférkőzik Chioné, bátyja: Apollón szeretője hálókamrájába, magáévá teszi: anyjává a nagy cselszövő Autolykos-nak, a toportyánnak, akinek nevét a német Selbstwolf-nak fordítja: mi a magyar régiségből vett névvel nevezük Apafarkasnak.

Aki látta valaha vagy — legalább — el tudja képzelni, mint üldöz egy éhségtől veszett farkasfalka havas téli éjen, brumale solstitium idején, quo angusta lux est, szarvast vagy őzet egy bozontos kan, az apafarkas vezetésével, az egyszerre meglátja a Wütesheer s a harilo-king anthropomorph lárvája mögött az ősbibb, igazibb theriomorph valóságot.

Az állattól nincs, csak egy lépés az istenig: a harilo-king isten imperszon-tora. Haláltalan, mint mind az állatfajta, nem halandó, mint az emberi egyén. Hát nem tűnik el, a vezérelte bősziült raj sem oszlik semmivé Martedì grasso napján: húshagyó kedden, a mai napon.

Nem úgy a princeps Carnavale és álcás, lármás, vidám tömkelege, — ez, ahogy egy szellemhadhoz illik, nyom nélkül foszlik semmivé a húshagyó keddről hamvazó szerdára virradó éjjelen, mihelyt „a kakas kiált”. A bősziült rajt s baljóslatú királyát azonban hajnalok hars madara sem riasztja el.

A középkori államhatalom meg is tesz mindent, ami csak hatáskörében áll, hogy kézrekerítse azokat, akik az év legnaptalanabb napjaiban „halálbrigád”-dá álcázottan üszköt, gyilkolást, rablást, asszony-lány meggyalázását viszik véghez, oly községekben, amelyek különben példás rend- s békében élnek napjaikat.

Csakhogy — megfoghatatlanok. Ha jó a reggel, elvetik kisérteties lárváikat, bár lényegük most sem változik: ifjú harcosok titkos szövetsége most is, amely föltétel nélkül követi vezérét, Heerkönig-et, a harilo-king-et. Mint ilyen baklovagok, nemcsak farsangi éjek rémei már, hanem — vezérestül — aktív tényezői, gonosz martalócai a társadalomnak, amiben föllépnek. Nem bősziült játék már,

amit végbevisznek, hanem történeti valóság, akár ő maguk. A mítosz átvált históriába.

S ha már elértünk a históriáig, következő példánkat vegyük onnan. Midőn a gót királyfi, Theoderik, uralkodó nagybátyja halála után a bizánci udvarból, ahol túszt volt, visszakertült Pannóniába, körülvette magát népe harcra-kalandra vágyó ifjúságával. Ezek — amantes clientesque — fölismerték benne az Amali sarjat, Wodan gót formája: Gaut egyenes leszármazottját, — harilo-king-üket. A gót Wütesheer azután végigpusztította a bizánci birodalom balkáni tartományait. A gótok későbbi nagy és bölcs királya úgy tombolt most ifjú serege élén, mint a gót-longobárd kísértet, a Walapauz, aki körbenjártában nemcsak gyilkol, — rabol és éget is. Személyes ellenfeleit a maga kezével vágta le és nem lovagi páros viadalban, hanem — mint királyi vendéget, Odoakert, saját asztalánál.

Ám ezzel kilobbantak lénye démoni jellemvonásai. Élete második felében, „az ifjúság háborgó napjai múltván, biztos erőt érzett.” Kezdetei harilo-king-jéből előlépett az egyensúlytartó király, Nagy Theodorik, a mi hagyományunk „haláltalan Detre”-je.

Így tudta népe, így a keresztények hagyása is: hajdani harilo-king, kezdetiben impersonator-a a germán főisten Wodannak, nem volt alávetve az elmúlásnak. Midőn megelégette földi élete századait, a démona küldötte sötét lovon leszállt az Alvilágba, s földi szem nem látta többé azontúl. Egyedül az ő élete igazi, epikus hullámverésű, a főisten világkormányára rendjé idéző élet. Farsangok kérészéletű királyai, a princeps Carnavale, a rex Saturnalicus, s mind a többiek csupán intermezzo-k hősei, entre-act-ok vezénylői. Ezek közjátékok, ahogy az angol etnológia helyesen jelzi: periods of licence. Minden ilyen periódus egy-egy emberkéz alkotta caesura az áramló időben. Mint minden ünnep. Azonban — s abban ami itt következik, minden ünnephez mégsem hasonlatosan — napjai egyben az irtózatnak, minden természetes viszony és egyensúly fejtetőre állításának is: az erőszak uralmának az egyik, eltűrésének a másik oldalon. Nemkülönben, mint minden forradalom.

(Most lepódtetek csak meg igazán, szepegő, nyamvadt hallgatóság! A fordulat bizonyára váratlan. Elismerem. Elernyedte tagokkal szunyókáltatok itt, „haláltalan Detre” széles ritmusú példájának nyugtató hullámverésében. Mert hogy a végén pokolra ment, — ki bánja? Ő ment a pokolra, nem ti. Most azonban — épatez les bourgeois! Petyhüdt véknyatokon talált a lázadás ébresztő szigonya. Ne kétségeskedjétek: ti az eltűrők oldalán lesztok, polgárság: nyámnyila nyűvek a társadalom fájának korhadó törzsén! S ekként folytattam:)

Mik a forradalmak? Mindenekelőtt: akár a Karnevál ünnepei, caesurák az áramló időben. A félelem, a megfélemlítés, az egész társadalmi építmény felforgatásának napjai. Többnyire rövid, de annál gyökeresebb válságok entreactejai. Az addig fennálló törvény gátszakadásai. Ám mint minden válság: határidőhöz kötöttek: nem korszakok, de teremtoi új korszakoknak.

Magamaguk fémlézésére jelszavakkal élnek. Égalité, Fraternité, Liberté. Egyenlőség? Hol, hogyan, ki egyenlő a másikkal? Csak különbözőség van, ami annál jobban előugrik, ha a lázadó tömeg vezetőire, a véres farsang játékmestereire néz. Ezek, mint bősziült rajuk irtóztatóvá magasult harilo-king-jei, járnak az élen. Ki egyenlő velük? Nevetséges a kérdés maga is. Testvériség? Ha a vérrokon, a felebarát legyilkolása testvériség gesztusa, úgy ez a slogan nem hazudik. És — Szabadság? Tudja egyáltalán valaki is, hogy mi az?

A jelszó tehát csalfa módon fed igazi tartalmakat. Megmondanunk, hogy mik ezek az igazi tartalmak, — felette könnyű. A mélyben sínylőddő, különben csak egy-egy lelki megbetegedésben fölszínre kerülő gúzsolt ösztöneink hirtelen, korlátlan, irtózatos kitérései. Erről van szó. Nyomukban jár, mint keselyű rabló sereg nyomán, vérszolgájuk: a bosszú.

A feltörő ösztönei vezette tömeg vérbosszút vesz eddigi urain. Kiirtja őket. Akit elérhet — mindet. Vér árasztja el a felszínt s a tört vér mocsokká keveredik a felszínen. Minden nagy forradalom ennek a keveredésnek jegyében nyilvánul meg. Innen, hogy olyan iszonyú, félelmetes az embertelenségig — s ugyanakkor utálatkeltően visszaszító, ellenállhatatlanul kacagató. Már a múlt század gondolkodói rámutattak, hogy ennyi vérontás, ennyi rombolás eredménye — bevett energiákhoz, az eredeti célkitűzésekhez képest — elenyészően csekély. Egy rövid mondatban kifejezhető: a forradalmak eredménye az addig uralkodó osztály teljes tönkretétele, lehetőleg gyökeres kiirtása. Ez — eredménye. Következménye pedig: az így előállt tátongó üresség a forradalmak kiválóbbjai és élelmes haszonlesői részéről lehető gyorsasággal való föltöltése. Amivel új uralkodó réteg, esetleg — szerencsés esetben — új arisztokrácia áll elő, hogy arcul köpje a hármás jelszó mindenikét, legelső sorban azt, amely Egyenlőségről kántált.

Egy véres farsang tehát a forradalom, amelyben a bosszuló halál álorcáiban fellépő bősziült raj — s élükön a válság játékmestere: a harilo-king — a pusztítás eksztatikus — ünnepszzerű cselekedeteinek keretében (mint az Ady vers halállovai) vadássza áldozatait.

(Ebben a téli félhomályban mozdulatlaná gémberevedve ültök itt előttem. Mint kopjafák egy régi temetőben. Éltek-e még egyáltalán?)

A lényeghez érünk, Hölgyek és Urak: kérem szíves figyelmüket. Favola doppia, mondtuk régi farsangok, Commedia dell'Arte-k jellemzésére. Szereplőik „megduplázottsága” minden esetben egy álarc fölktetésének, egy jelmez felöltésének következménye volt. Csak imént beszéltünk halálhozó lárváikba burkolt bősziült rajról.

Vajon a forradalmak képviselői is jelmezt hordanak, álorcát viselnek? Az európai történelem — eddig — két nagy forradalmat tart számon. És — egy harmadikra készül.

Az első az angol a XVII. század közepén, a második a francia a XVIII. század végén. A harmadik? Még „késik az éji homályban”, de tudjuk, honnan lesz várható, hiszen egyszer megkísérelte már, hogy előjőjön. Ha még egyszer megpróbálja, nem fog kudarcot vallani.

A kettőben, ami megvalósult már, érinti egymást a tragicum borzalma és a bohózat nevetségessége.

Cromwell katonája, a halálos komolyságú independent, veres egyenruhát viselt: Így: „beöltözve” élt kvártélyaiban, amelyek imaházakra emlékeztettek. Káromkodás, ivászat, gajdolás, némben nem fertőzte a bennük uralkodó szent hangulatot. És mégis — hóhérlégények voltak ezek a vörös ruhások: az angol Parlament, az angol társadalmi élet rettentő zsarnokai, a harctereken forradalmuk ellenállhatatlan katonái, összezúzóí mindannak, ami nem simult meggyőződésükhöz, verpadra hurcolói felkent uralkodójuknak.

Ezt a tragikus „vörös” pólust kiegészíti a „fekete”: az angol puritánoké. Ezek, dísztelen fekete köntösükben, önmegtartóztató életmódjuktól sápadt arccal és ösztövért termettel, áhítatosan ég felé bandzsító szemükkel, de az Ó-Testamentum legocsmányabb eseményeire utaló beszédmódjukkal, a színészek s a bábo-

sok nyilvános megkorbácsolatásain képmutató szenvtelenséggel de szádikus kéjtől remegő szívvel-vesével jelenlévő, komoly-, sőt komorságukban gúnyhahotára ingerlő madárijesztők — ezek az angol forradalom másik oldala. Gúnyhahotára ingerlő... igen, de ki mer még nevetni e kettős iga: a vörös ördögbőrbé bújt independent-ek és a fekete dominóikba burkolt puritánok igájában térdre nyomott társadalomban?

A bőszült raj élén, amely az angol forradalmat győzelemre vezette, ott áll a harilo-king. Álorcát ő is hord: láthatóvá lett hériokus komolyságát puritán-protestáns, súlyos és félelmetes fenségű magatartásának. Lénye démoni „kettősségéről” leghívebb képet a londoni Történelmi Arcképcsarnokban függő arcmása nyújt. Arca élesen megvilágított jobb oldala viszonylagos harmóniában ábrázolja a puritán iskolázottságú angol nemesembert: az öntudat erejét a magas homlokon, a sötét szem éber okosságát, a kemény vonalú száj fegyelmét és elszántságát. Ha eltakarjuk ezt az oldalt, az arc másik, kevésbé megvilágított fele válik uralkodóvá a képen: sötét komorság, szigorú vakmerőség s a gonoszság egy mélyről ható, majdhogynem szomorú vonása... láttára ki ne gondolna Milton Sátánjára?

Az emberi nagyság, ami Cromwellt jellemezte, hiányzik Robespierre-ből. Léon Daudet szemében már Marat is „un personnage tragique de comédie bouffe”. Robespierre, „petit robin provincial”, még inkább kelti ezt a benyomást. A görbe, hátrafelé lejtő homlokvonal, a szem fontoskodva figyelő kifejezése, a pedánsan frizérozott rizsporos haj, a pózoló megközelíthetlenség és tisztaság ez incorruptible magatartásában — mindez kicsinyesség, sőt földhözragadtság jele. E lemur lárvája mögött egy mondvacsínált puritán moralista rejtőzködik, akit ez a jelző jellemez legjobban: üres. S mert ilyen vértelenül üres, kell annyi vért magába habzsolnia. Kísérteties bukása aztán megbizonyítja valószínűtlen voltát ennek a popánckirálynak, aki — Cromwellel éles ellentétben — még közelébe sem ért soha egy harilo-king-nek. Rex Saturnalicus: legfeljebb ennyi ő, akinek konzisztenciája semmivé foszlik a percben, amelyben csatlósa cserben hagyják s gyorsan, mielőtt a megsebesített zsarnok elvérezhetne, a guillotine alá fektetik és fejét veszik. A véres farsang, ami benne tisztelte, amíg ki nem végezte, magister ludiját, nem nélkülözötte sem a szörnyűség „vörös”-ét sem a „feketék” mindent komolyan vevő garázdálkodását, ami jellemző névvel illette saját magát. La Terreur.

Hideg, számító St. Just-ök ügyködtek benne, de a vértől, a rendbontás szabad lehetőségétől megveszekedett enragé-k, a római reszpublika terminológiáját utánozni próbáló citoyen-ek is. Ezek már-már hihetetlen fantasztikumú maskarákba öltöztek, ami maga is — ahogy a szó mutatja — maszk volt, alkalmas arra — másra sem, — hogy a francia forradalmár benne játsza meg „rómaiságát”. Favola doppia — ez is. Úgy jártak félarcuk elfedő gallérban, szándékosan elszabott frakkjukban, kokárdás és tollas háromszögletű kalpagjukban s emellett olyan modort erőltettek magukra, hogy a váratlan közójük toppanó idegen joggal hihette róluk: ezek egy véres kavalkáddá züllött fékevesztett farsang lárvás alakjai... Jöjjön, sietve jöjjön, aki elég hatalmas ahhoz, hogy ezt a rómainál sokkalta óriásabbá növekedett gall Saturnust újra megkötözze.

(Itt — most — hiány mutatkozik. Észreveszitek-e? Vagy kiszikkadt már veleje agyatoknak, mint ó temető kópjainak fája?... Meglátjuk mindjárt.)

Itt mutatkozik, Hölgyeim és Uraim, az a lényeges hiány, amire már céloztam egyszer. Méltóztatnak észrevenni? Hol a harmadik nagy forradalom? Nincsen, sehol sincsen. Hiszen a szentpétervári „véres vasárnapra” következő, egy bő

esztendeig eltartó oroszországi zavargásokat a legjobb akarattal sem lehet az angol, a francia forradalom mellé állítani. Nem voltak, csak erőten főpróbája egy majdani, igazi revolúciónak. Így ítélte az, aki... aki kellő időben kilépett belőle: számára kedvezőbb időre tette félre önmagát. Meglépett. S át a finn öböl jegén, ami kis hűja, hogy be nem roskadt alatta. De — nem roskadt be. Az ilyen ember... nos, Lucifer parancsolt ördögeinek felőle, hogy kőbe ne üsse lábait, hogy a finn öböl jeges vize össze nem csapjon feje fölött. Elment. Otthagytta a nem sikerült főpróbát. Visszatér majd, ha sor kerül az *igazi* előadásra.

Egy álnevével jellemzem. Ma ő a mysterious Mr. Fry. Kínai ősi könyvek rejtőző sárkánya. „Rejtőző sárkány, várj sorodra még.” Arra azonban már nem kell várnia, nem titok már, hogy az 1905/6 évi főpróba mély élményként ivódott az orosz milliók lelkébe. Mindazokéba, akik intézői vagy áldozatai voltak a vérbe fült első megmozdulásnak; meg azokéba is, akik vérbefojtották: nemcsak ellenálltak neki, hanem le is verték.

Még egyszer — utoljára.

Egy igazi Szaturnália — egy társadalmat aljától csúcsáig megrendítő mozgalom — ugyanis csak akkor válik lehetségessé, ha vele mindenki: intézője mint áldozata „egyetért”.

Így értem ezt: amidőn egy egész nép minden rétege a várt vagy félt változás feltétlen megszállottja, akkor *mindenki* — pozitív vagy negatív előjellel: mindegy, — e változás irányába tör vagy ezt a változást akarja föltartóztatni. A kevés közömbös — ha ugyan akad ilyen is — elvész, holtvízbe sodródik az általános zuhataggal szemben. Érzékeny, fantázia-gazdag, egzaltált, látomásokkal megvert kortársak néha megdöbbenő éleslátással idézik fel a jövőt, benne maguk-környezetük romlását: tudatmélyük félelmei egy vízióban öltönek formát, — oly alakot, amely kísérteties megjelenítő erővel „megmondja”, mi az, ami történni fog.

Egy előkelő déjeuner meghívottjai közt ott ül a cárné, II. Miklós felesége, a szerencsétlen *njemka*, akit áldozataul pécézett ki a nép gyűlölete és bosszúvágya, — elsőnek őt, ha lehet, még a cár véres vagy békés eltávolítása előtt.

Valóban: a szomszéd szobában a ház úrnője, Maria Pavlovna nagyhercegnő s vele az uralkodó család számos tagja arról vitatkozik, vajon csak a cárnét tegyék-e el láb alól, vagy — egyben — a cárt is.

Ezt a rokonszenves „rokon szeszecserét” magától értetődően a cárné nem hallja, de tudja, mi az, ami város- és országsszerte megszállva tartja a kedélyeket. Hirtelen megszólal: „...minden irányból elárad körülöttünk a vér...”, jöllehet vérontásról még szó sincs annak a napnak a reggelén, amelyen ezek a szavak elhangzanak. A szomszéd teremben viszont ebben a percben nyerek meg a nagyhercegek a francia nagykövet közreműködését az uralkodópár likvidálásához. A nagykövet ezzel épp úgy túllépi megbízatása és hatásköre korlátjait, mint száznyolc esztendővel ezelőtt II. Miklós szépapja, I. Pál meggyilkoltatása esetében az angol nagykövet tette. S mint hajdani brit követtársának hű követője, gonosz mosollyal idézi I. Pál leszármazói közé gyalázatosan mefojtott ősiük árnyát, ahogy — az egyik gyilkos, Platon Subow nevére célozva — megkérdezi, vajon ezúttal is platonni összeesküvésről lesz szó, vagy sem?

Ismétem: mindebből mit sem hall Alexandra Fjodorovna, a cárné. Hallja azonban a temérdek ajtónyitást —, csukást, léptek zaját a szomszéd szobákban. S amit így mégis érzékel, látás lesz abból is: „Halottak árnyai járnak körülöttünk és utánunk nyújtják borzasztó ujjukat.” Most még hiába hívják, hiszen Nikolaj Alexandrovics él még s egyelőre a cárnét sem fenyegeti közvetlen veszély.

Miként napjaink szentpétervári orgiáin patakzó pezsgó mellett, ragyogó örömlányok ölében a nagyhercegi és hercegi csürhe, dőzsöltek Odysseus házában a kérők, egy dologtalan oligarchia léha heréi. Faltak meg ittak — ezt tették éveken át — és hajkurászták, a már jelenlevő, de még álcázott gazda szeme láttára ifjú szolgálányait.

Ne lepje meg önöket, mélyen tisztelt Hölgyek és Urak, a döntő válság előtti orosz és itakai társadalmi kép egymás mellé állítása. A henye oligarchia — *itt és ott* — könnyen hozható közös nevezőre.

Vajon *itt* is — petrográdi fényes szalonokban — egy démon az, aki nevetniük, enniük-inniük, szeretkezniük rendeli e legfölső népréteget, akár *amott*, a görög délen? Amott még rejtekezés nélkül lép a poharazók közé az intező démon. „Az isten — úgymond az ősi költő, — a kérők ajakát megverte vad nevetéssel; fejük meg összezavarta. Nevettükben orcáik eltorzulnak, könnyben úszó szemmel nyeldesik a vért izzadó húst, lelkük kínos sejtalem járja át.” — „Balgatagok! mi lelt? — riad rájuk Theotoklymenos, a látó. — Főtöket, arcotokat éj lepi; térdeteken is éj ül. Mint kint aki szenved, nyögtök; könny csordul képeteken le és vér csorog mind a falakról. Vér szennyezi a díszes gerendát. Árnyak tolongnak a csarnok mélyén, árnyak a kertben, — onnét Erebos örökös sötétjébe leszállók. Ó! — már nap sincsen az égen: vak homály keríti hatalmába a világot.”

(Fölkiáltottam: Nézzetek ki egy percre e terem ablakain! Már itt a sötétség, ha még nem is önti a vér el... amott a falakat, emitt a padlót, amin a cárné trónja — inog. S eként fejeztem be:)

Még nem. Hisz' volt még Itakán is — a lomha lakomázóknak *egy* napja; *egy* napja van még a pezsgőben fürdő orosz főnemességnek is. De — másnapjuk már nincsen. A görög bősziült raj királya, a sötét Hermész unokája, már itt áll bosszúra készen s már nem fedi lárva: önmaga az.

„Odysseus most már leveté rongy testigúnyáját
És a küszöbre szökeült ijával s tölt tegezével.”

A folytatást mindnyájunk ismeri. Most igazán folyt vér a falakról: kisvártatva irmagja sem maradt a lakomázó heréknek. Itakán. És Szentpétervárott?

Oda még el nem ért az orosz észak bosszuló Odysseus-a.

Mert Odysseiat él meg ő is, mielőtt hazatérhet. Bolyong, menekül, alakját váltja alakra; sorsa nélkülözés, futás, üldöztetés, újra futás, száműzetés s megújra futás, harc, aminek nincsen fegyvernyugvása sem otthon, sem idegenben. Akár a másik, ő sem tántorodik meg. Emberfelettit vállal ő is magára: eloldani az orosz Saturnust, vérbe fojtani főurat, polgárt bősziült raja élén, amely máris benne reméli királyát, s aztán — újra gúzsba kötözi Saturnust, ráülni nyakára. Már megírták felőle, hogy ő az orosz abszolutizmus természetes fia, aki egész természetességgel számít arra, hogy — ha léha herék cárját ellökte útjából — ő maga öröklí a Romanovok trónját.

(Néhány diákon kívül nem tapsolt senki sem. Mint révületből aki ocsúdik, tápáskodott lábra a hallgatóság. Siettem ki a teremből és le a lépcsőn, még mielőtt a megbotránkoztatott közönség csoportjai ellephették volna valamennyi lejárót.)

JÁSZ ATTILA

Léptékvesztés

*egy napon, mikor a keresztesek végleg hazatérnek
és csatáik már nem az ó lépteik szentségeiktől
mentes csillag-porukban
elvékonyodó emlékek egy busz. ablakán
akár egy „fauni délután” ficáncol vas-álarcomon
szemem még visszatükrözi nem-létező léptüket —
a test elvékonyul — majd áttöri elmúlt és el-
jövendő arcomat*

KÁNTOR ZSOLT

Gyémánt

*A kegyelem, mint egy idegen
tört rám, „illékony fátyol” helyett.
Semmi légiesség, elegancia,
csak száraz gallyak kapirgálása
álomi dobhártyán. Melankólia nincs.
Se tisztulás, se bálványimádat.
A Kilátástalan kettéhasad.
Higany csöppen a hal szemébe.
Érzékeny, halk „benső” retteg
a templomtér katlanában.*

KALÁSZ ORSOLYA

Derús ének lesz

*Ha álmodba rakom ágyam,
ott
kihajt a tatár báránnyú.*

*Te is csak sejteted, mi készül,
de a labdázó szűzeket már elsodorják
vágató farkasaim.*

*S felcsendül a dal:
„megvárom, amikor vérszínű nedv csorog,
farkasaim hajtom rá, mert élvezettel falják,
kivesznek védett sövényeim, ahogy virul”*

*És még mindig a te álmodba, a te álmodba, csakis a te álmodba
belekiáltom vidáman:*

*— Látod már a férfit és mellette a nőt. Azok ott, a lábuk körül
tekergő farkasokkal mi vagyunk. S nézd, milyen szépek, milyen
hihetetlenül szépek!*

RAPCSÁNYI LÁSZLÓ

A „Vatikán foglya” és a királyi Róma

IV. rész

1870. szeptember 17, szombat

6,45 A falakon kívüli S. Agnese templom és a Porta Salaria közötti kertek felől bersaglieri alakulatok közelednek. Az olasz előőrsek kb. 1500 méterre vannak a Terminiától. (Jeannerat pápai tiszt a főparancsnokságnak).

Reggel, egy szakasz dragonyos kíséretében Harry Arnim szentszéki porosz (északnémet) követ Cadorna tábornok közeli főhadiszállására indult. Sem a kormányától, sem a pápától vagy a kúriától nem volt hivatalos felhatalmazása, hogy bármiféle külön tárgyalást folytasson, de miután IX. Piusz és Kanzler tábornok, a pápai haderő parancsnoka tegnap visszautasította az olasz kormány második felszólítását is, Arnim magánakcióba kezdett. Korábbi jelentéseiben sokszor közölte, hogy tapasztalatai alapján Rómát nem lehet megmenteni a katasztrófától, ebben a döntésre érett helyzetben nem tudta közömbösen szemlélni az egyházfő irreális, politikai csodákban reménykedő magatartását. „A pápa hallani sem akar semmiféle középútról (*Der Papst will von keinen Mittelweg hören*), ragaszkodik a színleges ellenálláshoz, írta legutóbb a berlini külügyi hivatalnak. Veszélyesnek tartotta a pápai katonák harci vágyát, reménytelennek a túlerővel szembeni ellenállást, és bizonytalannak a soraikban szolgáló németek sorsát. A külföldi vadászrezredben 500, a tüzérségnél 200, a zuáv csapatoknál 300 német származású katona volt. Arnim szerette Rómát, lojális volt a pápa iránt, de tudta, hogy az olasz haderő nem áll meg a kapuk előtt. Kigondolt egy olyan kombinációt, mellyel időt nyerne Cadornától és az utolsó pillanatban a pápát is rábírhatná hajlékonyabb magatartásra.

12,00 Arnim porosz követ Cadornával tárgyalt. Kérte, hogy csapatai ne nyomuljanak be a városba, mert Róma harci hangulata annyira felfokozott, hogy a pápai katonák az egyházfő akarata ellenére is ellenállnak. A tábornok közölte, hogy miután Malavolta gróf tegnapi parlamenti küldetése sikertelen volt, nincs mit változtatnia a haditerven. Arnim 24 óra haladékot kért, hogy még egyszer beszélhessen a pápával. Ennek megtörténte után holnap ismét jelentkezik. (Alberto Blanc külügyminisztériumi főtítkár Visconti-Venostának Firenzébe).

Hasonló tartalmú jelentést küldött Brassier de St. Simon firenzei porosz követ a berlini külügyi hivatalnak, kiegészítve azzal, hogy Cadorna szorgalmazta a város kapuinak megnyitását, mert minden késedelem fokozza az idegen katonák despotizmusát.

Az a hír, hogy a pápai hadsereg idegen nemzetiségű katonái terrorizálják Róma lakosságát, gyakran szerepelt az olasz hivatalos közleményekben és annak nyomán az újságok hangulatjelentéseiben. A külföldi zsoldosok erőszakoskodó, megfélemlítő viselkedéséről nincs adat. Feltehetően egyrészt a római akciópárt koholmánya saját sikertelen tevékenységének mentségére, másrészt eredeti olasz termék, mert Blanc külügyi főtítkár, ki maga is készített-továbbított

ilyen híreket, tudta a dezinformáció propagandaértékét. „A jelentések, melyeket az idegen csapatok terrorjáról adtam, nem hitelesek, de hasznosak a külföldi nyilvánosság számára” (*Die Meldungen, die ich machte über Terror der fremden Truppen, sind nicht authentisch, aber nützlich für ausländische Öffentlichkeit*) táviratozta szeptember 16-án a firenzei külügyminisztériumnak. Ugyanakkor arról is tudósít, hogy „az ostromállapot ellenére kapcsolatban vagyunk a barátainkkal, és a tábornok elígédett az ígéreteikkel”. Az ígéretek arra vonatkoztak, hogy a római „barátok” rábírák majd a pápai csapatok belföldi katonáit a kapuk megnyitására.

A későbbi memoárok katonáiról, akik az Egyházi Állam seregében szolgáltak, Arnimot kétszínű diplomatának tartották, mert azért javasolta a pápának az idegen katonák elbocsátását, hogy a magukra maradó hazaiakat könnyebben rávegyék az árulásra. A porosz követ azonban ennél nagyvonalúbban dolgozott. Csak azt nem vette figyelembe, hogy meddig terjed egy szentszéki követ diplomáciai illetékessége. Lefebvre de Béhain francia és Anton Cetto bajor ügyvivő jelentései részletesen elbeszélik az Arnim koncepciót.

A porosz diplomata, visszatérve Cadorna főhadiszállásáról, gyors meghívót küldött valamennyi szentszéki misszió vezetőjének, még aznap este fél 8 órára, a Palazzo Veneziába, az osztrák-magyar követségre. A találkozózn Arnim nem vett részt, hivatalos elfoglaltsága miatt kimentette magát, de megbízta Joseph Palomba von Caraciola lovagot, a követség ügyvivőjét, hogy ismertesse tervzetét. Ennek lényege az volt, hogy Cadorna közös fellépésre kéri a Szentszékhez akkreditált diplomatákat. Követeljük egységesen a pápai kormányzattól, hogy az egyházfő engedélyezze az olasz csapatok ellenállás nélküli, szabad bevonulását Rómába. Arnim nézete szerint az 55 ezres olasz haderő jelenléte valamennyi kollégáját meggyőzheti arról, hogy a Szentszéknek le kell mondani a sikeres ellenállás minden reményéről. Ugyanakkor a diplomáciai testületet emberiességi szempontok kötelezik saját állampolgáraik és egyéb érdekeik megővésére. Kéri a követségek vezetőit, hogy javaslatát tekintsék át, még az ülés alatt (*séance tenente*) írják alá, és ma este folyamán juttassák el a címzetthez, Antonelli bíboros államtitkárhoz.

Arnim javaslatának ismertetésén kilenc állam szentszéki diplomatája jelent meg: Ausztria, Belgium, Bajorország, Brazília, Franciaország, Guatemala, Monaco nagyhercegség, Portugália, Spanyolország. Valamennyien egyetértettek abban, hogy csupán Cadorna szóbeli üzenete alapján, hiteles és hivatalos írásbeli dokumentum hiányában, saját kormányaik felhatalmazása nélkül nem foglathatnak állást ebben az ügyben. Az is kérdés, hogy az olasz vezénylő tábornok illetékes-e bizonyos ígéretek megtételére.

Politikai és emberiességi szempontokból is elemezték Arnim tervét. Politika-ilag a követek magatartása szigorúan egyértelmű. Kormányaik mind ez ideig a pápát ismerik el Róma egyetlen és törvényes uralkodójának. Most, amikor államát és városát egy idegen hatalom fegyveres ereje fenyegeti, a pápának, mint minden független államfőnek, joga van arra, hogy ellenálljon. Az egyházfő, méltóságának és érdekeinek védelmében, szükségesnek látja rövid ellenállással, Európa szeme láttára bizonyítani, hogy hadserege felkészült a harcra, de csak a fegyveres túlerőnek enged, mert országában nincs belső forradalom.

E tények ilyen ismeretében megteheti-e, illetékes-e a diplomáciai testület, hogy kormányaik felhatalmazása nélkül hivatalos kollektív jegyzékben kárhóztassa az uralkodó politikáját? — vetették fel a követek. „Követelhetjük-e, hogy lemondjon az ellenállásról, hogy 14 órán belül nyissa ki fővárosa kapuit az ellenes haderő előtt? Ilyen utasítást egyetlen római misszióvezető sem kapott.”

Az: is mérlegelték, hogy milyen következményekkel járna, ha — feltéve, de meg nem engedve — közös fellépésre határoznák el magukat. Néhány óra múlva, ki tudja, hogyan, felhívásunk célja ismert lenne a városban (*Seit einigen Stunden — man wisse nicht, wie — der Zweck unserer Berufung in der Stadt bekannt*). Miután Cadorna és az akciópárt azon buzgólkodik, hogy minden ellenállást megakadályozzon, megbénítson, ez a lépésünk azt jelentené, hogy felléptünk a pápa ellen és elfogadtuk az okkupációt. Ugyanakkor, ha a Szentatya elvetné kísérletünket, ami valószínű, az akciópárt számítana a mi védelmünkre, és ez a városban nyugtalanságot keltene.

Ami az emberességi szempontokat illeti, egy egészen rövid ellenállás után, a fegyverletételt követően, minden misszió vezetője, egyénileg vagy közösen, a győztes hadseregnél mindent megtesz saját állampolgárainak védelmében.

Végül is egyhangúlag határoztak: 1. Semmiféle kollektív jegyzéket nem írnak alá és nem küldenek a bíboros államtitkárnak. 2. a támadás megkezdésekor, mint arra felkérést kaptak, valamennyien a pápa mellett lesznek a Vatikánban, megbeszélve a további teendőket. 3. A fegyverletétel után közösen lépnek fel állampolgáraik érdekeinek védelmében.

Szeptember 18, vasárnap

Délelőtt Arnim porosz követ levélben értesítette Cadorna tábornokot, hogy a *demars* sajnos nem valósult meg. A diplomáciai testület tegnap visszautasította a közös tiltakozó nyilatkozat aláírását.

Arnim magánakciója nemcsak kollégái körében keltett zavart. Alaposan felkavarta a külhatalmak minden rezzenésére érzékeny firenzei kormányt is. Visconti-Venosta külügyminiszter sürgős jelentést kért berlini követétől, Luigi Launay gróftól, hogy a porosz kormánynak mi a véleménye Arnim felhatalmazás nélküli tárgyalásairól. Launay ezt a levelet felolvasta Karl Hermann Thile északnémet államtitkárnak, aki csak most szerzett tudomást arról, hogy kedvelt diplomatája miféle rendezési ötleteket vetett fel Bécsben és Firenzében. Az olaszok megütközéssel hallották, hogy Arnim elképzelése szerint Róma legyen „szabad város”, maradjon a pápa névleges szuverenitása alatt, és csak egy olasz helyőrség állomásozzon a városban. Valamiféle fenyegetés színezetét öltötte az is, amikor a porosz követ többször, hangsúlyozottan emlegette, hogy Németországban milyen kellemetlen következményeket váltana ki, ha a pápai seregben szolgáló németek vérüket ontanák az olaszokkal vívandó küzdelemben. Ilyen megnyilatkozások alkalmasak arra, hogy megkérdőjelezzék Arnim passzív magatartását és feltételezik, hogy a pápát minden áron (*a tout prix*) ellenállásra buzdítja — írta levelében az olasz külügyminiszter.

Miután az Északnémet Szövetség már nyilatkozott, hogy a római kérdést kizárólag olasz belügynek tekinti, és Franciaország is „fehér lapot” (*carte blanche*) adott, Jules Favre kijelentette, hogy a pápa világi hatalmának elvesztése nem zavarja Párizs és Róma kapcsolatát. Visconti-Venosta két kérdésre szeretne választ kapni. Felsőbb utasításra járt el Arnim, amikor megtette az említett kijelentéseket? Visszahívják-e a pápai szolgálatban álló porosz katonákat?

Thile államtitkár aggodalom nélkül válaszolt. Arnimot kizárólag a pápa mellé akkreditálták, ezt a megbízatását külön felhatalmazás nélkül nem hagyhatja el. Ami a porosz alattvalók visszahívását illeti, két formális nehézségbe ütközik.

Engedély nélkül álltak idegen hadi szolgálatba és hazatérésük után számíthatnak az előírt büntetésre. Miután sem nevüket, személyüket, állampolgárságukat nem ismerik, visszahívásuk nem fogatosítható. (Thile államtitkár Bismarck kancellárnak).

„Nyugtalanságot keltőek az Itáliából érkező hírek. Az olasz kormányzat eljárása, hogy a franciaországi állapotokat az Egyházi Állam megszállására használja fel, voltaképpen becstelenség (*eigentlich eine Infamie*). Az emberek reménykednek még a te befolyásodban az Egyházi Állam és Németország katolikus lakosságának érdekében.” (Részlet Augustza királyné kéziratoss leveléből, férjének, I. Vilmos porosz királynak).

„Szomorú emléknep. Tíz évvel ezelőtt volt Castelfidardónál a súlyos ütközet, melyben a zuávok feledhetetlen parancsnoka, a harmincnyolc éves Pimodan tábornok is hősi halált halt. Egyik lövegünk az ő nevét viseli.” (Klemens August Eickholt pápai tüzértiszt emlékiratából). Georges Pimodan márki és az elesett francia katonák tiszteletére 1860 szeptemberében a párizsi bíboros érsek ünnepélyes gyászistentiszteletet mondott a Notre Dame székesegyházban. Pimodan koporsóját Livornóból Civitavecchiába, onnan Rómába szállították. Kétnapos rekviemet tartottak a trasteverei S. Francesco a Ripa és a Santa Maria in Trastevere bazilikában, majd a franciák nemzeti templomába, a S. Luigi dei Francesi kriptájába temették. A templomban domborművek, feliratok őrzik a Castelfidardónál elesett francia katonák emlékét.

„A király a Pitti-palota kápolnájában szentmisén vett részt. Ófelsége hosszan, elmélyülten, sírva imádkozott. Vele volt két természetes gyermeke (*ses deux enfants naturels*), Spinola őrgrófnő (*marquise*) és Mirafiore gróf. Mindketten osztoztak az uralkodó mély lelki felindultságában. (II. Viktor Emanuelról van szó. Solvyns firenzei belga követ d’Anethan külügyminiszternek, Brüsszelbe).

Cadorna hadparancsban közölte az inváziós sereg hadosztályparancsnokaival, hogy a csapatok támadási iránya a Tevere bal partján összpontosul. A hadmozdulatok megkezdésének időpontját nem jelölte meg.

Mazè de La Roche dandártábornok 12-es hadosztályának fő iránya a Porta Pia. Ferrero tábornok 13-as hadosztálya a Porta S. Lorenzo felől támad. Angioletti tábornok 3-as hadosztálya a Porta S. Giovanni felől indul ostromra. A hadosztály 16-os gyalogezredének negyvenhárom éves parancsnoka, Csudafy Mihály olasz királyi ezredes egykor 48-as magyar honvédőrnagy, a 109. honvédszázalaj parancsnoka volt. Aradon nyolc évi várfogságot szenvedett, szabadságát Itáliába ment, Garibaldihoz csatlakozott. Eredeti német családnévét, von Wunderberg, ekkor fordította magyarra. Türr István törzskarához tartozott. Szabadcsapata igen eredményesen működött a Risorgimento egyik legfontosabb fegyvertényében, az 1860. őszi Volturno menti csatában.

IX. Pius számára már nem volt kétséges, hogy az olasz hadsereg megostromolja és elfoglalja Rómát. Labilis idegállapotát — számos tanulmányt írtak a pápa betegségeiről, karakteréről — tükrözi az a szótagrejtvény (*sciarada*), melyet a *tremare*: reszketni, remegni jelentésű tárgyaltan igéből komponált. A hártypapírra vetett három sort az egyházfő azonnal odaajándékozta titkos kamarásának, Giuseppe de Bisognonak és csak jóval később, a prelátus hagyatékából került elő. A történetírók, Raffaele De Cesare nyomán, általában szeptember 20-a délelőttjéhez, az olasz római bevonulásához kötik a rejtvény poéma keletkezését, és szívesen idézik a pápa lelkiállapotának illusztrálására. Carlo Falconi, számos más dokumentum és összefüggés alapján szeptember 18-hoz köti. A későbbi dátumozás téves, de irodalmilag kedvező, mert jobban színezi szeptember 20-a reggelének vatikáni légkörét.

Békés Gellért fordítói bravúrja, hogy megőrizte a *sciarada* gondolati tartalmát, hangulatát.

*Il tre non oltrepassa il mio primiero
È l'altro molto vasto e molto infido
che spesso fa provar l'intero*

*Az első rész (tre) még nem sokat mond
de a második (mare) az a csalóka tenger,
a tengernyi veszély közepett
a kettőt gyakran együtt éli meg az ember*

Szeptember 19, hétfő

Arnim porosz követ, saját tevékenységének magyarázatául, három jelentést küldött berlini főnökeinek. Azt írta, merőben akadémikus jellegű tárgyalást (*lediglich akademische Unterhaltung*) folytatott Visconti-Venosta külügyminiszterrel arról, hogy az olasz kormánynak magának kell megítélnie, milyen intézkedéseket követel az állami rend és a monarchia tekintélyének megóvása, anélkül, hogy a pápát arra kényszerítenék, mártírként, száműzetésben éljen, mert ez a zavar forrása lenne Németország és Itália számára is. Kétségtelen, hogy mi (Poroszország) — folytatja Arnim — abban a helyzetben vagyunk, hogy egy szavunk is elegendő lenne az olasz kormány vállalkozásának visszatartására, de Európa egyetlen monarchiája sem vállalja a felelősségét annak, hogy ezt a szót kimondja. A jelen helyzet az olasz monarchia számára létkérdés, azért fontos számára, hogy a külhatalmak, főként az Északnémet Szövetség, olasz belügynek tekintsék a római krízis nemzeti megoldását... Az olasz kormányzat még oly gyenge, hogy sürgős támogatásra van szüksége, mert nincs olyan helyzetben, hogy a saját felelősségére csináljon politikát. Miután Franciaország elbukott, Itália — ha szabad ezzel a hasonlattal élnem — most olyan, mint egy gyámoltalan özvegy, aki már a gyász első napjaiban új férjet keres. Ugyanakkor a pápai kormányzattól sem lehet zokon venni, hogy azt a nyilvánvaló jogsérelmet, melynek áldozata, mindenféle ravaszkodással (*allerhand Schlauheiten*) igyekszik elhárítani. Önmagát nem akarja kompromittálni, de rossz néven veszi, ha mások nem törekednek arra, hogy az olasz kormányt befolyásolják. (Arnim porosz követ jelentései a berlini külügyi hivatalnak, Thile államtitkárnak és Bismarcknak).

„Délután 2 órakor idejött a porosz követség titkára és közölte, hogy a római helyőrség, több bíboros kívánsága ellenére sem nyitja meg a város kapuit.” (Alberto Blanc külügyi főtitkár a főhadiszállásról Visconti-Venosta külügyminiszternek, Firenzébe).

A porosz követség tehát még érintkezésben volt Cadornával.

Cadorna tábornok napiparancsa valamennyi olasz egységnek: „Holnap, 20-án megkezdődik Róma ostroma. Angioletti és Ferrero hadosztályai reggel fél 5 órakor tüzérségi tüzet nyitnak, melynek célja a védők figyelmének elvonása (*ad attirare di loro l'attenzione del difensore*), mert a támadás valódi iránya a Porta Pia és a Porta Salaria” (*Il vero attacco sarà fatto alle Porta Pia e Salaria*). Részletezi a falakon belüli Róma útjainak, tereinek elfoglalását. A csapatok nem érinthetik, nem szállhatják meg a Tevere jobb parti Leó-várost, beleértve az Angyalvár, a

Monte Vaticano, Monte Gianicolo területét az aurelianusi városfalig, a Porta Pancraziótól a folyóig. Bixio hadosztálya a Tevere jobb partja felől zárja körül Rómát, megakadályozva a pápai csapatok, különösképpen a *Squadriglieri*-k menekülését. (Cadorna emlékirataiból).

A római vezérkar éppen azt fontolgatta, hogy az éjszaka folyamán a pápai csapatok kitörnek a városból, és rajtaütéssel szétszórják, visszaszorítják Bixio hadosztályát, amikor Kanzler tábornok kézhez kapta IX. Piusz új hadparancsát.

Az egyházfő, megőrizve korábbi levelének szövegkörnyezetét, csak néhány szót fogalmazott másként, de ez végérvényesen meghatározta a védelem magatartását. A szeptember 14-i hadparancsnak az a mondata, hogy a megadás iránti tárgyalásokat meg kell kezdeni „az első ágyúlövésre” (*ai primi colpi di cannone*), így módosult: „amint megtörtént az áttörés” (*appena aperta la breccia*). Az újrafogalmazott mondatból arra lehet következtetni, hogy IX. Piusz, ki eddig is hangsúlyozta, hogy védelmét Isten kezébe helyezi, formálisan figyelembe vette főtisztjeinek korábbi tiltakozását, a pápai csapatok katonai becsületét (*l'onore militare*), de a későbbi tárgyalásokon éppen az „áttörés” tényének és körülményeinek katonai értelmezése okozta a legtöbb bonyodalmat.

Délután a 78 éves pápa a lateráni bazilikába ment, imádkozott a zsúfolásig megtelt főtemplomban, majd a szomszédos Santa Scala kápolnában fohászkodva, térdencsúszva kapaszkodott fel a 28 lépcsőfokon. (A „szent lépcső” a hagyomány szerint a jeruzsálemi praetoriumhoz tartozott. Ezen vezették fel Pilátus elé Jézust. Rómában másfél évezrede búcsújáróhely, a nyilvános vezeklés klasszikus helyszíne).

IX. Piusz búcsúzott Rómától. Nyitott díszhintója még egyszer végiggördült a városon, a lakosság lelkesen éljenezte. Este, lefekvése előtt utasította titkárát, hogy az ostrom megkezdésekor keltsék fel.

„A rómaiak szerint a támadás a küszöbön áll. A védelem jól szervezett. A lakosság teljesen nyugodt (*La population est très tranquille*). A pápa ideiglenesen (*provisoirement*) itt marad.” (Pyke belga követ d'Anethan külügyminiszternek, Brüsszelbe).

„Az esti eligazításkor gróf Daudier százados magához rendelte herceg Rospigliosi hadnagyot és engem. Azt mondta: reggel 5 órakor kezdődik a támadás. Jó, hogy ilyen korán, mert a monsignorik, a főméltóságok még nem keltek fel, és nem tudnak a Vatikánba rohanni, hogy megkérjék a pápát, azonnal vonassa fel a fehér zászlót. Remélem, marad pár óránk, hogy alaposan rádurrantsunk az olaszokra.” (Klemens August Eickholt lovag, pápai tűzértiszt naplójából).

Fegyverzaj nélkül múltak az órák. Csendes éjszaka volt. Az Örök Város utolsó éjszakája a tiara alatt.

Szeptember 20, kedd

5,15 Az olasz tüzérség megkezdte Róma ostromát. 1500 méterről lövik a Porta Maggiore, a közeli Tre Archi és a Porta S. Giovanni falait, kapuit. A túlerő nyilvánvaló. A Porta S. Giovanninál a védők két kis kaliberű lövege viszonzza a támadók tizennégy nagy lövegének tüzeit. Cadorna hadosztályai a Porta Pinciotól a Porta S. Paolo-ig félkörívben zárták a keleti városfalat. A pápai parancsnokság hadinaplójában Francesco Rivalta őrnagy, a vezérkar főnöke percenként jegyzi a csapatmozdulatokat.

6,00—7,00 A Szentszékhez akkreditált követek — eleget téve IX. Piusz korábbi kérésének, hogy az ostrom megkezdésekor a diplomáciai testület közvetlenül mellette legyen — hintóban, díszegyenruhában érkeznek a vatikáni palota San Damaso udvarába.

7,00—8,00 A templomtornyokban elhelyezett megfigyelők jelentéseiből mind pontosabban kirajzolódik, hogy a támadás fő iránya a Porta Pia és a Porta S. Giovanni. Cadorna parancsa ellenére Bixio tábornok külön hadműveletbe kezd. Feladata az lett volna, hogy a Tevere jobb partja felől zárja körül Rómát, megakadályozva a pápai katonák esetleges menekülését. Ehelyett támadásba lendült, 2. póthadosztálya elfoglalta a Vatikántól délre elterülő, nagy kiterjedésű Villa Doria Pamphili-t, innen lövette a közeli Porta S. Pancrazio-t és a Trasteverét.

8,00 A Porta Pia és a Porta Salaria közötti városfalon rést lőttünk. (Cadorna a firenzei hadügyminisztériumnak).

A Villa Borghese felől bersaglierek támadása várható a Porta del Popolo irányába. Kersabieck százados zuáv csapata tüzet nyitott. (Hadinapló).

8,13 A Porta Pia egyik lövegét telitalálat érte. Caporilli lövegparancsnok meghalt. A pápai tüzérek hátrább vonultak. Az olasz ütegek 400 méterre vannak a kaputól, ágyútűz pászttazza az előteret. Zappi tábornok a S. Maria Maggiore torony megfigyelőállásáról jelenti, hogy a Porta Pia elveszett *è predata*. (Hadinapló)

8,45 Azzanesi ezredes súlyos támadást jelent a Porta S. Pancrazionál. Az ellenség ágyúi épületeket gyújtottak fel a Trasteverén. Lángokban áll egy malom, a gyapjú-fonógyár, a Monachelle kolostor pékműhelye és sok lakóház. A túlparton belövések érték a Trinita dei Pellegrini templomot és a Via Giuliát. (Hadinapló).

8,55 A Porta S. Giovanni előtt az ellenség ütegállást változtatott. Egy gránát áttörte a lateráni bazilika ablakát és a templomtérben robbant. Mérsékelt ágyútűz a Tre Archinál. A Porta S. Sebastiano és a Porta S. Pancrazio heves ágyútűz alatt. A Porta Pia és a Porta Salaria közötti falrész áttörése csaknem tény (*è quasi fatta*). Kanzler tábornok és vezérkara a védelem helyzetéről tárgyal. (Hadinapló).

9,00 IX. Piusz a könyvtárszobájában fogadja a diplomáciai testületet. Valamennyien együtt voltak már a pápa magánkápolnájában 8 órakor tartott csendes misén. Az egyházfőt láthatólag megnyugtatta a követek jelenléte, de beszélgetés nem alakult ki. Bixio ágyúzása behallatszott a szobába, a pápa megrezsent minden lövésre, de hallatlan önfegyelemmel igyekezett megőrizni méltóságát. Kerülve a tragikus tény, kényszerű tréfálkozással (*gezwungen scherzhafter Weise*) felemlegette életének korábbi élményeit. A főpapok közül alig voltak jelen. Antonelli államtitkár és három kuriális bíboros: Giuseppe Berardi, Constantino Patrizi és Luigi Bonaparte. A 42 éves francia kardinális apja Charles Lucien Laurent tudós ornitológus, anyja Bonaparte Zenaida, I. Napóleon bátyjának, Bonaparte Józsefnek, a volt nápolyi és spanyol királynak a leánya. (Követi jelentésekből).

9,20 A védelem parancsnoksága megállapítja, hogy a bekövetkezett erőszak (*violenza*) elleni tiltakozás (*protesta*) a pápa parancsa szerint megtörtént. Elrendelik a fehér zászló felvonását, megszóvegezik a kapitulációs jegyzéket, és azonnal parlamentereket küldenek Cadorna tábornokhoz. (Hadinapló).

9,50 Felsőbb parancs szerint a Szent Péter-templom kupolájára felvonattam a fehér zászlót. (Kersabieck kapitány a főparancsnokságnak).

10,00 Antonelli államtitkár bejelenti a pápának és a körülötte ülő diplomatáknak, hogy Filippo de Carpegna alezredes most hozta Kanzler tábornok jelentését. IX. Piusz könnybe lábadt szemmel fogadta a hírt, hangos sírással (*unter lautem Weinen*) fakadt ki a jogtalanság ellen, és arra kérte a követeket, hogy

járjanak el a külföldi önkéntesek érdekében, gondoskodjanak katonái sorsáról. (Arnim porosz követ és Lefebvre Béhaine francia ügyvivő jelentései).

Kanzler tábornok még a pápának küldött jelentése előtt három parlamentert indított Cadorna főhadiszállására, a Porta Pia menti városfaltól egy kilométerre fekvő Villa Albani (Torlonia) palotába. A pápai vezérkar értelmezése szerint a fehér zászló felvonása egyáltalán nem jelent feltétel nélküli kapitulációt, mert „a védelem eszközei még nem merültek ki, de Őszentsége a véráldozat megkímélése érdekében elegendőnek találta az erőszak elleni demonstrálást”, írta Kanzler az olasz főparancsnokhoz küldött levelében. Cadorna kifogásolta az „erőszak” (*violenza*) kifejezést, de a pápai parancs eredeti szóhasználata végül is változatlan maradt. Csakhamar a diplomataik is megérkeztek, hogy állampolgáraik sorsáról tárgyaljanak. Cadorna udvariasan közölte velük, hogy miután a betörés megtörtént és a pápaiak ezt követően is lőttek a katonáira, aligha tud kedvezőbb feltételeket diktálni Kanzlernek. Időközben az olasz csapatok, a Leó-város kivételével, megszállták Rómát.

15,00 A Villa Albaniban a két vezérkari főnök aláírta, a két főparancsnok ratifikálta a kapitulációs okmányt.

1. Róma város területébe nem számít be az a rész, amelyet dél felől a Santo Spirito erődítményei határolnak, beleértve a Monte Vaticano-t és az Angyalvárat, valamint a Leó-várost.

Róma teljes hadfelszerelése, zászlói, fegyverei, lőszerraktárai a királyi csapatok tulajdonába kerülnek.

2. A város teljes helyőrsége katonai tiszteletadással, zászlókkal, fegyverekkel, teljes menettfelszereléssel felvonul. A katonai tiszteletadás után a zászlókat és a fegyvereket leteszik, csak a tisztek tarthatják meg kardjukat, lovukat, málhájukat. Először a külföldi csapatok vonulnak el, majd a hazaiak, fővetéssel balra. Az elvonulás holnap reggel 7 órakor kezdődik.

3. A külföldi csapatok feloszlanak és holnaptól kezdve az olasz kormány költségén hazájukba visszaszállítják őket.

Az olasz kormány fenntartja magának azt a jogot, hogy megfontolja, figyelembe veszi vagy nem a pápai kormányzat rendeleteiben megállapított nyugdíjigényt.

4. A hazafiakból álló csapatok fegyver nélküli egységet alkotnak, megkapják jelenlegi illetményüket és a királyi kormányzat hatáskörébe tartozik, hogy miként határozza meg jövőbeni helyzetüket.

5. A külföldi katonák holnapi elszállítása Civitavecchiából indul.

6. Az 1. cikkelyben meghatározott utasítások végrehajtására mindkét fél bizottságot jelöl ki, melynek tagjai: egy tűzértiszt, egy mérnökkari tiszt és egy hadbiztos.

Cadorna emlékirata szerint a *breccia* kevés áldozattal járt. Az olasz hadseregből elesett 4 tiszt, 45 katona, megsebesült 9 tiszt és 132 katona. A pápai sereg vesztesége 20 halott, 49 sebesült.

IX. *Piusz prigioniero del Vaticano*, a Vatikán foglyának minősítette állapotát és a pápák 59 éven át, a lateráni szerződésig nem léptek ki a Vatikánból.

Az olasz hadsereg tiszteletet érdemlő fegyelmezettséggel szállta meg a várost, rendet, bizottságot teremtett. A kapitulációt követő napon, szeptember 21-én, Cadorna tábornok, IX. Piusz külön kérésére megszállta a Vatikán melletti Leó-várost, ahová fegyveres banditák fészkeltek be magukat. Így ez a terület, noha korábban minden okmány garantálta a pápa számára, végérvényesen az olasz királyság fővárosához, Rómához került.

Vége

LÉNÁRD ÖDÖN

Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen

Az 1961-es perhullám

IV. rész

És a „hivatalos” társadalom?

A Katolikus Szó 1961. február 19-i számában már szólt rólunk, mint az „egyházi reakcióról”, „feneketlen gyűlöletünkről” és „felelőtlenségünkről”. De honnan tudta már ekkor mindezt, ha nem a rendőrségtől? Az Új Ember óvatosabb volt, és csak szeptember 3-i számában eresztett meg egy több mint háromhasábos cikket, ami persze a per minden mozzanatáról beszámol, amiről a lap azt hiszi, hogy támogatja a hivatalos álláspontot, de egy olyanról sem, ami esetleg az ellen szólhatna. Az elítéltekhez még hozzákonstruálja a „láthatatlan vádlottak” négy csoportját is, akik nem óhajtják tudomásul venni, hogy Isten rendelte úgy, hogy nekik teljes odaadással kell részt venniük „a szocialista társadalmi és gazdasági rend építésében.” A cikkíró nevét szerénysége eltitkolta.

A Vigilia először májusi számában dug az Eszmények és tények című intellektuális körképébe egy bekezdésnyi utalást a püspöki kar tavaszi, ide vonatkozó körlevelére. Ez azonban a hatóságoknak nyilván nem volt elégséges, ezért a lap szeptemberi számában négy és fél telenyomtatott oldalon szajkózza a cikkíró a hivatalos állásfoglalások ostobaságait is, hazugságait is, kereszténytelenségeit is.

És feltétlenül itt a helye teljes terjedelmében még annak a püspöki köriratnak, amelyet a magyar püspöki kar 1961. március 15-én adott ki. Így szól:

„A Püspöki Kar tudomást szerzett arról, hogy aktív szolgálatban lévő katolikus papok és szolgálaton kívüli szerzetesek ellen államellenes szervezkedésben való részvétel miatt eljárás indult. Ennek kapcsán a Püspöki Kar jövőbeni miheztartás végett a Tisztelendő Papságot az alábbiakban tájékoztatja:

A Magyar Katolikus Püspöki Kar híven az 1950-ben aláírt megállapodáshoz, a leghatározottabban ellene van bármilyen államellenes cselekedetnek. Minden egyházi személyt, vagy alkalmazottat, aki államellenes szervezkedésben részt vesz, vagy ilyen tevékenységet támogat, mint a magyar nép ellen vétőt, elítél. Nem engedhető meg, hogy felelőtlen elemek a katolikus egyházat — bármilyen formában is — államellenes politikai célokra használják fel. A Püspöki Kar nyomatékosan rámutat arra, hogy azok az egyházi személyek, kik nem elsődleges hivatásukat, a lelkek krisztusi szolgálatát teljesítik, hanem a Magyar Népköztársaság törvényeibe ütköző államellenes szervezkedést kezdeményeztek, vagy kezdeményeznek, illetve abban tudatosan részt vettek, vagy részt vesznek, bárhol is működjenek, bűnös tevékenységükkel a katolikus egyház kárára is cselekszenek. Sajnálatos, hogy az érintett személyek többsége az államhatalom részéről több alkalommal tapasztalt türelem és amnesztiák ellenére újból okot adott arra, hogy ítélet alá kerüljön.

Az egyházmegyék Ordináriusainak eltökélt szándéka, hogy a jövőben határozottan fognak fellépni azon egyházi személyekkel és alkalmazottakkal szemben, akik az állam és a katolikus egyház törvényeit megszegve, hivatásukkal visszaélnék.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar úgy magát, mint a hazáját becsületesen szolgáló, törvényeit tiszteletben tartó katolikus papságot elhatárolni kívánja az ilyen felelőtlen egyházi személyeknek cselekményeitől és bízik abban, hogy a jövőben ki-ki a maga területén elő fogja mozdítani a Magyar Állam és a katolikus Egyház között kialakult jó viszonyt. A Püspöki Kar megkívánja, hogy a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar között kötött megállapodást minden egyházi személy és alkalmazott megtartsa."

*

És talán még egy anekdota ezekből a hősi időkből: a püspökök egy ilyesféle keserves állami feladat elvégzésére vannak együtt, mikor az egyikük megszólal:

— Ezekért a dolgokért mi még osztrák kolostorokban fogunk vezekelni!

— Csak már itt lenne az a vezeklés — felel rá a másik.

Emődi osztályozása

Emlékszem egy esetre, mikor Emődivel, a Regnum akkori házfőnökével, a regnumosok Laci bá-jával ültünk szemközt egy zárkában, rendezve és összeillesztve adatainkat. Ő így fogalmazta meg a kiindulópontját:

— A magyar egyház ma három rétegre tagozódik. Az egyik a „legálisak”, akiket a rendszer hivatalosan megtúr, lenéz, fizet és kizsákmányol. Keveset tudnak csinálni, de azt igen. Bár ehhez is sok hűség és sok ügyesség kell, mert mindig a lebukás szélén járnak. És ha nem ott járnak, ha biztonságban vannak, akkor már eladták magukat. Aztán vannak az „illegálisok”, mint mi, akik szükségképpen azok, mert a legalitás fogalmát és kereteit eleve úgy állították össze, hogy mi ne férjünk bele. No, nem is férünk. Mi még a legálisoknál is kevesebbet tudunk végezni, viszont amit mi csinálunk, az nem szódavíz, hanem sósav. Benne van az Evangélium és az egyház jövője. Hibázni persze itt is lehet, mert ha az ember hűség helyett hóbörög, akkor esetleg nagy zajt csaphat, nagy cirkuszt rendezhet, de tudjuk, hogy a cirkusz nem Krisztust jelenti, hanem a sátánt (Mt 4,3-9). A legfurcsább azonban a harmadik társaság, a „legálisan illegálisok”! Ezek hivatalosan éppúgy nem létezhetnek, mint mi, akik azonban megpróbálnak egy seggel két lovon ülni. Mint azok a naivok, akiket azért szorongattak meg, mert becsületesen dolgoztak. És akkor azt gondolták: látszatra beleegyezem, és majd az orruknál fogva vezetem őket. Jámbor naivitás azt hinni, hogy az egyes ember, bármily felkészült is, meg tud birkózni egy egész államszervezet minden személyi, anyagi, szervezeti erejével. Lehet, hogy valaki beadja a derekát, lehet hogy harcban felőrölteti magát, de a Molochot harcban legyőzni képtelenség. Ezért jött is az idegösszeomlás, vagy a belső elsötétülés. Viszont a mostani „legálisan illegálisok” olyanok, akikkel az ÁVO csöndes megegyezést kötött. Úgy teszi őket ártalmatlanokká, hogy a rendőrségnek nem kell feltűnést keltően beavatkoznia. Ezekről három elkötelezettséget kívánnak meg: imádkozhatnak, de egyébként „ne csináljanak semmit”. Nem vehetnek fel új tagokat (így

majd csak kihalnak), és előírt időnként jelenjenek meg a rendőrségen, ahol elbeszélgetnek velük, ellenőrizve, hogy ez a semmi ne válhassék egyszer mégis valamivé. Azonban ezt a kettősséget nem lehet egészséges lélekkel kibírni. Hogy meggyőzzék ellenőreiket, hogy ők tényleg nem csinálnak semmit, kínjukban erre maguk akarják kitermelni a bizonyítékokat, például azzal, hogy olyan hippri ruhákban járnak, amiről senkinek sem juthat az eszébe, hogy a viselőjük szerzetes. A nők a hajukat festik, ékszereket hordanak ugyanezzel a hátsó gondolattal, azzal sem számolva, hogy igazán mégsem értenek mindezekhez, és aki találkozik velük, nem csóvál esetleg fejet a „szerzetességükön”, annál inkább az ízléstelenségükön.

Sanguis martyrum

És Emődi ma már a Jóistennél van, s vele együtt csak a Regnumból Werner, Rózsavölgyi — viszont a Regnum ma több, mint régi békés életének legszebb szakaszaiban. Fiúgárdája mellett épp ezekben az években nyúlt utána a lányoknak, a regnumos családoknak, akikből mára egy egész kis keresztény társadalom állt össze. Budapestnél szélesebbre tágult a kör: az őszi-tavaszi nagymarosi találkozókra minden égtáj felől több ezer fiatal jön össze. Újra vannak táboraik, van *Zászlónkja*, épül pesti templomi központja, vannak belső teológiai kurzusai. Még személyileg is ez a helyzet, mert akik ma Betont hallgatják, nem tudhatják, hogy akkor, abban a zárkában előttem Laci bá még el is sóhajtotta magát, hogy hát ha a Beton elszánná magát, — mert hisz akkor még csak a Regnum sok fiataljának egyike volt. És ma Laci bá kacaghat akár a dühükben vicsorgókon, akár a félelmükben reszke őkön, hogy hát még mindig nem tudjátok, hogy a sanguis martyrum semen Christianorum, hogy a vértanúk véréből csak tovább sarjad a kereszténység, pusztulni mindig csak a puhaságba, evilágiságba, farizeizmusba pusztult bele! Mit félték, kicsinyhitűek?

Tabódy Pista viszont köztünk van még, sőt három templomot is rendbe hozott már. De ennél is több, hogy annak a több mint félszáz kispapnak a nagya, akiket annak idején azért szórtak ki a Központi Szemináriumból, hogy a jövőtől vágják el az egyházat, s akiket ő csöndesen továbbsegített az életükben, tanulásukban, felszentelődésükben, ezeknek a nagya, bizony itt van a sorainkban. Az Isten gyermekeinek egyetemes sorsában részesültek: az esztelenek szemében úgy látszott, hogy meghaltak, elmenetelüket megsemmisülésnek vélték, de ők békességben élnek (Bölcs 3,3-4).

Azok a nővérek, akiket a kalocsai börtönökben a prostituáltak közé dugtak, és akik jelenlététől annak idején békéssé simultak az embertelenül feszült zárkák, ma a kismarosi cisztercita nővérek kolostorában élnek. Hűségük tette egészségessé közösségüket, mert hány olyan van még az országban, ahol a legidősebb 62 éves, a legfiatalabb 22, és az átlagéletkor 44 év? Pedig az hangzott el róluk, hogy „a helyüket is jódos vattával fogjuk kitörölni!” Azon a február 6-i éjszakán hármat vittek el közülük (és utólag még egy negyediket), viszont mikor a rendőrök behúzták maguk mögött az ajtót (és egy hétre húzták be, senkit ki nem engedve addig, míg el nem vesztették munkahelyüket), a 23 éves Tímár Mónikában azonnal megválasztották az elvitt előljáró helyettesét. Sorozatosan hallgatták ki őket is, a kis termetű Móninak a lába le sem ért a földre, de egy diplomata vészelt el benne — ők mondták! —, mert minden kérdésre felelt, de

a földre is ejtett minden labdát, nem volt min tovább menni. Így az sem volt csodálatos, hogy egy hónap múlva az egyik vizsgálótiszt így fakadt ki:

— Mi azt hittük, hogy egy hét alatt mindenki hazaszalad a mama szoknyájához, és képzelje, ezek még ma is úgy élnek, mint eddig! — Vagy amikor arról panaszkodtak, hogy saját kollégáik, akik nem voltak benn a vizsgálatban nem hittek nekik. Azt mondták, hogy csak ugratják őket, mikor azt állítják, hogy a rendek feloszlatása után, Pest belsejében, egy OTP-házban együttélő szerzetes-családra bukkantak!

És ha maga Móni bele is halt a terheibe, mégis: halál, hol a te győzelmed (1Kor 15,55), mikor élnek és dolgoznak ciszterciták, angolkisasszonyok, jezsuiták, cserkészek, és megannyi egyszerű gyermeke a Mennyei Atyának, akik ott és akkor vizsgáztak előtte mindnyájunk főtantárgyából, a hűségéből.

Másodlagos vértanúság

A német katolikusok is inkább csak az utóbbi időben kezdenek beszélni Franz Jägerstätterről, az egyszerű, tiroli, családos parasztemberről, aki Hitler háborúit támadó háborújának minősítette, lelkiismerete szerint nem tehetett eleget a katonai behívónak. Lefejezték. De a háború után a katolikusok nem lobogtatták a nevét, hisz számolni kellett azzal, hogy milliók pusztulása után még millióknak kell hazajönniük a hadifogságból, és otthon is, az egész országnak valahogy egészségesen kell az életet tovább folytatnia. Ha szembesítik a társadalmat az ilyen egyéniségek mondanivalójával: mi értelme volt ennek az egésznek? Nem úgy kellett volna-e tennetek tömegesen, mint én tettem, akkor ma nem állnánk így! — ettől csak a társadalom további részei omolnának össze pszichésen. És ez kinek jó? Még az özvegye sem kapta meg azt az özvegyi nyugdíjat, amit az ellenállók özvegyei megkaptak, hisz az ő férje nem harcolt!

Jägerstätter erkölcsi zseni volt. A zsenit a kora azért nem érti meg, mert az egy generációval előbbre van. Épp ezért, és ettől zseni. A következő generációnak viszont egészen természetes, magától értetődő, amit mondott, vagy tett. Jägerstätter és társai ma itthon és helyükön vannak a körünkben. De épp ezért nem várhatják a keresztények sem, hogy kortársaik értsék és becsüljék meg azt a helytállást, amit tanúsítottak. Számolniuk kell vele, hogy a társadalom annyi tartózkodással fogadja őket, mint amennyivel tényleg fogadta. Ez a másodlagos vértanúságuk, és ha valóban keresztények, ezt nyugodtan vállalhatják, elvégre elsősorban mégiscsak az Úristenhez akartak hűségesek maradni.

A társadalmunkra viszont annak a kereszténynek a magatartása jellemző, aki így sóhajtotta el magát: Énnekem csak egy bűnöm van: azt hittem, hogy a kommunizmus örökké fog tartani! — Ebben az önvallomásban két negatívum van. Egy történelemszemléleti, tehát emberi primitivitás: bármiről azt hinni itt a földön, hogy „örökké fog tartani”. Dehát emberi törekenysége még mindünknek van. De hogy egy keresztény ilyesmikben higgyen, és ne az Evangélium irányítsa gondolkodását és magatartásait, az társadalmunknak régi gyöngesége. Emlékszem egy régi vitára, mikor az egyik keresztény a másikkal szemben így vágta ki az adu ászt: ja, evangéliumi elvekre nem lehet az életet építeni! Ilyen helyzetben mondta Krisztus Péternek: Terhemre vagy, mert emberi módon s nem Isten tervei szerint gondolkodol (Mt 16,23)! — És azt az 1961-es perhullámból mégis meg kellene tanulnunk, hogy az utolsó szó úgyszint az Evangéliumé!

Annak idején a perhullám anyagából a Belügyminisztérium egy kiállítást szervezett, amit végigvándoroltatott az egész országon, a kőbányai Pataki István Művelődési Házon kezdve. Már itthon voltam, mikor közös ismerősök elhoztak hozzám egy fiataalt, aki állandó gyóntatójának kért meg. Mikor először találkoztunk, mondta, hogy rám ismer, bár sosem láttuk még egymást. De annak idején őket a munkahelyük kivezényelte ennek a kiállításnak a megtekintésére, és még emlékszik a méteres nagyságúra kinagyított arcképre.

Ez a lélek ma is az Uristernek él, én is kapcsolatban vagyok vele — de hol van az a kiállítás?

Feszítsd meg?

A napjainkban mindinkább elharapódzó fejcsóválások, más területeken is, és különösen a fiatalabbak részéről, akik ezeket az idöket nem élték még végig, egyre inkább felelősségrevonón kérdik: Hogyan volt mindez lehetséges? Hogy csinálhattátok, hogy túrhettétek el?

De hallatszanak más hangok is: mi azért mentünk el, írtuk alá, hogy végezhessek a magunk feladatait. És erre is utasítást kaptunk, és saját feletteseinktől is! Van fogalmatok arról a levegőről, amiben és amivel nekünk kellett küszködnünk?

A zsolozsma második évközi vasárnapjának második olvasmányából Antiochiai Szent Ignác szavait idézem az efezusiakhoz írt leveléből: Nem úgy rendelkezem felettetek, mintha én lennék valaki. Mert ha fogságban is vagyok Krisztus nevéért, azért egyáltalán nem vagyok még tökéletes a Jézus Krisztusban. Tulajdonképpen csak most kezdek igazán a tanítványa lenni, és úgy szólok hozzátok, mint iskolatársaimhoz. — Valóban, jó harminc évet töltöttem el masszív üldöztetésben, hol „szabadon”, hol börtönben dolgozva is együtt a testvéreimmel, és izgulva is értük. De mennyire tudom, hogy a dolgok nem olyan egyszerűek, mint utólag és kívülről látszanak, de mennyire átéltem azt is, hogy hűségünket nemcsak Disneyland-ben várja el az a Krisztus, aki megmondta, hogy ha őt üldözték, a tanítványaival is azt fogják tenni (Jn 15,20).

Az is köztudott, hogy nemcsak a letartóztatás jelent idegi sokkot, hanem a szabadulás is, és volt már, aki abba halt bele! És ez közösségileg sincs másképp: a megszállás sokkja után a magyar társadalom most éli át a szabadulását, és ez sem kevésbé kockázatos!

Vannak, akik lelkiismeretük, sőt idegrendszerük féltésében homokba dugnák a fejüket: jaj, ne beszéljünk már ezekről a dolgokról, örüljünk, hogy túl vagyunk rajtuk! Biztosan túl? Sose hallottuk: aki nem ismeri a történelmet, arra van ítélve, hogy megismételje azt! — Mintha nem lett volna olyan becsületes, bensőséges, keresztény ember, aki szomorúan mondta nekem: Dehát én Mindszentyről is elhittem mindent!

Hányunk látását mérgezte meg a feljebb is emlegetett „megmenteni”-nek rövidlátó, evilági fogalma! Kétes értékű magatartásokat védtek azzal, hogy „mennyi mindent mentett meg velem”, és nem vették észre, hogy a kommunisták ugyanilyen formulával feleltek a koncepciók pereket számonkérőknek: akkor is a szocializmust építettük! Pedig csak nem kellett volna elfeledkezni a magyar nemzetiségi küzdelmek jelszaváról a harmincas években: vallani és vállalni, amit minden igazán tiszta szellemi magatartás is jelszóul választhat, hát még mennyire egy világnézeti! És aki éli, érzékeli a történelmi létet is, a társadalmat

is, az tudja, hogy a szenvedélyes szélsőségek csak erőszakos papírformák: világnézeti téren éppúgy, mint a nemzeti kérdésben sem a *kirekesztő*, sem a *felhígító* magatartások nem hoznak megoldást.

Talán Hochhut: *A helytartó* című darabjában kondult meg hallhatóan az a hang, amelyik XII. Piusz pápát próbálta felelőssé tenni a világháborúban a zsidók tragédiájáért: mert ha a pápa mindent megmozgatott volna! (Az író szintén még nem érett, felnőtt fejjel élte át azt az időt!) Van azonban, aki arra is emlékszik, hogy amikor a németek összeszedték a hollandiai zsidókat, az egyháziakhoz nem nyúltak volna hozzá, ha a holland püspökök az egész üggyhöz nem szólnak semmit. De azok azt nem tudták vállalni, hogy ki ne nyissák a szájukat, a németek erre elvitték a zsidó származású papokat és apácákat is. És akkor is hangzott el számonkérés, hogy miért nem gondolkoznak realisabban, hát mi jó van abban, hogy még több embert vittek el? A sorstól letepert ember fájdalmát érteni és tisztelni kell, de erre sem közéleti magatartást, sem erkölcsi számonkérést nem lehet alapozni! A történelem számos helyzetére, alakulatára gondolva pedig egyenesen bebiztosítása a csódnak, ha valaki a minden esetre érvényes, egyetlen hiteles megoldást keresi. Az Isten Országában például egyszerre és egymás mellett létezhetik a *prófétáló hűség* és a *csöndes szolgálat*.

Figyeljünk például Izajás két szövegére. Az egyik: Nézzétek a szolgám, akit támogatok, a választottam, akiben kedvem telik — *Nem kiált majd, s nem emeli föl a hangját, szava se hallatszik az utcákon. Hűségesen elviszi az igazságot, nem lankad el, sem kedvét el nem veszti, míg az igazságot meg nem szilárdítja a földön* (Iz. 42,1-4). A másik: *Kiálts teli torokból, ne kíméld magad, emeld föl hangodat, mint a harsona. Hirdesd népemnek hűtlenségét, Jákob házának a bűneit* (Iz. 58,1).

Mind a kettő lehet naivitás, és minden léleknek tudnia kell, hogy melyik az övé. Áruló ugyan mindenki lehet, de csak a maga hivatásához. Azért senkitől sem lehet számon kérni, hogy nem azt csinálja amit mások, vagy amit mások várnak tőle. Akkor áruló, ha nem csinálja azt, amit neki kell csinálnia! Amit a primásnak el kell mondania egy ország színe előtt, az lehet pusztá hóbörgés, ha egy szenvedélyes káplán dörgi el a reszpegiskoltiaknak. És mert a primás nem követ el kötelességmulasztást, mert nem végez kicsoportos munkát, abból nem következik, hogy nehéz időkben mások nyugodtan foglalkozzanak a bélyeggyűjteményükkel.

Viszont az is bizonyos, hogy érett emberséggel meg lehet állapítani a hibát, a csődöt, az alkalmatlanságot, de ez más, mint a személyes felelősségrevonás! Az Evangélium legelhanyagoltabb parancsa a ne ítélj, és bár a megbocsátás nem nézheti tehetetlen irrealitással a rossz további járás-keletését, amire átfogóan törekednünk kell, hogy közös tanulékonyssággal, együtt dolgozzuk ki azt, amit kinek-kinek tanulnia kell a múltból, mert egymás pusztá vádolása a jövő számára nem a kibontakozást, hanem a káoszt jelenti.

Búcsúzóul

Valószínűnek tartom, hogy a mai olvasó kielégítetlenül teszi le ezt az írást. Egyrészt sok mindent hiányolhat magukban a történelemben, más oldalról talán felesleges „lelkizésnek” minősít egyes részeket.

A dolog úgy áll, hogy még a tények feltárásának is messzemenően az elején vagyunk. A forrásanyag eddig is pusztult, és a maradék léte sincs biztosítva.

Igen kevesen vannak, akik képesek és alkalmasak ennek a feldolgozására, és azok is már nyakig el vannak foglalva más problémákkal, vagy alkalmasnak sem vélik még az időt és a helyzetet a teljes értékű munkához. Ez az oka a jogosan felhánytorgatott fehér foltoknak.

De még lényegesebb, hogy egyáltalán nincsenek kidolgozva azok a szempontok, keretek, minősítések, amik a tények elrendezésének körvonalait adhatnák. Igaz, ezeket nem lehet előre kiszabni, csak magukkal a tényekkel való foglalkozás közben alakíthatók ki. Viszont a tények is csak akkor kerülhetnek végleges helyükre, kaphatják meg valóságos súlyukat és értéküket, ha ez az elvrendszer már készen áll. S bennem a pap és a historikus érzi és tudja, hogy ez az odavissza ható kettős mozgás magában is bonyolult, s minél finomabb és kényesebb helyzetekre próbáljuk alkalmazni, annál inkább az. S ezen a téren még alig történt valami, mert szubjektív hangulatok, keserű ellenérzések, vagy kamaszos odamondogatások csak elmérgesítik a problémát.

Azért ez az írás egyik legfőbb feladatának éppen azt vallja, hogy elinduljon ezen az úton, amely, ha mások remélt hozzászólásával és segítségével is, de tisztázhatja azokat a szemléleti módokat és kereteket, melyek közé aztán a tények és történések egészségesen és szervesen elhelyezhetők. Ami tehát a lelkizés gyanújába esnék, azt tartom a mondanivaló leglényegesebb részének, mindössze csaknem késznek, és nem vitathatatlannak, hanem óvatos elindulásnak. Azt is tudom, hogy elvont elméleti játékok, vagy a történelmi idők kibiceinek fontoskodásai semmit sem jelentenek. Csak aki ott járt, ahol az ég dörgött, de ott imádkozva és gondolkozva, és idegileg is egészségesen lépett ki a küszöbön, az tudhat tovább menni a megkezdett ösvényen. Dominique Chenu szavaival: az Evangélium mellett olvasni kell a történelmet is, de a történelmet az Evangéliummal kell olvasni!

Számunk szerzői:

Szennay András teológus, ny. pannonhalmi főapát, a Teológia főszerkesztője

Farkas Beáta jogász, közgazdász, JATE

Tuba Ivánpiarista, teológiai tanár

Jász Attila költő

Varga Zsuzsa művészettörténész

Kereszténynek lenni itt és most

RÓNAY LÁSZLÓ

Kereszténynek lenni — alighanem minden korszakban ugyanazt jelenti: Krisztus tanítását követjük, az Ő jegyében élünk. A kereszténységnek ezt az életelvszerűségét nem nagyobb befolyásolja, itt és most vagyunk-e keresztények, vagy tegnapelőtt gyakoroltuk-e hitünket. Haladunk-haladunk a földi történelemben a nekünk rendelt pályán. Van a jézusi figyelmeztetések között egynehány, amelyeken előre haladtunkban újra meg újra érdemes elgondolkodnunk. Mélyebb értelmük megértéséhez persze szűk a mi horizontunk. Azt mondta: „Ne vigyetek magatokkal poggyászt az útra.”

A keresztény életforma egyik legnagyobb akadályozója, gátja, hogy megvalósítói mindenkor alaposan felpakolnak. Így van ez ma is. Nem a lényegre, az evangéliumra, annak szellemére összpontosítjuk figyelmünket, hanem a poggyászra, a mellékes dolgokra. Egy kicsit mintha a hierarchia is beleesnék ebbe a hibába. Vagy egyszerűen csak történelmi örökség volna ez? Nem tudom. De abban biztos vagyok, hogy sok csomaggal sosem érünk a jövőbe, hiszen a múlt kacatjait, lomjait hurcoljuk magunkkal.

Nincs semmi különbség a tegnapi és a mai kereszténység legmélyebb értelme között. Tegnap nehezebb volt hitünket gyakorolni. Tapasztaltuk, hogy ez életben, a hétköznapiakban hátrányt szenvedett, aki kereszténynek vallotta magát. De a dolgok lényegén ez mit sem változtat. Nem lehettem igazgató, de maradhattam keresztény. Szabadon alakíthattam magam. Abban senki sem akadályozhatott meg, hogy megvalósítsam az evangéliumi szellemiséget. Senki sem állíthatja, hogy nem imádkozhatott. Legfeljebb nem adatott meg a lehetősége arra, hogy nyilvánosan vallja meg hitét. A hit minőségének azonban nem az a kritériuma, nyilvános-e.

Kereszténynek lenni — ez a tény mindenkor kötelességemmé teszi, hogy igyekezzem minél mélyebben megismerni hitemet, annak igazságait.

Ebben a vonatkozásban már komolyak a bajok. Nemcsak a saját ismereteink hézagosságak, nemcsak azt kell fájdalmasan tapasztalnunk, hogy nemzedékek nőttek fel elemi hittani ismeretek híján, hanem azt is, hogy az a szemléletmód, melyet oly lelkesen üdvözöltünk a II. Vatikáni zsinat idején, s amelynek előkészítéséért a magyar katolicizmus jeles személyiségei is sokat tettek, mintha vesztített volna lendületéből. Az a szellem pedig, amelyet sok esetben magukat katolikusoknak vallók között is tapasztalhatunk, nem mindig keresztényi. Túlhangsúlyozzuk a tekintélyelvűséget, nem hagyunk teret a szeretet szabad mozgásának. De a kereszténység leglényegén ez a fájdalmas tapasztalatunk nem változtat, ettől akadálytalanul gyakorolhatjuk s valósíthatjuk meg az összes erényeket.

Ha a mindenkori keresztényi magatartás alapstruktúráját keressük, egykönnyen ráakadhatunk; Isten és felebarátunkat — embertársunkat — kell szeretnünk. Az istenszeretet nehezen átérezhető, nagyon összetett tevékenység. Emberek vagyunk, pontosan tudjuk, érezzük, milyen az emberi, az egymás iránt

érett szeretet tartalma. Ennek meghaladására lehet és kell törekedni, amikor Istennel való kapcsolatunkon munkálunk, de a lényegébe nyilván csak a szentek és a misztikusok hatoltak be. Nekünk az igyekvés, a törekedés marad, a remény, hogy igyekvésünk, törekvésünk közben jut annyi a kegyelemből, amennyit az igazságos a könyörületes Isten ad.

Az ember és ember közötti szeretet eszméjét ennek a századnak sikerült teljesen megcsúfolnia. Miképpen lehet a szeretetről szólni a haláltáborok, halálmezetek, lágerek és a bombák árnyékában? Egyetlen esélyünk maradt; az imádság. És egyetlen lehetőségünk; környezetünkben a szeretet jegyében élni. Kisugározni, szellemét élővé tenni például a családban, munkahelyünkön. A mai magyar társadalomnak szüksége volna ilyen s egyéb szeretetközpontokra.

„Itt és most”. Nem tegnap, nem tegnapelőtt, hanem: itt és most kell értelmeznünk, megvalósítanunk keresztény küldetésünket. A mai magyar társadalomban, amelynek irányítói maguk is gyakran hangoztatják ezeket az eszményeket, s igyekeznek őket az életbe is átültetni, áttörve a nem csekély ellenállást, a múltból megmaradt előítéleteket, félelmeket.

„Add meg a császárnak, ami a császáré”. Nem egykönnyen értelmezhető kijelentés. Talán nem merészség így értelmezni: add meg a világnak, ami a világé, kötelességed eszményeidet környezetekben valóra váltani.

Nem az a kötelességünk, hogy minden áron, minden helyzetben politizáljunk. Semmi sem olyan veszélyes a mai magyar társadalomban, mint a dilettantizmus. Az elmúlt évtizedekben meglehetősen sok kínos, évtizedekig továbbrezgő következményekkel járó ostobaságot, hozzá nem értést tapasztalhattunk. Akinek tehetsége van, nyilván jótékonyan szolgálhatja a keresztény eszmék térhódítását a politikai gyakorlatban, a keresztény-szociális eszmék megvalósulását a hétköznapi életben, azok vezérlő elvételét a gazdasági életben.

Krisztust nem egyszer provokálták. Meg kell szoknunk, hogy bennünket is provokálnak. Az ő mindenkori magatartása e vonatkozásban ma is a legjobb példánk.

Az itt és most, azaz a hétköznapi életben tanúsított keresztény magatartás fontos eleme a kritika gyakorlása. Önkritikusnak és kritikusnak kell lennünk. A magyar katolikus egyházban nyilván bőven akad javítani való. S akad körülötünk is, a társadalmi élet mezőin.

Vajmi kevésbé lelkesítő látnunk, milyen sokan öltöznek keresztény mezbe manapság, hányan vállalnak közszereplést — vagy ajánlkoznak föl erre — azzal a jelszóval, hogy az elmúlt években, évtizedekben elnyomott, kisémmizett keresztények voltak ők is, s érintetlenül őrizték hitüket, meggyőződésüket. Közülünk jó néhányan az őrzésnek sajátos formáját választották, habozás nélkül helyezkedtek bele Júdás szerepébe. Néha megkísért manapság a baljós érzés, aki sebesebben fut a leveses tálhoz, nagyobbat merít belőle.

Ebben a vonatkozásban is kötelességünk az igazságot szolgálni. Nem ítélni, szolgálni. Ennek a szolgálatnak elengedhetetlen része az arikulálás. Ironikus, kárörvendő hallgatással semmiképpen sem szolgálhatjuk az értékközpontú társadalomépítést úgy.

Itt és most sem szabad azonban a múltékonnyat, a romlandót előnyben részesítenünk. Higgadtan kell élnünk, kezünkkel a másik kezét, s nem követet keresgélve.

A „kereszténynek lenni” életmodell sokkal fontosabb, mint az „itt és most” időmeghatározás. Az egyik örök, a másik mulandó. Am küldetésünk szerint a mulandóban kell szolgálnunk az örököt. Ezért is kell segítenünk intézményeink építését vagy újrafelállítását. Nem ezzel, hogy egy másik értékföldet lerom-

bolunk, megsemmisítünk. Romokból nehezebb építkezni, mint bölcsen válogatott téglákból.

„Kövess engem”. Nem, ezek nem nagy szavak. Nem harsognak. Aki mondta, csendesen szólt, s nyugalmasan indult előttünk. Halad át a századokon, az ezredéveken. Hagyjuk hát a motyót, a fölösleges dolgokat. Induljunk utána, amint kívánja, ahogy mondja.

KUNSZT GYÖRGY

A kereszténységnek, a keresztény embernek egyetlen *abszolút* — *bármely* helyzetben aktuális — lehetősége és feladata van: az evangéliumok (és az apostolok levelei, a keresztény hagyomány) szerinti közösség és élet. Ezt az — abszolút — lehetőséget és feladatot életün *ninden* helyzetében adaptálnunk kell *aktuális, konkrét* szituációkra.

Ennek az adaptálásnak egyik meditatív-spekulatív gyakorlata az lehet, hogy a konkrét szituációval a fejünkben (és szívünkben) felhívjuk az emlékezetünket, hogy szóltassa meg bennünk az evangéliumoknak (s a hozzájuk kapcsolódó szent gondolkodásnak) azokat a szavait, mondatait, amelyek az adott szituáció szempontjából a leginkább revelánsak; ezt követően erőfeszítést teszünk arra, hogy értelmezzük, ami elhangzik bennünk.

A Vigilia körkérdését megkapva, mai helyzetünket indikáló közérzetem felerosításával elkezdtem magamban ezt a meditatív-spekulatív gyakorlatot; az emlékezetem mélyéről a következők emelkedtek ki:

1. „Keressétek először az Isten országát, s a többiek hozzáadatnak”
2. „Szeressétek ellenségeiteket”
3. „Nem békét hoztam, hanem háborút”
4. „Vedd fel keresztedet és kövess engem”

Az evangéliumi emlék-generálást itt abbahagytam, s az emlékezetem ellenőrzésére és segítésére kikerestem a kapott részeket. A következőket találtam.

1. „Ne aggódjatok mondván: Mit eszünk vagy mit iszunk vagy mivel ruházkodunk? Mert mindezt a pogányok keresik. Hiszen tudja a ti Atyátok, hogy mindezekre szükségték vagyon. *Keressétek azért először az Isten országát és az ő igazságát és ezek mind hozzáadatnak nektek.*” (Mt 6.31—33)

2. „Hallottátok, hogy mondatott: Szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet. Én pedig mondom néktek: *Szeressétek ellenségeiteket; jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnek, és imádkozzatok üldözőitekért és rágalmazóitekért, hogy fiaii legyetek Atyátoknak, ki mennyekben vagyon, ki napját fölkelti jókra és gonoszakra, s esőt ad az igazaknak és hamisaknak. Mert ha azokat szeretitek, kik titeket szeretnek, micsoda jutalmatok leszen? Nem azt cselekszik-e a vámosok is? És ha csak atyátofiait köszöntitek, mi különöset műveltek? Nem azt cselekszik-e a pogányok is? Legyetek tehát tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes.*” (Mt 5.43—48)

3. „*Ne véljétek, hogy békét jöttem hozni a földre; nem jöttem békét hozni, hanem kardot. Mert elválasztani jöttem az embert atyjától, a leányt anyjától, és a menyét napától; és ellenségei az embernek az ő házanépe. Aki atyját vagy anyját jobban*

szereti, mint engem, nem méltó énhozzám, és aki fiát vagy leányát jobban szereti, mint engem, nem méltó énhozzám.” (Mt 10.34—37)

4. „Aki utánam akar jönni, tagadja meg önmagát, *vegye föl keresztjét és kövessen engem*. Mert aki meg akarja menteni életét, elveszíti azt, aki pedig elveszíti életét énérettem és az evangéliumért, megmenti azt. Mert mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének pedig kárát vallja? Hisz mit adhat az ember cserébe lelkéért? Mert aki szégyenel engemet és az én ígéimet ebben a parázna, elfajult és bűnös nemzedékben, az Emberfia is majd szégyenleni fogja azt, mikor eljön Atyjának dicsőségében.” (Mk 8.34—38)

Mindezt nem egyszer hallottuk (nem egyszer elfelejtettük), s mindezt érteni véljük (vajon milyen jögon?). De mit mond mindez mai helyzetünkben?

Azt mondja-e a fölhallott és idézett első rész (a „Keressétek először”), hogy nem kell visszafizetni huszonegy néhány milliárd dollárnyi adóságunkat? Szó sincs róla, ez csak azt mondja, hogy először az Isten országát és az ő igazságát kell keresni.

Azt mondja-e ez a rész, hogy nem kell privatizálni az állami tulajdont? Szó sincs róla, ez csak azt mondja, hogy először az Isten országát és az ő igazságát kell keresni.

Azt mondja-e ez a rész, hogy nem kell ösztönözni a hazai és a külföldi vállalkozókat és beruházókat? Szó sincs róla, ez csak azt mondja, hogy először az Isten országát és az ő igazságát kell keresni.

Azt mondja-e ez a rész, hogy nem állunk az életszínvonal további súlyos romlása előtt? Szó sincs róla, azt azonban mondja, hogy első teendők nem a jajongás és nem ki-ki sorsának és szerepének öntetszelgő, teátrális patetizálása, hanem az, hogy először az Isten országát és az ő igazságát keressük.

Ha minderre a nem-keresztény elveszti a türelmét és ingerülten felcsattan, hogy miféle mellébeszélés folyik itt és mi a csoda ez az emlegetett „Isten országa”, akkor a valódi keresztény meglepődéssel konstatálja, hogy kezdetét veheti (a persze semmiképp sem idillikus) dialógus a keresztény és a nem-keresztény gondolkodás (és vele járó életfelfogás) között. A keresztény hitből és életbölcsestől származó meggyőződés szerint mindenestre az elérhetetlennek látszó csak az elérhetetlennél is nagyobbra, igen nagy problémák esetén az elgondolható legnagyobbra törekedve, mintegy e törekvés melléktermékeként érhetjük el, amint ezt az ennek az összefüggésrendszernek a szempontjából leginkább mértékadó magyar, magyar-zsidó gondolkodó: Szabó Lajos *gazdaság és gazdaságtani elemzéseiben* többször, több variációban is kifejtette.

Mit mond mai helyzetünkben a fönt hallott és idézett második rész (a „Szeressétek ellenségeiteket”)?

Vegyük példának a hordó-vitát. Az érdekeltek egyik blokkja meg van győződve róla, hogy a parlamentben az hangzott el, hogy „hordót a zsidónak”, a másik blokk pedig igazolt meggyőződésévé avatta, hogy ez hangzott el: a hordót „a szónoknak” kivánták. Az első blokk meg van győződve róla, hogy a másik blokk által bemutatott igazolás hamisító manipuláció, az ezzel vádolt blokk viszont arról van meggyőződve, hogy az első blokk csak azért nyúzza a végtelenségig a hordó-ügyet, mert ez jól jött neki ahhoz, hogy ebből nemzetközileg is masszív politikai tőkét kovácsoljon. Mármost, azt jelenti-e az ellenségek szeretére irányuló propozíció, hogy az ellentétes előjelű két hordó párt a reálishan fennálló animozitások feloldása nélkül egymás nyakába boruljon? Nem: ez

olyan „langyos” álmegoldás lenne, amit a Jelenések Könyve „szájából kivetni-valónak” minősített. (Jel. 3.15—16) Azt azonban jelenti ez a propozíció, hogy az animozitásoktól fertőzött lelkületek kitisztításában kölcsönösen érdekelt felek vizsgálat tárgyává teheték volna, hogy a megtisztításnak nincs-e hatékonyabb (a másik féllel érdemben szóbaálló) módja annál, mint hogy az egyik fél bepanaszolja a világsajtónak, hogy milyen piszkos elemektől fertőzött ez az ország, a másik pedig olyan magyar sajtóról álmodik, amely mindenképpen és csak az ő felfogását mondja igaznak. A lélekirtás, lélekyilkolás mindenféleségére (s előbb-utóbb a fizikai erőszak és a fizikai megsemmisítés tolerálása és épp az elszánására is) kapható gyűlölet megszüntetését csak egy módon lehet abszolút értelemben akarni: lényegében adva fel az ellenséggel szembeni izolálódást és lényegileg melle bele az ellenséggel felvett identifikációs dráma életre-halálra szóló küzdelmébe, az ellenségeink szeretésének ezt a radikalizmusát, s e radikalizmus hatékonyságának természetrajzát Szabó Lajos pszichológiai szemináriumain sokrétűen elemezte.

Az előzőkben idézett harmadik rész („Nem békét, hanem kardot hoztam”) fontosságára az eddigiekben úgy érzem már eleget utaltunk. Nincs bántóbb és bénítóbb félreértése és félremagyarázása a kereszténységnek, mint az a szuggeszció, hogy a kereszténység az elvetlen megbékélés világtörténelmi — és banális hétköznapi — programja. (Különösen nagy a felelőssége azoknak a gondokodóknak, pártoknak, stb.) akik a kereszténység nevében lépnek fel, de csak etikai és mindenféle értelemben vett jellegtelenséget, a feszültségek mindenkori gyáva és tehetségtelen elkerülését tudják árasztani.)

A keresztény ember végső próbaköve a kereszt; a kereszt a végső próbakő, abban az értelemben, amely Márk evangéliumának idézett fejezetéből kiviláglik, s amely a másik két szinoptikus evangélistánál hasonlóan szerepel, szinte szóról-szóra megegyező módon. A „kereszt” itt a keresztény ember sorsszerűen konkrét egzisztenciája, ennek az egzisztenciának a terhe, annak a világnak a felelősségszerű súlya, amelyhez emberi kötelezettségeink kötnek. Ez a „kereszt” (családi és minden más, konkrét emberi értelemben adott) hozzátartozóinknak a miennkel közös élete, amely tőlünk is, vagy elsősorban tőlünk függ, a mi helytállásunktól, szívünkötől, szellemi (vagy nem csupán szellemi) erőfeszítésünkötől, értelmünkötől, akaratunkötől. Sokszor lázadozunk az ebből származó felelősség terhe ellen, sokszor úgy érezzük, hogy ettől a tehertől meg kellene szabadulnunk; meg kellene szabadulnunk — gondoljuk — hogy „magunk életét” élhesük. Ez viszont az a dilemma, amelyben elvállik, hogy valaki keresztény-e, vagy sem. Mert a keresztény ember ebben a helyzetben „megtagadja önmagát”, s „fölvesszi keresztjét”, a számára sorsszerűen adott közösség szolgálatát. Ebben a keresztény ember „követi” az evangéliumokból és lelke mélyéről ismert megváltóját, aki — a keresztény ember hite szerint — az egész világ keresztjét vette magára, hogy ezt a világot megváltssa. Ebben a keresztény ember hasonlítani akar megváltójához, ez az az egzisztenciális szituáció, amelyben az „imitatio Christi” aktualizálódik. Ezzel a vállalkozással azután a keresztény ember világának megváltójává lehet, rendszerint csupán parciálisan. Mindenesetre ennek is feltétele, amit Máté 11.29 Jézusa mond: „Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatosszívű.” A „kereszt”-nek ez a „fölvétele” az, amivel a keresztény ember a legtöbbet — az életét — adja a világnak.

Harmat Pállal

— *Kérjük beszéljen először mindennapi munkájáról. Mit jelent pszichiáternek lenni a XX. század végén? Mennyi a közvetlen emberi kapcsolat a mai kezelésmódokban? Mi az orvos, mi a klinikai gyógyítás és a megértő emberi segítség összefüggése ezen a területen?*

— Kórházi ideg- és elmegyógyászként a magatartás, az értelmi és az érzelmi élet, az idegrendszeri és agyműködés legkülönbözőbb zavarai van dolgom. Ebbe, ha pályám egészét tekintem át, éppen úgy beletartozott a fájdalmas porckorongsérv vagy az egyén magatartását és agyműködését is megváltoztató AIDS, mint a szexuális élet lelki eredetű zavara vagy a hirtelen kitörő, szervi okokra vissza nem vezethető súlyos elmebaj. Pszichiáternek és neurológusnak lenni számomra azt is jelenti, hogy az élet tarkasága és változatossága — a betegek számára természetesen szükségyszerűen tragikus vagy legalább hátrányos módon — mindennapi munkámban is szüntelenül jelen van. Hol a kálium-anyagcsere zavarai, hol az iraki gázháborús fenyegetőzés miatti, Közép-Európában is meglévő félelmekkel kell foglalkoznom.

A közvetlen emberi kapcsolat szerepe az orvos-beteg viszonyban annál fontosabb, minél hosszabb a kontaktusom a beteggel és minél közelebb áll a kezelési forma a pszichoterápiához. Amikor el kell döntenem, hogy a közlekedési balesetet elszenvedett, látszólag jó állapotban levő egyén agyrázkódást vagy agyzúzdást szenvedett-e el, és esetleg egy-két óra, a vizsgálatok lefolytatása után újra haza lehet engedni, az orvosi munka „mesteremberi” jellegzetességei állnak az előtérben, és — bizonyos alapvető, egyszerű magatartási sajátosságoktól eltekintve — mind az orvos, mind pedig a beteg személyisége viszonylag alárendelt szerepet játszik.

Egy hónapokig, évekig tartó pszichoterápia képviseli a másik végletet. Itt az orvos inkább a személyiségével hat, mint a mégoly szükséges és éppen a kuruzslás elburjánzásának korában okvetlenül elsajátítandó pszichoterápiás technikai készségeivel. Ezen a területen valóban lehetetlen a klinikai gyógyítás a megértő emberi segítség nélkül. Agyhártyagyulladás az orvos akkor is meggyógyíthat, ha nem rokonszenvezik különösebben a beteggel, és nem is gondol tudatosan arra, hogy segíteni akar neki; neurózist, depressziót, szexuális zavart aligha.

— *Milyen újabb irányzatok léteznek a pszichiátriában az utóbbi évtizedekben? Egyáltalán, milyen irányban halad az orvostudomány ez a különös ága? Fejlődik-e?*

— A pszichiátriában továbbra is jelen van a pszichogenetikusk, a különböző betegségeket lelki okokkal és az organogenetikusk, a kórfolyamatokat szervi elváltozásokkal magyarázó áramlat. Úgy tűnik, hogy az organogenetikusk irányzat

súlya erősödőben van. Ez részben azzal magyarázható, hogy a szociálpszichiátriai irányzatnak kétségtelen előrehaladása ellenére bizonyos, a hatvanas-hetvenes években tett ígéreteit — például az elmeegógyintézetek nélkülözhetővé tételét — nem sikerült beváltania. Másrészt pedig az agyműködés biokémiai alapjairól is sok, ha egyelőre nem is kellőképpen rendezett és konzisztens ismeretet sikerült összegyűjteniük a szervi alapokon álló agykutatóknak.

Valószínű, hogy a pszichiátria újabb paradigmaváltás előtt áll abban az értelemben, ahogy Thomas S. Kuhn amerikai tudománytörténész használja magyarul is megjelent könyvében ezt a kifejezést. Ez az új paradigma talán az agyműködés folyamatainak és a magatartás, az érzelmi élet jellegzetességeinek összekapcsolására irányul majd. Máris létezik és egyre erősödik a pszichoneuroimmunológia, amely párhuzamot talál például az egyént ért lelki megrázkódtatások és az immunrendszer biológiailag-kémiai jól megfogható folyamatai között: immunológiai alapon, sejtszintig lebontva magyarázza azt a közismert jelenséget, hogy az özvegyek viszonylag rövid idővel házastársuk halála után gyakran maguk is az áldozatául esnek valamilyen szervi, a leggyakrabban szívbetegségnek. A lelki megrázkódtatás és a szervi kórfolyamat között összefüggés van, amelyet az immunrendszer közvetít a vérben létrejövő bonyolult folyamatok révén.

— *Lát-e különbséget Magyarország és Ausztria között a pszichiátria megítélését illetően, az orvostudomány területén betöltött arányát illetően?*

— Ausztriában minden bizonnyal kevesebb, ha nem is hiányzik a pszichiátriával szembeni előítélet; sokkal szomorúbb azonban, hogy Magyarországon jóval kevésbé fejlett a pszichiátria intézményrendszere. Ezt fontosabbnak tartom az elmeegógyászattal kapcsolatos beállítottságnál. Ausztria és Magyarország pszichiátriai, egészségügyi intézményrendszerének összehasonlítása megmutatja, hogy mi a különbség egyrészt egy virágzó gazdaságú és társadalmilag kiegyensúlyozott, szilárd, másrészt pedig egy gazdasági-szociális válsággal küzdő, lerongyolódóban lévő ország szociálpolitikai lehetőségei között. Tömören úgy foglalható össze, hogy ugyanannál a betegségnél Ausztriában a gyógyulás esélyei jobbak, mint Magyarországon, utóbbinál viszont a rokkantság vagy — súlyos szervi betegség esetében (ahová persze az életet általában nem fenyegető pszichiátriai kórfolyamatok nem tartoznak oda) — a halálos kimenetel veszélye a nagyobb.

Akár tetszik, akár nem, fejlett egészségügy, fejlett pszichiátria csakis jómódú, kiegyensúlyozott politikai viszonyokkal rendelkező országokban lehetséges. Be kell vallanom, hogy nem hiszek tanítómesterem, Levendel László professzor „humanista orvoslás”-konceptiójában — tehát abban, hogy az anyagi javak Magyarországon elkerülhetetlen szűkösségét az egészségügyben pszichés odafordulással ellensúlyozni lehet.

— *Mi az összefüggés és kapcsolat ma a pszichiátria és pszichológia között?*

— A pszichiátriához legközelebb a klinikai (régembi kifejezéssel orvosi) pszichológia áll, amely a pszichiátriai és pszichoszomatikus betegségekkel kapcsolatos tapasztalatokat dolgozza fel a lélektan sajátos módszereivel és eszközeivel. De merít a pszichiátria más pszichológiai részdiszciplínák eredményeiből is: a csoportterápia például nagyon sokat köszönhet a szociálpszichológia csoportelméleti áramlatának. A művészeti terápia a művészetpszichológiának adósai, az

elmebetegek szociális helyzetének elmélete a deviáns magatartás teóriájának, a terápiás közösség irányzata a szociometriának, és így tovább.

A kapcsolat kétirányú: a pszichiátria a saját, klinikai tapasztalatait a maga részéről a pszichológia rendelkezésére bocsátja. A behaviorista iskolák minden bizonnyal nagyon sokat hasznosítottak a magatartásterápiák nyomán felgyűlt tapasztalatokból. A pszichológia eddigi legjelentősebb forradalma, a pszichoanalízis létrejötte is a klinikai gyógyítással függ össze: Freud tapasztalataival, amelyeket a neurotikus betegek kezelése során szerzett. Úgy tűnik, hogy az idők folyamán egyre nagyobb lesz a humán etológia, a viselkedéslélektan klinikai jelentősége.

— *Mi a lélek fogalma a mai orvosi elmélet és klinikum meghatározása szerint? Van-e egyáltalán operacionalizálható meghatározás?*

— A lélek fogalma a mindennapi tudatnak köszönheti (több ezer évvel ezelőtti) létrejöttét. A tudomány ugyan a mindennapi tudattól rugaszkodik el, de el is kell szakadnia tőle előrehaladása érdekében. Ezért a lélek fogalmával önmagában a modern, nem spekulatív és nem metafizikai, hanem empirikus vagy kísérleti megalapozottságú pszichológia nem tud sokat kezdeni. Ugyanez vonatkozik a vallás lélekfogalmára is: mindaz, amit a pszichológia és a vallás mond a lélekről, lelki működésekről, nem feltétlenül ellentétes vagy egymás érvényességét kizáró, de mindenesetre eltérő, másfajta.

A mindennapi orvosi gyakorlatban, de a tudományos kutatásban is inkább lelki, pszichés működésről vagy funkciókról beszélünk. Ilyen lelki funkció a figyelem, a tudatállapot, az éberségi fok az érzelmi állapot, a hangulat, a késztetés, a tájékozottság, az emlékezőképesség, az intelligencia. Ezek a pszichés funkciók vizsgálhatók mind kísérleti módszerekkel, mind pedig a pszichopatológia módszereivel, vagyis úgy, hogy az orvos megfigyeli és értelmezi a beteg magatartását. A pszichés részfunkciónak van operacionalizálható tudományos meghatározásuk, a léleknek a pszichés részfunkciók taxatív felsorolásán túl nincs.

— *Ön néhány évvel ezelőtt jelentős figyelmet keltett Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis című könyvével a magyar társadalomtudományi kutatók körében. Miben látja a hazai freudizmus szerepét a század első felének szellemi életében? Van-e, lehet-e hatása ennek a hagyománynak a mai szellemi életre?*

— A pszichoanalízis hatása a magyar szellemi életre mély és átfogó volt; századunk társadalomtudományi áramlatai közül talán a legjelentősebb. Befolyása mindenekelőtt a pszichiátriára és az irodalomra volt erős. Közismert, hogy milyen nagy szerepet játszott a freudi elméletrendszer Babits Mihály, Csáth Géza, József Attila, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső művészetében.

A pszichoanalízis vitalitását bizonyítja, hogy igen erős ellenállással kellett megküzdenie. Az ellenállás a lehető legkülönbözőbb oldalról érkezett: a hivatalos tudománytól, a konzervatív szexuális etikához ragaszkodó keresztény egyházaktól, a sztálinista marxizmustól, az organikus pszichiáterektől, az antiszemitáktól. Igaz, hogy — mint minden eszmerendszernek — a pszichoanalízisnek is voltak és vannak bírálatra méltó oldalai, tételei. De sajnos Magyarországon a pszichoanalízist sokáig nem objektív kritikának vetették alá — ami pedig elősegítette volna elzárkózó tendenciái felszámolását és elavult alkotórészei kiselejtését —, hanem durván és méltatlan érvekkel támadták, nemegyszer rendőr után kiáltva.

Ma a pszichoanalízis mindenekelőtt a klinikai pszichológiában van jelen. Egyre erősebb a mélylélektani hagyomány pszichológiatörténeti kutatása. A magyarországi pszichoanalízisre önvédelmi okokból jellemző volt a társadalomtudományi önkorlátozás, ez a változó viszonyokkal talán gyengülni fog; ezt jelzi a Thalassa című pszichoanalitikai folyóirat társadalomtudományi száma. Szükség lenne a pszichoanalízis jelenlétére az irodalomtudományi kutatásban. Úgy tűnik, hogy az írókra jóval kevésbé hat Freud, mint a nagy Nyugat-nemzedék alkotóira, ezt persze nem lehet erőltetni.

Ami a vallás és a pszichoanalízis viszonyát illeti: az 1945 és 1948 közötti időszak egyik legnagyobb pozitívuma az volt, hogy Magyarországon is megindult a mélylélektan és a keresztény egyházak közeledése, az, ami régebben a Tóth Tihamér-i szellemiséget képviselő vagy antiszemita hangokat hallató keresztény irányzatokkal lehetetlen volt. Ezt a pozitív fejlődést, ami a nyugati országokban ma már szinte magától értetődő, a kommunista hatalomátvétel durván félbeszakította. Mind a kereszténység, mind a pszichoanalízis üldözött vaddá vált, s nem volt idejük és energiájuk egymással foglalkozni.

Remélhető, hogy változás előtt állunk ebben a vonatkozásban is, ami persze főleg a különböző keresztény lapok pszichoanalitikai tárgyú publikációi révén már évekkel ezelőtt megindult. Nyilvánvaló, hogy vallásos embertől nem lehet elvárni Freud *Egy illúzió jövője* című könyvének elfogadását. Ez a mű azonban, bármennyire szerves terméke is bizonyos értelemben Freud életpályájának, nem tartozik a pszichoanalízis mai törzséhez. A kapcsolódási pontok az efféle elválasztó mozzanatoknál jóval számosabbak: a pszichoanalitikus beállítottságú valláspszichológiától a mindennapi klinikai gyógyítás feladatain át a humanizmus lélektani felfogásáig számos kérdés van, ahol pszichoanalízis és kereszténység párbeszédet, eszmecserét folytathat, s ahol a két irányzat hangsúlyai talán más jellegűek, de semmiképpen nem vagy csak ritkán ellentétesek, egymást kizáróak. (Nem hallgathatom azonban el, hogy a szexuális erkölcs vonatkozásában a pszichoanalízis véleménye és a jelenlegi hivatalos katolikus egyházi álláspont inkább az utóbbi, nehezen összeegyeztethető csoportba tartozik.)

— *A technikai civilizáció előrehaladott korát éljük. Vajon elősegíti-e ez a mindennapi élet szintjén is érzékelhető fejlődés a teljesebb emberi kibontakozást, vagy gátolja? Van-e, lehet-e szerepe ilyen időben a humanizmusnak? A homo faber találmányjai mellett mi lehet a szava a spirituális embernek?*

— Közhely, hogy a technika alapvető módon értéksemleges, és jóra meg rosszra egyaránt használható. Ideggyógyásként tanúja lehettem, miként forradalmasította a szervi idegbetegségek vizsgálatát a komputertomográfias röntgentechnika, amelynek valószínűleg emberek százai köszönhetik az életüket vagy az egészségüket. Az efféle példákat még hosszasan lehetne sorolni. Mégis azt hiszem, hogy korunkban a technika alkalmazásának hátrányos, destruktív oldalai állnak az előtérben.

Mindezt nem csupán az jelzi, hogy annak a kétes kiváltságnak lehetünk részesei: átélhettük a csernobili tragédiát, az emberiség történetének eddigi legnagyobb ipari katasztrófáját, amelyhez képest a századforduló korának emberét annyira megrázó és már a maga korában jelképesnek felfogott Titanic-katasztrófa nagyságrendjében eltörpül. A technika további veszélyeit jelzi a feltartóztathatatlannak látszó módon előrenyomuló, „lassú” és „csendes” környezet-szennyezés, és az a körülmény, hogy mind a zsarnoki, mind pedig a bürokrati-

kus hatalom lehetőségei megsokszorozódnak a technika újításainak alkalmazása révén.

Ilyen körülmények között a humanizmus iránti szükséglet nemcsak fennmarad, hanem szükségszerűen erősödni fog. Ennek persze nem csupán a technikai civilizáció árnyoldala lesz az oka.

Az igazi, az antik és a zsidó-keresztény hagyományból, a reneszánsz és a felvilágosodás eszméiből táplálkozó humanizmusnak — és a humanista áramlatnak minden bizonnyal még nagyon hosszú időre ezek maradnak a forrásai az európai ember számára — elválaszthatatlan része az emberi egyenlőségbe vetett hit, annak átélése, hogy minden egyes ember az egész emberiség alkotórésze. Itt természetesen nem az emberi tehetségek és képességek egyenlőségének feltételezéséről van szó, hiszen ez nyilvánvalóan képtelenség. Pszichoanalitikus szempontból az emberek egyenlősége lelki struktúrájukból, a tudattalannak és megnyilvánulási formáinak (az álomnak, a mítoszoknak, a szimbolikus formáknak, a lelki élet zavarainak) egyetemességéből következik. Mindaddig, amíg Magyarországon vagy tágabb környezetünkben jelen vannak vagy újra jelentkeznek az emberi egyenlőséget nyíltan vagy burkoltan kétségbevonó „ordas eszmék” — mindenekelőtt a kirekesztő jellegű nacionalizmus, a rasszizmus, és az idegengyűlölet —, a humanizmus szerepe nyilvánvaló és fontos.

A humanizmus mindig elhatárolódás is az antihumánus áramlatoktól. Korunk humanizmusának a maga eszközeivel korunk antihumánus eszméitől, az új fanatikus irányzatoktól kell elhatárolódnia és felvennie a harcot ellenük. Az elhatárolódás tárgya az emberi élet legkülönbözőbb területeire kiterjedő elbürokratizálódás is, amely ugyan nem sorolható a fanatizmusok csoportjába, de nem kevésbé emberellenes.

A pszichoanalízis humanizmusa jelentősen különbözik a keresztény, az egzisztencialista vagy a szocialista humanizmus tradícióitól, de sok bennük a közös vonás is. A különbözőség nem csupán például a szekularitásban vagy a pszichoanalízis törzsének politikai semlegességében van (Freud elutasította mind a vallást, mind pedig a szocializmust, míg az ugyancsak a mélylélektanhoz vonzódó Noszlopi gyakorló katolikus Fromm pedig szocialista humanistának vallotta magát), hanem abban is, hogy más a keresztény vallás, más az egzisztencialista filozófia és mozgalom, más a szocialista eszme és más a pszichoanalízis speciális feladata és társadalmi funkciója. A humanista áramlatok azonban kiegészítik egymást és útjaik valahol találkoznak. Közös bennük a szeretet, a tolerancia és a béke alapvető értéként történő elfogadása.

— *Mi lehetne az ezredforduló humanizmusának néhány alapvető szempontja? Hogyan látja ezt a gyakorló pszichiáter és tudománytörténész?*

— Dinamikus pszichiátriai szempontból a humanizmus a tárgyszeretet (vagyis a külső tárgyra, nem pedig az egyén saját magára) irányuló szeretet — ha úgy tetszik: a felebaráti szeretet — egy fajtája, amikor a libidó, a szexualizált pszichés energia nem csupán egy vagy néhány másik személyre helyeződik (ez ugyanis mint a szerelmi partner, a szülők, a testvérek, a gyerekek, a barátok stb. szeretete, bármily fontos és pozitív funkciójú is az egyén és a közösségek életében, még nem humanizmus), hanem nagyobb csoportokra, végső soron az egész emberiségre. Az én-határok konstruktív módon feloldódnak, s létrejön az az „óceáni érzés”, amelyről a *Rossz közérzet a kultúrában* című könyvében Romain Rolland-nal vitatkozva Freud beszél.

A felebaráti szeretettel egyfajta versenyben áll az önszeretet, a narcizmus, amikor a libidó pszichoanalitikus terminológiával a saját ént szállja meg. Bizonyos fokú narcizmus elengedhetetlen a pszichés egyensúlyhoz; ha azonban túlzott mértékű, akkor — lévén a libidó mennyisége, bármennyire nehezen mérhető is, véges — túl kevés jut a tárgyszeretet, vagyis az egyéneken kívül álló objektumok szeretetének céljaira.

Korunk egyik fő veszélyének a kirekesztő jellegű libidómegszállást látom: amikor az egyén saját magának, szűkebb környezetének vagy akár nemzeti-etnikai, vallási csoportjának szeretete az ezeken a csoportokon kívül állók elutasításával és gyűlöletével párosul. Pszichológiai értelemben az ilyenfajta egyén- vagy társaslélektani egyensúly nagyon labilis: az egyén belső egyensúlya csak akkor őrizhető meg, a csoport csak azáltal tartható össze, ha paranoid módon szítják a gyűlöletet a kívülállókkal szemben. A Gestapó-tiszt sémája, aki szeretetteljes módon zongorázik a családjának karácsonykor, majd a munkahelyén embereket kínoz halálra, bármennyire művészeti közhellyé kopott is, nem teljesen a fantázia szüleménye.

A pszichoanalitikus tradíció számára a humanizmus tudattalannal, pszichés struktúráknak ezzel a jelentős részben az állatvilágból magával hozott részével áll összefüggésben. A tudattalan nem antihumánus a szó filozófiai értelmében, de mindenesetre nem a humanista eszmék, beállítottságok, hagyományok egyénlélektani székhelye. Az utóbbi inkább az ideálokat is képviselő felettes én és a pszichés struktúra különböző részei között egyensúlyozó én (ego). A pszichoanalízis humanista tradíciójának középpontjában a tudattalan feltárása, a kisé elavult, a pszichoanalízis korábbi fejlődési fokát tükröző, de nem teljesen hamis kifejezéssel az ösztönök humanizálása áll. Az, amit Freud a magyarra legfeljebb szavaiban, de hangulatában nehezen lefordítható módon így fogalmazott meg: „Wo Es war, soll Ich werden”.

Kenyeres Zoltán

Következő számainkból:

500 éve született Szent Ignác

Morlin Imre, Bögös László, Jakó Klára írása

D. Szabó János: Vallásgyakorlás a hadseregben

Beszélgetés a jólétről és a megváltásról (Horváth Pál, Ludassy Mária,

Lukács László, Rapcsányi László és Rékai Gábor)

Keresztes Szent János: A Kármel hegyére vezető út

VARGA ZSUZSA

Corpusok

Miután a meghívó — de igazából a plakát sem nyújtott elég szabatos információt e kiállítás mibenlétéről, szükségesnek tartom tisztázni: a földszinti helyiségekben Érmezei Zoltán kiállítását láthatják *Corpusok* címmel; míg az alsó szinten Rauschenberger Jánossal közösen készült munkáik láthatók; melyet *Feltárásnak* neveztek el.

A Corpusok a művész legfrissebben készült művei; mondhatnám ezek tartalmazzák az *innovációs elemeket*; ezek *ma a legadekvátabbak alkotójukkal. Lefelé menet mintegy visszafelé követhetjük munkásságát, melyekben a passió-sorozat képez erős összekötő láncszemet.*

*

A Biblia az ember teremtéstörténetéből azt hagyományozta ránk, hogy Isten őt a saját képére és hasonlatosságára teremtette, azért, hogy uralkodjon minden élön és az egész földön. A föld porából formálta, és orrába lehellte az élet lehelletét. Így lett az ember élő lélekké.

És az élő lelkű ember veszi az agyagot, és formáz bele embert a maga képére és hasonlatosságára — csak életet nem tud lehellni belé.

Ki ez az ember?

— az, aki Isten kezéből került ki és uralkodik a földön, és most úrrá lett az anyagon?

— vagy aki evett a tudás fájáról, de csak azt tudta meg, hogy mezítelen?

Ki a művész?

— a maga ura — vagy Urának szolgája? Szolga egyáltalán, vagy szabad?

Mi az a jó és rossz tudása?

Mit jelent, mit ér az, hogy jó vagy rossz egy művészet, ha életünket nem tudjuk megtoldani egy nappal sem?

Van-e hatalma a művésznak — vagy mindez csupán az ő kiszolgáltatottsága itt?

Miféle művészet ez?

— az Isten majmolása?

vagy a Győztes híradása?

Mi az üzenettartalma? És kinek az üzenetét közvetíti?

Elhangzott a kiállítás megnyitójaként, 1990. december 12-én a Budapest Galéria Kiállítóházában

A Corpus-öntvény földből való kiemelése úgy hatott rám, mint egy utalás a Genézis említett soraira, mint egy emlékeztető, hogy az ember földből formáltatott. Igen, az *emberre* gondolok, és nem a szoborra, hiszen annyira kendőzetlenül, minden áttétel, minden veszteség nélkül ember akar lenni ez a műalkotás...

Azután a várakozás feszültsége, a meglepetés izgalma ragadott meg, hiszen ez a corpus még alkotójának is ismeretlen... még soha senki nem látta, csak most kerül napvilágra. Senki sem tudhatta, mennyire engedett az anyag az emberi akaratnak, amint már az öntőformába is beleadta a maga természetét azzal, ahogy befogadta, majd elengedte az élő testet. Senki sem ismerhette előre, milyen lesz ez a második *megtestesülés*...

A hasonló módon, saját arcuk, testük anyagba nyomásával készített szobraikat eddig mindig önmaguktól elidegenítve nevezték meg *nyomoknak*, lenyomatnak *kitöltéseinek*, majd *szobroknak*, pillanat- és lepelszobroknak. Most annak vagyunk tanúi, hogy a művészi tevékenység eredménye, a tárgy egyszerre csak *testté válik*. Mégpedig nem a geometria fogalmi rendszerének értelmében, hanem a keresztény misztérium szellemében: *corpusszá*.

Az emberi test-öntvény kétszeres átlényegülést szenved el: egyszer elidegenedik az „élő lelkes embertől”, az élő emlékévé rögzül, másodszer, alkotója újabb impulzusa folytán, melyben megnevezi művét: átlényegül. Többé nem a művész lenyomata csupán, hanem valaki másnak a lényegét kezdi hordozni. A Corpus nem bármilyen test és nem bárkinek a teste, hanem azé, aki a „mennyből szállott alá”, „aki által minden lett, ami lett”, mert „Őbenne van az élet”, Ő a megtestesült Ige. (Jn 1,3—4)

A Corpus azonban mégsem az élő test, hanem a megfeszített, az általszegett, a halott test. De nem bárkinek a teteme, hanem az Egyetlené, akinek utolsó szava nem az elmúlásról és hiábavalóságról szól, hanem azt visszhangozza, hogy:

„Beteljesedett!”

Sokféleképpen próbálja a művészet meghaladni önmagát, átlépni korlátait — persze úgy, hogy az idővel mindig lejáró létjogosítványát újra megnyerje. Sokféleképpen próbált már megszabadulni arisztokratizmusától, hátha újra egyetemes érvényű lehet. Minden módon megpróbált átmenni „direkt”-be. Mint az egész identitása-vesztett emberiség, a művészet is mibenlétét keresi. Úgy is mondhatnám, mindnyájan titkon valami nagy teljességet szomjazunk; mi is szeretnénk kimondani a hatalmas szót, hogy: „Beteljesedett”

— hogy a lényünk legmélyéből minket úzó vágy az igazság, a biztos érték után végre beteljesedett;

— hogy birtokába jutottunk annak a *van*-nak, mely nem tőlünk és nyomorúságos érvelésünktől nyeri a létét, hanem minket hordoz, megtart, elrejt és szabaddá tesz.

Nos, ennek a jó hírnek, a nagy titoknak birtokában áll helyre a kezdeti rend: az ember az igazság, a Van erejében képes uralma alá hajtani a földet. Ez a jó hír tehát a győzelemnek a híre.

De ki kaphat meg egy ilyen üzenetet? Melyik az a metafizikai hely, ahol feltárul számunkra a szüntelenül forrászó élet? Kitől származik mindez? És milyen út vezet hozzá?

Ki képes továbbítani ezt az üzenetet?

Az üzenet nem idegeníthető el hordozójától, mert akkor pusztán információvá válik. Csak annak van ilyen üzenete, aki maga az élő bizonyosság; aki megjárta ezt az utat; aki alászállott arra, a bizonyos tornácra, ahol szétválik lét és nemlét, ahol életbe lép a halál fölött az élet diadala; csak az tudja megmutatni az utat, aki odaért; csak az tud nyomot, jelt hagyni róla, aki végigment rajta;

és ez a jel Ő maga.

De miféle botrányos merészség az, ha valaki magát a Jellel azonosítja? Lehet ennyire közvetlenül beleállni abba a szimbólumba, amely kétezer éve egyetlen Valakinek van lefogalva?

Íme éppen ez a titok, ez a jó hír, ez a felfedezés és a kiút: belemenni annak lábnyomába, aki átment a halálon; földadni magunkat abban, aki által lett minden; egy lenni azzal, aki átviszi a halálból az életbe.

Ezekben a kis helyiségekben most nemcsak egy test és egy corpusz merész egybevetése akasztja el lélegzetünket.

A győzelemnek a jele áttöri az időt is. A kétezer éve, az örökké és a most egyugyanazon gyújtópontra talál a kereszttel megjelölt metafizikai pontban.

Ebből a pontból lehet elérni az elérhetetlent; és ezen a kereszten tárta ki karjait és adta át magát nekünk a Tökéletes, utolérhetetlen.

Ezen a feszületen halt bele a szerelembe az, aki teljes a léttel és ezért képes lankadatlanul szeretni és elfásulás nélkül szenvedni. Az Ő halála árán hagyta el kiáltó száját az élet lehellete és áradt szét a világban...

Íme a művész emberhez méltó kalandja, nemcsak merész kockázata, hogy bálványait végre fölcserélje az élő Igazságra;

Íme a művész szabadsága, mely őt átrepíti korlátain és belesodorja a megváltó kereszt vonzásába.

Íme az üzenet: a kereszt kihívása, a győzelem jelének felmagasodása. Lássá meg, akinek van szeme a látásra!

Helyreigazítás

Az 1991. 8. számunkban a Gyökössy Endrével folytatott beszélgetésbe sajnálatos sajtóhiba csúszott. A 625. oldalon a 23. sor helyesen: „egyre inkább érlelem önmagammat — ezt nevezi Jung individuációnak”. A hibáért szerzőnk és olvasóink elnézését kérjük.

A szerkesztőség

LUKÁCS LÁSZLÓ

Egyházunk a forrongó világban

Az európai szinódus elé

November 28-ától december 14-ig tanácskozik Rómában az európai püspökök rendkívüli szinódusa. A különleges eseményre az Európát megrázó események adtak alkalmat. Mintegy 70 püspököt várnak egész Európából, Keletről és Nyugatról. Tizenöt delegátus vesz részt a tanácskozásokon a keresztény testvéregyházakból, s meghívják a zsidó és az iszlám közösségek képviselőit is. A szinódust előkészítő dokumentumot április végén küldték el a kontinens 23 püspöki karának, várva mindnyájuk hozzászólását. Mihelyt hozzájutunk, közzétesszük a magyar püspöki kar jelentését is. Célszerű azonban mindnyájunknak — egyenként és csoportokban — választ keresnünk a dokumentum fölvetette kérdésekre.

A krisztusi szabadság tanúi

Közép- és Kelet-Európát felforgató változások átformálják az egész kontinens életét, de mélyen érintik az egyházat is. Igen fontos ezért, hogy alaposan tanulmányozzuk a történelmi folyamatokat, leszűrjük a múlt tanulságait és előrepilantsunk a jövőbe.

A Szentatya a következő mottóval határozta meg a szinódus témáját: „Ut testes simus Christi qui nos liberavit” (Legyünk tanúi Krisztusnak, aki megszabadít minket). Európa keleti felében a nemzetek többsége kivívta szabadságát. Ez azonban szembesít bennünket a kérdéssel: Mit jelent az igazi szabadság? Hogyan juthatnak el Európa népei és az egész emberiség az igazi kultúrához, a teljesebb emberi élethez? Történelmi változások tanúi vagyunk — bepillant-hatunk a történelem legmélyebb rétegeibe, oda, ahol az ember Teremtő és Üdvözítő Istenével találkozik. Vizsgálódásunk segít abban is, hogy feltárhassuk a kultúrának s magának az embernek igazi lényegét.

Az egyház az európai emberrel együtt kívánja keresni az igazságot, vele együtt igyekszik megérteni korunk történéseit, miközben rávilágít Krisztus jelenlétére a nemzetek történelmében és az egyesek életében. Különös együttérzéssel gondol azokra, akik szenvedtek az igazságért, az emberi méltóságért. Közülük igen sokan keresztények, akik Istenről is tanúságot tettek áldozatukkal. Tanúságtételük az evangelizáció új korszakát nyithatja meg Európában.

Mi is történt? A kommunizmus, az a diktatórikus rendszer, amely tagadta az alapvető emberi jogokat, elfojtotta a szabadságot, összeomlott. Vele csődbe jutott a marxista ideológia is, amely ateista, szekularizált vallást, „tudományos világnézetet” próbált létrehozni. A pártállamok háttérbe szorították a vallást, s ezzel (is) súlyos károkat okoztak az embereknek. A kereszténység túlélte az üldöztetés

és a hátrányos megkülönböztetés korszakát — bár talán az első keresztény századok óta nem volt kitéve ilyen súlyos külső elnyomásnak. Európa keleti felében a keresztény egyházak és a többi vallások ma visszanyerték szabadságukat — szabadon összegyűlhetnek Isten imáadására, és hirdethetik hitüket a többi embernek. Olyan ideológiai-lelki vákuum keletkezett, amely vallási megújulást sürget. Sokan elbizonytalanodtak Nyugaton is. Eddig azt gondolták, hogy a szegények érdekében csak a kommunisták harcolnak, a társadalmi életet csak marxista szempontok alapján lehet helyesen értelmezni, s most csalódottan keresnek új tájékozódási szempontokat.

A megváltozott helyzet lehetővé teszi az egyháznak, hogy továbbra is jelen legyen a történelemben, alázatosan és felelősen vállalja az ebből eredő feladatokat. A szabadság vágya elemi erővel tört fel Európa népeiben, bár egyes országok ma sem jutottak el az igazi politikai szabadsághoz. Az újonnan felszabadult népek megpróbálnak kitörni a gazdasági válságból, és növelni hazájuk életszínvonalát. Vannak olyanok, akiket az elméleti marxizmus elmúltával a gyakorlati materializmus fenyeget: az élet értelmét egyedül az anyagi javak felhalmozásában próbálják megtalálni, elhanyagolva az ember magasabb, lelki-szellemi értékeit.

Az egyház osztozik az emberek reményeiben és várakozásaiban, s mindenkit a helyes szabadságra, az igazságosságon alapuló békére próbál nevelni az Evangélium hirdetésével. — Örvendetes, hogy egy hamis ideológia válaszfala leomlott az egyház és a munkásosztály között. A szegények vágyakozása a boldogulásra és a szegényeknek hirdetett Evangélium ma könnyebben találkozik egymással.

Új jelenség a nemzeti öntudat újjáéledése Európa szerte. Az európai nemzetek többsége úgy született meg, hogy fölvetta a keresztiséget. Különböző törzsek így forrtak össze egyetlen nemzetté, és csatlakoztak a népek nagy családjához. Ma a nemzeteknek nem annyira a gazdasági-adminisztratív életben kell megtalálniuk identitásukat, hanem kultúrájukban. Az egyháznak a kultúrában és a társadalmi életben kell hirdetnie Krisztust. Egész Európát veszélyeztetheti az, hogy egyes nemzetek nem keresztény gyökereikhez nyúlnak vissza, hanem a hatalom újpogány mítoszához, és saját jogukat mások kárára akarják érvényesíteni. Pedig Európa egysége csak úgy állhat helyre, ha minden nemzet visszatalál keresztény eredetéhez, a közös európai értékekhez és a közös történelmi hagyományhoz. Az egymással ellentétes érdekek Európájával szemben a közös kultúra Európáját, az egoizmus Európájával szemben a szolidaritás Európáját kell felépíteni. Márpedig a kultúrát és a szolidaritást Európa a kereszténységtől tanulta.

A kelet-európai országokban igen erős a hit vagy legalábbis a hitre való vágyakozás. Ez gazdagíthatja a nyugati világot is. Ezek az országok az igazságra, a szabadságra, teljesebb emberségre vágyódnak, ennek eléréséhez pedig nem elég a nyugati gazdasági-politikai modellek átültetése a posztkommunista országokba. Kelet-Európa népei allergiások lettek a marxizmusra, kritikátlanul elfogadják viszont az imperializmus összes eszméit.

Az egyháznak Kelet- és Nyugat-Európában egyaránt segítenie kell a demokratikus, humanus társadalmak fejlődését, az európai közösség átalakulását, elsősorban a teljes — keleti és nyugati — keresztény kultúra értékeinek felhasználásával.

Választ váró kérdések

1. Európa történelmi változások óráját éli. Mit üzen a Gondviselés az idők mai jelein át? Milyen feladatok elé állítja az egyházat?
2. Mi a jelentősége a kelet-európai diktatúrák összeomlásának?
3. A nyugat-európai társadalmak életében milyen jelenségekre kell odafigyelnie az egyháznak?
4. Melyek azok a problémák, amelyek Keleten és Nyugaton egyaránt jelentkeznek az egyház számára?
5. Melyek ma az Önök nemzeti egyházának legfőbb problémái?
6. Véleménye szerint Európa újraevangelizálásának melyek az esélyei és akadályai?
7. Korunk embere Európában hogyan találkozhat Krisztussal az egyház és a keresztények által?
8. A tudomány és a technika kultúrájában hogyan lehet a leghatékonyabban hirdetni a teljes keresztény igazságot?
9. Melyek ma Európában az ökumenikus együttműködés legfőbb feladatai?
10. Az Önök egyházában milyen a zsidóság és a kereszténység viszonya?
11. Az Önök egyházában milyen a kapcsolat az egyház és a többi vallások között?
12. Hogyan látja a kultúra evangelizálásának lehetőségét Európában?
13. Mit tudnak felajánlani Önök a kelet- illetve nyugat-európai testvéregházaknak?
14. Mit várnak Önök a kelet- illetve nyugat-európai testvéregházaktól?
15. Mit jelent az Ön számára az európaiság, vallási, szellemi, kulturális és egyházi szempontból?
16. Az Önök egyháza hogyan valósítja meg az evangéliumi erényeket, első sorban a megbocsátást?
17. Hogyan látja megvalósulni az Önök egyházában az igazságosságra, a békére, az emberi jogokra való törekvést, hazai, európai és világszinten?

RÓNAY LÁSZLÓ

Egy hónap

Talán emlékeznek még néhányan *Jókai Annával* folytatott hajdani beszélgetésünkre. Abban hangzott el az a meghökkenítő mondat, hogy az írónd mintha távolodnék hagyományos műfajaitól, a novellától és a regénytől, amelyekben pedig legnagyobb sikereit aratta, s jogos népszerűséget szereztek számára. „Mi foglalkoztat? — mondta akkor Jókai Anna — Minden, ami eddig.” *A töve és a galllya* című könyvében, valóban érezni a mindenség értelmezésének, átvilágításának hatalmas törekvését. Ezekben a szabálytalan írásokban, melyek a telítettség egy bizonyos fokán versbe csapnak át, mélyen hívó lélek szólal meg, döbbenetes látletét adva világunk bűneinek, kisebb nagyobb vétkeinknek, annak a sokszor leírhatatlan és megfogalmazhatatlan állapotnak, amely az emberiséget újra meg újra harcra készíteti, amely természetessé teszi, hogy cinkos belenyugvással fogadjuk el a szegénységet, a századról századra más formákban megnyilatkozó botrányokat. Talán helytelen az analógia, de nekem Pilinszky jutott az eszembe, Pilinszky prózája, az abban megnyilatkozó szinte gyermeki döbbenet, amellyel az elprédált szeretetet siratja, s a pusztulás jelei között a remény maradékait kutatja. Jókai Anna talán lágyabb, bizonyos mértékig részletezőbb. De a szándék ugyanaz. Menni, haladni, leltárba venni mindent, amit elhibáztunk, s közben szinte észrevétlenül eljutni ahhoz a küszöbhez, amelyen átlépve nincsen szükség már szavakra, mert érzések irányítják az embert, aki onnan visszatekintve egyszerre ráeszmél, hol húzódik a rossz és a jó határa, s mit kellett volna tennie, hogy mindig biztonságosan különböztesse meg e kettőt. Csak nehogy késő legyen...

Illyés Gyula Róbert beszélgetései, melyeket *Kultúra és hit* címmel a Párizsi Magyar Szó jelentetett meg (hazai kiadásában a Szent Gellért Kiadó működött közre, s Battik Iza fordította), talán némi fogódzót adhatnak, hogy legalábbis megkíséreljük átlátni azokat a rendkívül bonyolult kérdéseket, amelyek századunk embere számára felmerülnek, miközben életét, létét, rendeltetését, vallását

próbálja értelmezni. Igazi ökumenikus szellemet áraszt az interjúk sora, hiszen katolikus, protestáns, ortodox teológusok, bölcselek válaszolnak izgalmas kérdéseire, Teréz anya küldi el neki imáját, jeles bíborosok nyilatkoznak a zsinat utáni helyzetről, például Ricoeurrel folytat levelezést, és sikerült tollhegyre fognia azt a Brandenstein Bélát is, aki egykor Pauler Ákos örökébe lépett, döbbenetesen fiatalon, s akiről a háború befejezése óta aligha olvashattunk idehaza egyetlen jó szót is. Rendkívül izgalmas könyv, s hogy megint egy nyilván gyengécske analógiára hivatkozzam, ott van a helye valahol a régebben megjelent „Korunk szellemi körképe” mellett. S mi kellene ennél több?

Garas Dezső az én számomra legalábbis, nem egy színész a többi közül, nem is csak egy kitűnő színész. *Garas Dezső* művész, mégpedig alapvetően etikus alkat, aki tudja, hogy kötelessége minél teljesebben és hitelesebben kifejeznie tehetségét, s megőriznie a „játékos”, úgy, abban a formájában, amint az átszötte az európai kultúrát az ember transzcendentális begyökerzését is bizonyítva. Ezen kívül pedig *Garas Dezső* — *Minarik Ede* a Régi idők focijából, s ő mondja ki azt a csodálatos mondatot, mely minket is folyvást megkísért, miközben kisszerű harcainkat vívjuk: „Kell egy csapat”. Mert „csapat” nélkül nem megy, nem mehet. Csapat nélkül a legnagyobb klasszisok is magányos farkasok, akik előbb-utóbb elbuknak. *Tarján Tamás* Garasról írt érdekes, szellemes, kitűnő stílusú könyve (a Múzsák kiadásában, remek fényképekkel illusztrálva) ezt a folyvást céljai megvalósítására csapatot verbuváló színészt idézi, akinek az a balszerencséje, hogy kora nem kedvelte a közös és etikus elveket vallók csapatba verődését, s mindent megtett, hogy az egyének gyámja lehessen, akiket kénye-kedve szerint mozgathat s tehet hatalmi játékaiknak asszisztálóiává. *Garas Dezső* nem ilyen alkat. Természetes tehát, hogy előbb a színházat hagyta ott, s az is természetes, hogy búsonghat, mert nem engedték a színészpálánták közelébe. Majd. Egyszer. Talán...

Garas Dezsőt mindig „a folytatás reménye” tartotta az élvonalban. Könyv is megjelent mostanában ezzel a címmel — *A folytatás reménye* —, székesfehérvári irodalomtörténész, *Nakonyi István* írta, s a Comenius Társaság adta ki. A szerző ahhoz a folyvást meghatalodó csapathoz tartozik, amelynek tagjai számára Németh László szellemi útmutatása adta a legtöbbet, így aztán természetes, hogy valamit vissza is akarnak adni mesterüknek, új és új szempontok alapján világítva át hatalmas életművét, mely talán e század irodalmának legizgalmasabb fejezete, s amelyről bizony el kell távolítani azokat a szeplőket, amelyeket lelkesült marxista méltatói ejtettek rajta. Bakonyi István ebben a könyvében négy tanulmányt is szentel Németh László újraértékelésének, de rokonszenves „dunántúli” elkötelezettséggel további esszéket is kötetébe sorol, amelyekben például Kálnoky László — neki még posztumusz Kossuth-díj sem jutott —, Csorba Győző és mások líráját elemzi, abban a biztos tudatban, hogy lesz még a költészetnek is ünnepe nálunk.

Ebben a reményében osztozva hívnám fel a figyelmet néhány izgalmas verseskötetre, melyeknek megjelenése ma nem mestersegesen túldimenzionált esemény, de hogy még csak esemény sem volt, az méltánytalanságnak, önmagunk elszegényítésének érzem.

Juhász Ferenc: Föld alatti lilium (Szépirodalmi) című kötete a költő meghatározása szerint szimfónia egy asszonyról. Ez az asszony az édesanyja volt, akiről annak idején az *Anyám* íródott. Most azonban a halál megsokszorozza a költői szemléletet, hiszen a kedves alakkal, elmúlásával kapcsolatban alkalma nyílik, hogy végiggondolja az emberi természet, az anyag végeességét, s beletekintve a halál misztériumába a valóságon túli világról is híradással szolgáljon. Megvallom, sokszor figyeltem szorongva Juhász Ferenc költészetét, azt a szinte démoni harcot, melyet önmagával, látvány tehetőségével vívott az önkifejezés hiteléért. Annak idején, nem sokkal halála előtt, Pergel Ferenc készített kötetnyi interjú apámmal, ebben beszélt ő a „Juhász-problémáról”, amely szerinte a magyar költészet egyik legizgalmasabb kérdése, s amelyet csak nagyon felelős, nagyon komoly szembesüléssel lehet megoldani. A Föld

alatti lilium is ilyen felelős, elmélyült elemzést kívánna. Egyetlen olvasás után is nyilvánvaló azonban, hogy a költő visszatérőben van ahhoz a bámulatosan sokoldalú versformálásához, mely szinte egyedülállóvá tette líráját, s a korábbi harcok eredményeképp kevésbé enged asszociációinak, inkább külső és belső rendteremtésre törekedve lép át egy döbbenetes élményen, mely mindnyájunk közös élménye, de Juhász egyetemes távlatot tud neki adni.

Horváth Elemér: A szélrózsa gyökerei (Orpheusz könyvek) című kötetében az USA-ban élő kítűnő költő Kemsei István által szigorúan, de értő szeretettel és jól válogatott verseit olvashatjuk. Az ízlések különbözőek. Én mindenképpen nagyobb teret szenteltem volna a Mindennapok harca című kötet verseinek, ezek a nyugati magyar líra legszebbjei közé tartoznak. De bárhol üssük fel is a válogatást, igazi, súlyos költővel találkozhatunk, aki egyre mélyebbre hatol a lét titkaiba, s azokról döbbenet áhítattal hoz hírt. Nem szeretném ismételtetni, amit róla sokszor elmondtam, de annyit azért hadd kockáztassak meg ismét. Horváth Elemér a mai magyar líra élvonalához tartozik, s ez nem kevés még ilyen ínséges, vagy annak hitt időben sem.

Parancs János: Távol és közel. (Orpheusz könyvek) Ismét egy szívemhez nagyon közel álló költő és ember. Bár ilyesmivel nem illik dicsekedni — s nem is volt épp dicsekvésre érdemes — egy ideig életünket is egybefonta a kegyetlen sors: egymás mellett ültünk a Petőfi Irodalmi Múzeum alagsori helyiségében, eltávolítva és kitaszítva. Ekkor ismertem meg igazán kristálykeménységét, erkölcsi tartását, mely költészetét is áthatja és oly vonzóvá teszi lírai magatartását. Ha létezik egyáltalán ez a kategória: Parancs János az erkölcs költője, s mert az, soha nem fog beilleszkedni, soha nem találja meg — legfeljebb tűnő pillanatokra — az oldódás gyönyörűségét, hiszen készenlétben van, mint a harcosok, s újra meg újra könyörtelen következetességgel mutatja fel a világban tapasztalható gyengeségeket, gyarlóságokat, s magát sem kímélve, néha szinte kegyetlen önkritikával ír látéletet egy költőről, aki itt élt ebben a században, s tanúja volt az illúziók elvesztésének.

KENYERES ZOLTÁN

Rendezetlen könyvespolc (Szépirodalmi Könyvkiadó — 1991)

III. rész

Esszék, beszélgetések

Gergely Ágnes: *Nyugat magyarja*
Jókai Anna: *A töve és a gallya*
Nádas Péter: *Égi és földi szerelem*
Domokos Mátyás: *Varázstükrök között*
Sütő András: *Sárkány alszik veled*

Gergely Ágnes húsz évvel ezelőtt már írt egy szakszerű és tárgyiasan pontos tanulmányt Yeatsról, ez az *Angol irodalom a XX. században* c. tanulmánykötetben jelent meg. Most újra és még tüzetesebben feldolgozta Yeats költői pályáját és középonti gondolattá tette a korábbi tanulmányban még csak többek között felvetett gondolatot: Yeats írországi elköteleződését és ír nemzeti tudatát. Három összefüggő tanulmányból álló könyve irodalomtörténeti szakkönyvként is olvasható, nagy erudíciójú, pontos és elfogulatlan elemzés. És egyszerre több is annál. Németh László egyszer úgy határozta meg a tanulmány és esszé közötti különbséget, hogy a tanulmány célja tárgyában rejlik, az esszé célja a tárgyan túl van. Ebben az értelemben Gergely Ágnes könyve esszé, és a magyar irodalmi esszé legjobb hagyományait követi.

A könyv címe Yeats egyik versére utal, mely az íreket a Nyugat magyarjainak nevezi. Gergely Ágnes célzatos elemzésében megfordul ez a hasonlat és tanulságai nekünk, a Kelet írjeinek szólnak. Lehetett-e egy kis nép költője patrióta, sőt nacionalista a XX. században, anélkül, hogy belebonyolódott és belekeveredett volna az „ordas eszmékbe”? Erre keresi a választ a tárgyyszerű vizsgálaton túl avval az általánosabb figyelemmel és aggodalommal, amelynek rádióhullámai nyilvánvalóan a mi kérésülékeink számára vannak felerősítve.

Ahogy olvastam a könyvet, úgy találtam, hogy van Yeats „írségének” egy olyan összefüggése, amelyben a kis nép

iránti minden rokonszenvem ellenére angol pártinak kell lennem. Ez pedig Yeats angol elfogadása. Magasrendű és páldás recepció. Yeats angolul írt, angol volt az anyanyelve, az írek kelta eredetű nyelvét nem ismerte. Költészete az angol irodalom hagyományában gyökerezett. Az angol irodalomtörténetírás az angol költészet elidegeníthetetlen részének tekintti: modern költészetük tárgyalását legtöbbször vele kezdik, csaknem olyan helyet tölt be ott, mint nálunk Ady. Nem törődnek vele, hogy nem írt nemzeti szerelmes verseket hozzájuk, nem törődnek vele, hogy nem szerette őket, sőt harcolt ellenük, nem törődnek vele, hogy nem értük dobogott a szíve. Mindezt elnézik és megengedik, nem vizslatják fejcsóválva a származást és szellemet sem, csak az angolnyelvű irodalom gazdagodását tartják szem előtt.

Jókai Annának *A töve és a gallya* címmel megjelent szép új könyve nem irodalomról és irodalomtörténetről szól. Tavalysi, sok irodalmi jegyzetet, tanulmányt, esszét és interjú tartalmazó kötetében egy kérdésre válaszolva azt mondta, hogy mai pályakorszakában eltávolodik egy időre a „szabályos” szépprózától. Ennek a távoldásnak újabb állomása az idej könyv. Esszék, elmélkedések és különleges hangulatú, finoman kidolgozott prózaversek, „apokrif imák” olvashatók benne. A különböző műfajok és szerteágazó írások ellenére a könyv egységes egész. Írói eszközökkel művelt bölcsélet: deontológia. Az etikának a kötelességekkel és parancsokkal foglalkozó ága. A mindennapi életben szükséges és kényszerű megalkuvások és kiegyezések fölött álló abszolút elvekről és követelményekről szól. Béke, szeretet, emberség a fő princípiumai.

Egy attitűd, egy szellemi és erkölcsi magatartás könyve ez az idej kötet: a keresztény magatartásé. Manapság kelle-

nél és indokoltságánál többször hangzik el a keresztény megnevezés profán összefüggésekben. Politikai jelszavak mellett tűzik zászlóra, szólamszerűen hangoztatják, már-már reklámszerűen használják. Jókai Anna könyve a szó igazi és spirituális értelmében keresztény könyv. Spirituális igény hívta életre és hatja át. Lényege a belülről megélt keresztény étosz, a szeretet szelleme és erkölcs. És itt ne külsőséges vallásos moralizálásra gondoljunk, ne erkölcsprédikációkra, amiket könnyű gördülékenyen megfogalmazni. Hanem a keresztény magatartás lényegére, ami nem más, mint az önnön személyében felelős ember tudata. Az individuum, aki tud arról, hogy kötelessége és hivatása van, és tud arról, hogy rajta kívül emberi közösség is létezik és aszerint kell cselekednie. De nem nyájemberként, hanem egyén és személy gyanánt, egyszerre szerény odaadással és öntudattal.

Nádas Péter *Égi és földi szerelem* című könyve úgy született, hogy a Fidesz akadémia fölkérte, tartson előadást a nemi szerepek és nemi princípiumok témakörében. A vállalt feladatból kerekedett ki ez az alapvetően fontos kérdésről szóló, nagy művelődéstörténeti és irodalmi anyagra támaszkodó okos és szellemes könyv. Három egymáshoz kapcsolódó esszéből áll, Ovidius *Átváltozásainak* a Narcissus születését elbeszélő történetéből indul ki, és a posztindusztriális társadalmak zárt nemi szerepleírásainak elemzéséhez jut el. Ahhoz a mai állapothoz, melyben a politikai nyitottságukra és gazdasági liberalizmusukra büszke társadalmak minden korábbinál merevebben választják el egymástól a férfiaktól és nőktől elvárt társadalmi szerepek elveit és igényeit. Az ókor még egyszerűen látta a szerelem és szeretet fogalmát, az égi és földi szerelem dimenzióit. A keresztény felfogás már megkülönböztette ugyan a testi és lelki szerelem minőségeit, de azt tanította, hogy a férfiaknak és nőknek nemüktől függetlenül, együtt kell keresniük az üdvözülés útját. A modern társadalomban élesen elválnak egymástól a nemi szerepek, mindenkinek a nemének megfelelő elképzelések szerint kell viselkednie. A modern társadal-

makban a boldogulás külön férfi és női útra tért. De nem akarom és nem is tudom összefoglalni Nádas Péter gondolatmenetét, inkább esszéformájának eszköztelen finomságára hívom fel a figyelmet, arra, ahogy a tárgyyszerű történetfilozófiai értekezés szinte észrevétlenül, valahol a nyelv belső szellemében irodalmivá, szépirodalmivá lesz. Még azt is megkockáztatnám, hogy helyenként mozgalmasabb, „cselekményesebb”, mint mai epikája.

Domokos Mátyás *Varázstükrök között* c. új kötetében irodalomtörténeti tanulmányok, esszék, kritikák olvashatók és a babitsi *A tömeg és a nemzet* értelmében vett társadalompublicisztikai írások. Legszebb ez utóbbiak közül *A származás „szégyenbélyegéről”*, mely mai viták mérgezett hordalékaira figyelmeztet.

Domokos Mátyást már az én pályakezdésem idején, harminc évvel ezelőtt is legenda övezte, hogy a legenda mikor keletkezett, nem tudom, nem kutattam, csak meglétét tapasztaltam. Németh László, aki — legalábbis írásban — fukarkodott az elismerő szavakkal, műértőnek nevezte. Weöres Sándor, egyszer egy kérdésemre azt válaszolta, hogy ezt kérdezzem meg Domokos Mátyástól, mert jobban tudja. Láttam szerkesztőségi szobájából üdvözült mosollyal kilépni író, akivel közölte, hogy elfogadták a kéziratát és láttam harag nélkül távozni tőle író, akit visszautasítottak. Titkához még hosszú ideig hozzátartozott, hogy nem írt. Már majdnem ötven éves volt, amikor megjelent első tanulmánykötete. Azt lehetett volna várni, hogy evvel szertefoszlata legendáját és vele járó tekintélyét, mert nálunk legtöbbször csak a nem író író és kiváltképpen a nem író kritikust tartja különös becsben a szellemi élet. De tekintélye ezután inkább még növekedett. Ez az első könyve négyszáz lapot tett ki. További tíz év múltán újabb kötete jelent meg, ez már hatszáz oldalas volt. S most alig öt évvel később újra hatszáz oldalt adott közre. Felgyorsult a felezési ideje.

Már titkát is gyanítani lehet. Talán a teljességre törekvés. Talán az, hogy nem szerkértáborok, nemzedékek és irányok kategóriáiban gondolkodik, hanem a magyar

irodalom térben és időben kiterjedő teljes szín tartományában. Talán a filológia alaposság, a megalapozott tárgyismeret és az őszinte és elfogulatlan ítéletmondás szüntelen együttléte. Talán az, hogy minden feladatot egyformán komolyan vesz. Talamon Alfonz elsőkötetes pozsonyi író köteté fölé ugyanolyan elmélyült figyelemmel hajol, mint Tömörkény István vagy Nagy László könyvei fölé. Egyedül az zavar néha, ami máskor éppen elbűvöl: metaforikus írástudása. Akkor zavar, amikor bőbeszédűséghez vezet. Mintha pótolni akarná pályájának első, hallgatásban eltelt negyedszázadát. Pedig már rég pótolta, engedhetne a tömörítő fegyelem nehéz kényszerének.

Sütő András életműsorozatának újabb kötete jelent meg *Sárkány alszik veled* címmel. A vele készített legtöbb érdeklődésre

számot tartó és legfontosabb beszélgetéseket és interjúkat öleli fel. A válogatást Abolnczy László készítette és ő végezte a szöveggondozás munkáját, ami ebben az esetben nem egyszerűen a kéziratelőkészítéshez hasonló feladat volt, hanem tartalmi-gondolati helyreállítás abból a célból, hogy mindenütt a hiánytalan és teljes szöveget adhassa közre. Azért kell ezt az egyébként magától értetődő igényt külön megjegyezni, mivel első közlésük vagy elhangzásuk helyén a cenzúra vagy éppen a szerkesztői óvatosság ki-kihagyott belőlük szavakat, sorokat, néha egész gondolatokat. Az interjúkban Sütő András életéről és pályájáról beszél. Kikeredik a könyvből a kisebbségi lét gondja és veszélyeztetettsége éppen úgy, mint írói munkássága során különöse érzékenységgel megélt műveltségélménye, a magyar irodalom és világirodalom pompás gazdagsága.

Levelek-válaszok

Feszült érdeklődéssel olvastam a Vigilia 1991. 4. számában megjelent *Egyházunk a rendszerváltás után* című cikket. Mivel magam is tagja vagyok ennek az egyháznak, engedje meg, hogy cikke zárófejezetének megállapításával vitába szálljak.

ad 1. Az első bekezdésben az áll, hogy „A legtöbb papnak és szerzetesnek, hívó kereszténynek a többiektől elszigetelten, rejtetten kellett dolgoznia még az egyház közöségén belül is...” Megtérésre van szükségünk: a szűk katakombák egyházából ki kell lépniük az egyetemes egyház tágasabb közösségébe. A magányos kitarítás erényét ki kell egészítenie az engedelmesség erényének és a csoportmunkának, partizánjainak be kell lépniük a reguláris hadseregbe, válalva a közösségi összetartozás fegyelmét is.”

A fentiekből azt vélem kiolvasni, hogy ma „a lezajlott háború után” az igazán aktív papoknak, szerzeteseknek, hívóknak kellene megtérniük ahhoz, hogy ne gyengüljön az egyház nagy közössége iránti érzés, a papok, püspökök és a laikus keresztények egymás iránti szolidaritása. Nem furcsa, hogy éppen a hitükért áldozatot

vállaló, gyakran életüket kockáztató „partizán” papoktól és hívóktól kívántatik alázas engedelmesség annak érdekében, hogy „a reguláris hadsereg” papjai, püspökei és laikus keresztényei között növekedjen a szolidaritás? Nem lenne méltányosabb, ha éppen fordítva, a reguláris hadseregnek azon tábormokai és tisztjei, akik az elnyomás évtizedeiben, amikor az egyházat majdnem az Endlösung fenyegette, lapultak vagy kollaboráltak az elnyomókkal, követnék meg a börtönt megjárta, életüket kockáztató papokat és hívókat? Valószínű, hogy az egyház, sőt az egyetemes kereszténység is akkor indulna dús virágzásnak és teremne az osztársadalom számára hasznos és szükséges gyümölcsöket, ha éppen ezek a hitükért áldozatra kész partizánok kerülnének a hierarchia élére, hiszen személyiségükkel hitelesítették világszemléletüket.

ad 2. Nem kétséges, hogy „szükségünk van intézményekre és szervezetekre, amelyek hatékonyan tudják biztosítani a folyamatos együttműködést.” Csak e passzusból éppen az nem derül ki, hogy melyek

legyenek ezek az intézmények és szervezetek, de az sem, hogy kivel és kikkel kellene együttműködniük. Félő, hogy az egyház fogalma alatt csupán a hierarchia húzódik meg ahelyett, hogy a laikus hívők és a papság egyetemességét jelentené, ugyanis, ha az egyház fogalom ezt a korszerű tartalmat takarná, nem kellene külön „civil értelmiségi” tanácsadó szakértőgárda, amely segíthet az egyház vezetőinek a legjobb döntések meghozatalában, a mai társadalmi életünk szövevényeiben való eligazodásban.

Félő, hogy addig, ameddig az egyházi hierarchia és a közéletben döntési joggal bíró keresztény értelmiségiek között nem jön létre ez a kívánt együttműködés, aligha számíthatunk a keresztény közéletet újra felvirágoztató aktív szerzetesrendek felerősödésével.

ad. 3. E pontban frottakkal kapcsolatban merültek fel legsúlyosabb aggályaim. Igaz, hogy „A holnap egyházának föl kell ismernie a II. Vatikáni zsinat által megfogalmazott valódi küldetését: missziós egyházzá kell válnia. Méginkább igaz, hogy „Az evangelizációt helyesen kell értenünk és végbevinnünk.” — Aki nyitott szemmel jár ma „a szabad piacgazdaság bevezetésére” igyekvő hazánkban, az napról napra tapasztalhatja, hogy az erkölcs és az igazságosság helyett farkastörvények érvényesülnek. Nem kell szociológusnak vagy közgazdásznak lenni ahhoz, hogy meglássuk a kevés gazdag továbbgazdagodását és a tömegnyi szegény továbbszegényedését, sőt elnyomorodását. E kétségtelen történet látán egyáltalán nem lehet kétséges, hogy „az egyháznak az eszmék és a hitek szabad versenyében új, liberális társadalom közegében” hogyan és milyen evangéliumot kell hirdetni. Egyértelműen és pontosan ugyanazt, amit Krisztus hirdetett szóval és tettel, amikor a mellbeszélés helyett igent vagy nemet követelt, amikor a langyosat kiköpnivalónak minősítette, amikor a főpapok és farizeusok helyett az irgalmas szamaritánust dicsérte, amikor a kufárokat és pénzváltókat kiverte a templom előcsarnokából. A mai evangelizációban tehát helye van ugyan a hitbuzgalmi élet felújításának, az egyházi dogmák ismertetésének, a Hiszekegy tanításának, de — „az eszmék és hitek szabad versenyében,

új liberális társadalom közegében” — csak annak az evangéliumnak lehet hitele, amely a zsidó Mózes Tízparancsolatát nemcsak hirdeti, hanem törekszik azt érvényre is juttatni. — Vitatom, hogy „A keresztények kisebbségi csoporttá váltak a társadalomban.” Félreértés ne essék: nem akarom az álkeresztények zsidó törvényét, numerus clausust alkotó keresztény kurzusát, de semmiképpen sem ismerem el, hogy társadalmunkban a keresztények kisebbségre jutottak volna. A keresztény alatt ugyanis olyan embert értek, aki — mint Krisztus — az erkölcsnek és az igazságnak is perdöntő szerepet juttat a társadalom életében, tehát ha úgy tetszik, akár zsidó-kereszténynek is nevezhetjük az erkölcsi értékeket is tisztelő embereket. Ha valaki közvélemény-kutatást végezne, az ilyen keresztényeket biztosan nem találná kisebbségben.

Összegezve: a) A félévszázados lezajlott ateista háború hős pap és laikus „partizánjait” ne szólítsuk fel a „reguláris hadseregben” való engedelmességre, hanem nyerjék el méltó jutalmukat, de főképpen folytathassák karizmatikus hívő életüket. b) Ahhoz, hogy az egyház újra átjárja szellemiségével (de nem hatalmával) a társadalmat, mindenekelőtt biztosítani kell az utánpótláshoz szükséges anyagi feltételeket, tehát valamilyen úton-módon vissza kell adni intézményeiket. Ma hatásos evangelizáció nem képzelhető el a tömeg-tájékoztatás valamennyi médiumának igénybevétele nélkül, de úgy sem, hogy a diktatórikusból liberálissá vedlett ateista funcionáriusok folyamatosan és következetesen tagolják, gúnyolják és akadályozzák az egyház evangelizációs törekvéseit.

c) Mielőtt elfogadnánk, hogy — akár a kommunista diktatúra, akár a kapitalista piacgazdaság miatt szekularizálódott világban — a keresztények kisebbségbe szorultak, vizsgáljuk meg előbb tárgyilagosan, hitelesen, hogy az állítás ténylegesen megfelel-e a valóságnak. Még ha így is lenne, az egyháznak vállalnia kell, miután más intézmény — beleértve az UNO-t is — nem létezik e földön, amely kizárólagos profitérdek ellen képes lenne etikai vagy morális értékekért úgy szót emelni, hogy ne legyen csak pusztába kiáltó szó.

Szendei Ádám

SOMMAIRE

András Szennay: L'Église de Hongrie, au seuil du 3e millénaire

Paix et justice sociale

La Lettre pastorale des évêques d'Amérique et d'Autriche

Essais de Beáta Farkas, Lajos Rébay et Iván Tuba

Ödön Lénárd: „L'Église du silence”, objet d'attaques concentrées

Être chrétien ici et aujourd'hui

Réponses de László Rónay et György Kunszt

Entretien avec Pál Harmat

INHALT

András Szennay: Unsere ungarische Kirche — auf der Schwelle des dritten Jahrtausends

Der Friede und die soziale Gerechtigkeit

Aus dem Pastoralbrief der amerikanischen und österreichischen Bischöfe

Abhandlungen von Beáta Farkas, Lajos Rébay und Iván Tuba

Ödön Lénárd: Konzentrierter Angriff auf die „schweigende Kirche”

Christsein hier und jetzt

Antworten von László Rónay und György Kunszt

Gespräch mit Pál Harmat

CONTENTS

András Szennay: Our Hungarian Church — on the threshold of the third millennium

Peace and social justice

From the pastoral letter of the American and Austrian bishops

Essays by Beáta Farkas, Lajos Rébay and Iván Tuba

Ödön Lénárd: Concentrated Attack against the „silent Church”

To be a Christian here and now

Answers by László Rónay and György Kunszt

Discussion with Pál Harmat

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, RÓRAY LÁSZLÓ,
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, POMOGÁTS BÉLA

Folyóiratunk megjelenését a Művelődési és Közköztudományi Minisztérium támogatja.

Nyomja: Veszprémi Nyomda Kft., felelős vezető: Fekete István ügyvezető igazgató

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőbizottság és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 117-7246, 117-3933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP VII. ker. 218-98316/512-037343-8. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes számára 40,— Ft. Megjelenik havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG.

Ára: 40,—Ft

VIGILIA

ÚTBAN EURÓPA FELÉ

Remények és távolságok

33. MAGYAR PAX ROMANA KONGRESSZUS
1991. ÁPRILIS 1-6.
GYŐR—PANNONHALMA

Várszegi Asztrik•Galambos Gyula•Waschbüsch Rita
Morel Gyula•Brunner György•Gábor Dzsingisz
Mustó István•Vincze András•Parragi László
Mándy Pál•Nagy Péter•Czigány Imre
Skultéty Csaba•Andrásfalvy Bertalan•Cserháti Lajos
Kovács K. Zoltán•Mécs Imre•Pozsgai Imre
Korzenszky Richárd•Sulyok Elemér•Faragó Laura
Erkel Eszter•Lókkös Antal•Békés Gellért

Hazai és külföldi szakemberek tanulmányai Magyarország európai integrációjáról: jogállam, parlamentáris demokrácia, emberi jogok, keresztények társadalmi felelőssége, egyház a nyugati társadalomban, médiák a keresztény kultúra szolgálatában, piacgazdaság és az európai „Nagy Belső Piac”.

A húsvét hetében Győr-Pannonhalmán megrendezett
33. Magyar Pax Romana kongresszus
előadásai

a római Katolikus Szemle kiadása, ára: 185,— Ft

Megrendelhető: KAIROSZ Katolikus Kiadványterjesztő
Budapest, Nagy J. u. 5. 1126
Pannonhalmi Főapátság, Könyvszolgálat
Pannonhalma, Vár 1. 9090
VIGILIA, Budapest, Pf. 111. 1364